

ÚJVÁRAZD

Ára 9,50 lej, 800 Ft

IRODALOM / MŰVÉSZET / TÁRSADALOM / KULTÚRA

Nagy Miklós Kund
Szarhegy 2023
– több mint tárlat

Szombati Gille Tamás
Egy dalang születése

Boka László, Vallasek Júlia
Százéves az Erdélyi
Szépmíves Céh

Kőrössi P. József
Nem múlik el. Eörsi

2024
Február

Irodalom

9

Szenderák Bence

tétel; rejtőszín (*vers*)

10

Csatlós Lóránt

Amikor a kopasz lóbálja;
Aranyszínű, csonka nyár; Ingujjnyi
univerzumok (*próza*)

9

Bartha László Zsolt

Dekalog (*vers*)

12

Bódis Kriszta

Korzón a Pokolba (Istenhegy
trilógia II. – *részlet a regényből*)

14

Pámer Gábor

Dolgozatjavítás (*próza*)

17

Szlopp Bernadette

Arról, amiről nem maradunk le
sosem (*próza*)

18

Vasas Tamás

ameddig lehetséges (*vers*)

Esszé

20

Balázs Imre József

A cserépdarabok megnevezése

Galéria

22

Szabó Anna Mária

Egy új természet–ember kapcsolat
megragadására törekszem
– Fábíán Emőke képzőművésszel
beszélgettünk

Tandem

22

Magyari Sára, Szoták Szilvia

Nyelvi tájkép

Kultúra

34

Nagy Miklós Kund

Szárhegy 2023 – több mint tárlat

39

Kőrössi P. József

Nem múlik el. Eörsi

Társadalom

45

Cseke Péter Tamás

Elszerencsejátékozta újságírói
függetlenségét a Ringier Románia

Ketten egy páston

49

Vallasek Júlia

Az ESZC írógépei

Boka László

Halinakötés

Portré

55

Szombati-Gille Tamás

Egy dalang születése – Váradi
bábszínész az indonéz árnyjáték
világában

Kritika

60

Gálfalvi Ágnes

Boldogok a lelki szegények? (*könyv*)

63

Hegyi Réka

Színház usankában és pufajkában.
1978/2023 (*színház*)

66

Bozsódi-Nagy Orsolya

Létkérdések rózsaszínben – Greta
Gerwig: Barbie (*film*)

Veled vagy nélküled?

Meglehetősen élénk, csípős vitát váltott ki nemrég sajtós szakmai egyesületünk eredetileg egészen más tematikájú tanácskozása végén egy viszonylag egyszerű kérdés: mit tesz a romániai magyar értelmiségi elit a romániai magyar hagyományos média (értsd: írott, nyomtatott, esetleg rádiós-televíziós) termékeinek megmaradásáért? Nyilván a kérdés maga nem azt firtatta, hogy szemüveges írástudó barátaink lapokat hordjanak ki felgyült szabadidejükben, az univerzitásokon előfizetőket gyűjtsenek, netán kiadványokat vásároljanak fel megmentés céljával. Inkább azt, hogy ma is létező napilapi példákhoz hasonlóan, a maguk területén szerzőként járuljanak hozzá, mondjuk szellemes és értékes publicisztikákkal a minőségi tartalomgyártáshoz.

Az említett vita kiváltója az eredeti kérdésre adott határozottan pikírt elit-, értelmiségellenes megjegyzés volt, amibe aztán egyik s másik oldalról verbális vehemenciával kapaszkodtak bele a kedves kollégák. Igazságtévő szándék nélkül megállapíthatjuk, hogy maga a jelenség igenis létező, a – mondjuk így – csúcsértelmiség jelenlétének, működésének a hiánya médiumainkban. Még ha vannak is olyas kivételek, mint mondjuk a mi könyvvé összeálló tudományszerűsítő szándékú Tandem rovatunk, ami maga is igazolja, hogy a siker a megszólítás milyenségén is múlik. Ahogy nyilván azon is, hogy mennyire nyitottak a sajtóműhelyek, amelyek sok esetben az anyagi nehézségek folytán eleve radikálisan kisebb létszámú állandó munkatárssal működnek az ezredforduló éveihez képest. Úgyhogy a vitát, ha nem is ajtócsapkodóan magas hőfokon, érdemes folytatni. Addig, amíg egyáltalán marad rá alkalmas felület...

A SZERK.

Újvárad 2024/2

IRODALOM MŰVÉSZET TÁRSADALOM KULTÚRA

IV. évfolyam, 2. szám. Megjelenik havonta.

Benkő J. Zoltán, Both Abigél, Gittai István, Fám Erika, Kinde Annamária, Péter I. Zoltán, Szilágyi Aladár emlékére

FŐSZERKESZTŐ: Szűcs László
VEZETŐ SZERKESZTŐ: Kemenes Henriette
SZERKESZTŐK: Fazakas Márta (kultúra), Ozsváth Zsuzsa (web), Simon Judit (esszé, kritika), Traian Ștef (dialog/párbeszéd), Szabó Anna Mária (művészet)
FŐMUNKATÁRSÁK: Biró Árpád Levente, Boka László, Kőrössi P. József, Magyarai Sára, Tasnádi-Sáhy Péter, Ujvárossy László
MŰSZAKI SZERKESZTŐ: Darabont Éva
KORREKTÚRA: Fodor Judit

Szerkesztőség:
Nagyvárad, 410147, str. Nicolae Titulescu u. 1.
Telefon: +40/725-944-956
E-mail: ujvarad@gmail.com
Honlap: ujvarad.ro

Kiadó:
Holnap Kulturális Egyesület (aholnap.ro)
ÜGYVEZETŐ: Laza Erika (+40/0771-652-005)
FELELŐS KIADÓ: Simon Judit elnök
E-mail: ujvaradkiado@gmail.com

Készült a csíkszeredai Alutus nyomdában.
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron

ISSN 2783 – 9567

Előfizetési díjak: 3 hónapra 25 lej (2000 Ft postaköltséggel), 6 hónapra 50 lej (4000 Ft), 12 hónapra 90 lej (7000 Ft).
Online-előfizetés: 3 hónapra 15 lej (1000 Ft), 6 hónapra 25 lej (2000 Ft), 12 hónapra 50 lej (4000 Ft).
A folyóirat előfizethető banki átutalással (RO39BTRLRONCRT0291922201 lejes, RO02BTRLHUF CRT0291922201 forintos); Revolut-kártyával (Kemenes Henriette: 0040/742-098-764); postai pénzes utalvánnyal (mandat postal, Romániában) az előfizető neve, címe, valamint az Abonament Revista Újvárad megjegyzés feltüntetésével. Asociația Culturală Holnap, Oradea, str. S. Bărnuțiu nr. 14. CUI 34356348; továbbá személyesen a szerkesztőségben (Nagyvárad, Titulescu u. 1.).

Támogatók:

A CÍMLAPON és a HÁTSÓ BORÍTÓN:

Fábián Emőke: *Tudat*, 2021, akvarell, papír, 27 x 18 cm

Szenderák Bence

tétel

a beszéd erősz ak. annak, aki
hallja. aki a szavak elől fut.
a csend termében a nyelv az,
ami minden lépésre zeng. a padló.

fehér tér. benne egy ember,
aki nem ragyog.
ha van is rajta kívül bárki –
kontúrtalesanul vész el a ragyogásban.

nevezzük ezt szorongattatásnak.
zsugorfólia, kettős természetű, mint
akármelyik határ. átmenteni
a határtalanságot lehet-e? megtartani
a szűkösségekben is, mint ritkán, de
rendszeresen etetett vadat.
vagy inkább mint
magyar növénykertben a bambuszerdő,
dadog bele a hantmadár.

haldokolsz, és ez nekem fáj.
megfosztasz attól, amire készülve
visszavontam magam: a szembesítéstől.
hogyan egyszer
figyelned kelljen.
nemértésed zaja elzárja füledtől
haragom kussolását.

haldokolsz.
mindketten menekülünk
a tanúságtól. én elbukom.

rejtőszín

1.
türelem kötötte kéz,
a kézben égő mécses.
az ember maga a remény.
mint leopárd a homokban,
az árva város fogságában
kering, talpát rágja por,
forró kövek,
látása a füstnek evése.
a rejtőszín csak lassú
átmenet két semmi közt,
mert ha látnak, ha nem,
a tekintet mérgező levegő.

SZENDERÁK
BENCE (1992)
költő, szerkesztő.

a leopárd ezért egyszer
belemélyeszi majd fogát
őt tápláló húsba.
aki táplál – engedélyez és megvon.
aki táplál – szólásra nyílt szájba
szór kavicsot.
íze, mint futás közben
a vére.
lehet még futni?
az itt töltött idő gyilkos tétlenség,
öntözött, de szürkülő cédrusliget.

2.
a türelem maga is kéz,
makulátlan és puha.
erősödő szorításában képtelen viasz,
lángot itató sós hullám.
az ember – a remény maga,
és legjobb, ha
nincs remény.
süvölt a csend a
vaskupola-égen.
kioltják egymást
a tüzek.

különböző hasonlatok

hülyének érzem magam amikor
írok régen nem ilyen érzés
volt régen kiszakadt belőlem
ki akart törni mint a só.
most tépni préselni kell a
belülről kulcsra zárt ajtó
résein át
kihasználni a nyelvtorlasz
illékony hiátusát.

ebben a reménytelen helyzetben
hogy nincs merre forduljak
mert lyukas zsákból nem találok ki
nem
legyen mondjuk halászháló
merítőháló
nem
leginkább rákcsapda hogy
kilátok és kiférnék
kulcsra tárt ajtó
valahogy mégsem – hát így.

Csatlós Lóránt

Amikor a kopasz lóbálja

A városkában futótűzként terjedt a hír: a kopasz lóbálja! Ez az információ bőven elég volt ahhoz, hogy alaposan megbolyduljon a kis közösség. Pánikhangulat lett úrrá. Tudta mindenki, hogy amikor a kopasz lóbálja, akkor hamarosan valami tragédia várható a városban.

A kopasz lóbálja! – harsogott a helyi kisújság címszalagja is. A vezércikk azt taglalta, hogy vajon mi várható ezen előrejelzés nyomán. Tömeges autóbaleset, lövöldöző ámokfutó, baltás gyilkos, vulkánkitörés, világvége.

A lakosság nagyjából két pártra oszlott, ami a lóbáláshoz való viszonyulást illeti.

Voltak, akik azt vallották, hogy a kopasz közvetlen előidézője a tragédiának, a lóbálás ténye mint kiváltó ok szerepelt az ok okozati láncban. Ők úgy gondolták, hogy ha a kopaszt egy jól irányzott lapátütéssel végleg kivonnák a forgalomból, semmilyen tragédia nem leselkedne többé a városra. De e párton belül is volt egy hangos kisebbség, ami viszont azt vallotta, hogy a kopasz érinthetetlen, és bár lóbálásával bajba sodorja a várost, jobb nem bántani, mert kiiktatásával esetleg sokkal nagyobb baj bevonását kockáztatnák.

A barikád másik oldalán azok álltak, akik nem találtak közvetlen összefüggést a lóbálás és a bekövetkezendő tragédia közt. Ők abban hittek, hogy a kopasz nem előidézi, hanem valami különleges természetfeletti érzékkel csupán előrejelzi a katasztrófát.

Volt is ebből egy vitaest a kultúrban, de sajnos elfajultak a dolgok, és Lobonc veterán úgy hókon vágta egy enciklopédiával Kertessy nyugalmazott alezredest, hogy Kertessy azóta is egy kitömött vakondot hurcol maga után pórázon, valahányszor a parkba indul sétálni.

De tény, hogy a kopasz lóbálta.

Rajtuk kívül volt egy nem túl hangos kisebbség, melynek képviselői a nagy számok törvényére, a valószínűségszámításra, valamint a józan észre

CSATLÓS LÓRÁNT (1975, Csíkszereda) 1998-ban diplomázott a Marosvásárhelyi Színművészeti Egyetemen, ugyanitt 2007-ben mesterizett rendező szakon. 1998 óta a Nagyvárad Szigligeti Társulat tagja.

hivatkozva vélték bizonyítani, hogy ennek a babonának semmi alapja. De ezek az individuumok mélységes megvetésnek örvendtek.

Így aztán a pánikhangulat egyre gerjedt, kisebb csoportok különféle tanfolyamokat tartottak jópénzért, a bekövetkezendő rettenetre való felkészülés okán. Mindenki munkavédelmi sisakban járt az utcán, folyton felfele tekingetve, hogy az esetleg rájuk zuhanó zongora elől időben kitérjenek. Mások bunkerré alakították a ház pincéjét, töméntelen konzervet és ivóvizet felhalmozva. Lett is ezekből hamarosan hiánycikk és bunyó a szupermarketben. A városka önkormányzata sem nézhette ezt karba tett kézzel, megduplázta a rendőri jelenlétet, és a kórházi ügyeleti létszámot.

A tragédia végül is egy szombat kora délután csapott le, az iskolai biológia szertárban keletkezett tűz formájában. A tűzoltók nagy erővel a benzinkutakat őrizték az előljáróság utasítására, így aztán mire sikeresen összeverbuválódtak és a helyszínre vonultak, a suli épülete már rendesen lángolt. Az odacsődült tömeg fejszaválva és bólogatva nézte az eseményt. A kopasz megint megjósolta! Az iskola porig égett, recsegve-ropogva omlott be a tetőszerkezet, a régi fapadok, szekrények és a lakozott parkett úgy égtek, mint a zsír, pár óra alatt vége volt. A helyiek megvárták, míg az utolsó parázs is kihuny, majd megkönnyebbült arccal néztek egymásra. Megtörtént. Túl vannak rajta. Leégett az iskola, végre valahára fellélegezhetnek. Nem esik zongora senkire, nem fog kitörni a vulkán, és a szupermarket tetejéről sem fog lövöldözni semmilyen ámokfutó. A városka visszatért a rendes kerékvágásba, és a lakók boldogok voltak. Legalábbis amíg a kopasz el nem kezdte ismét lóbálni.

Aranyszínű, csonka nyár

– Egyem a pici szívedet, utyu-putyu, drága kis keresztfia keresztanyunak! Ugyulu-bugyulu csi-ki-csiki, eszem azt a pici pofikádat, hát kacagj is egyet keresztanyunak, hát intyili-pintyili keresztfia keresztanyunak!

Tökéletes vasárnap délután volt. A gyönyörű udvaron úgy csurgott végig a napfény, mint a tejszínhabba áztatott, törökmézben pácolt, marcipánban fürdetett, cukormázban megforgatott folyékony arany, s a fák ágai közt megszárt napfény, mint kajszibarackdzsemmel kevert méz, rokokó díszbe öltöztette az udvart. Erzsike, ölében kétéves keresztfiával, egy fonott kerti székből üldögélt. Nem bírta látványával betelni. Egy pillangó szállt el felettük, Palika kis kezével utána kapott.

– Hát ki ez a jóképű fiúcska? Na ki? Na ki? Palika! Palika ez a kis tündér! Úgy bizony, úgy bizony! Szépséges keresztfia keresztanyunak!

Palika ekkor egy hatalmasat ásított. S ahogy szája megnyílt, kivillantak apró, tűhegyes fogacskái. Nem sokat villogtatta őket, mert hirtelen, egyetlen fogcsattintással leharapta keresztanyu kezét, szájában a véres végtaggal leugrott a gyepre, s négykézláb kúszva eltűnt a bokrok közt, mint egy megriadt nyúl.

– Te kis csibész! Huncutkám! – nevetett Erzsike, s ugyanazzal a lendülettel utána lépett

volna, de mivel semmi erőt nem érzett a lábában, hanyatt huppant a puha gyepen. Imádta keresztfia csínyeit.

– Teee... – mondta – Kis életrevaló, egyem meg a szíved! Na jó, rendben. Játszhatsz velem! De ne vidd messzire! Majd hozd vissza!

Tapsolt is volna egyet örömeiben, ha nem lenne ezen tevékenység feltétele pontosan kettő darab tenyér, melynek Erzsike ebben a momentumban éppenséggel híján volt.

– Ott a kezem, nem disznóláb, nem kocsonyának való!

Ezen még kacagott is egy jót, csak hogy a rekeszizmokkal együtt a mellkas is megremegett és még szorgalmasabban pumpálta a vért a kézcsonton keresztül kifele. Ezt érezte Erzsike és ép kezével leszorította sebesült csuklóját. Ezzel a mozdulattal lesodorta csonka karjáról a karórát, ami pont az orra elé pottyant. És bár az ájulás kerülgette, megnézte rajta az időt.

– Hogy a cica rúgja meg, mindjárt lekésem a vonatot!

Akár egy Szinyei-festmény, szép a nyári délután.

Ingujjnyi univerzumok

A zsúfolt peronon, a várakozó szerelvény valamelyik másodosztályú vagonja közelében egy férfi és egy nő áll. A nő a férfi kabátja alá csúsztatja kezét, úgy karolja át a derekát. Arcát párja mellkasára szorítja, olyan szorosán öleli, hogy érzi a férfi minden szívdobbanását. A férfi viszonozza az ölelést, a hatalmas kabáttal együtt öleli át a nőt, sátrat emel köréjük, elrejtőznek a világ nyüzsgése elől. Ölelése egyszerre szoros és gyengéd, érzi a nő lélegzetvételeit, beszívja hajának illatát. A férfi nemsokára vonatra száll.

Még másfél évig lesznek együtt. A férfi külföldre utazik a munkája miatt. A kapcsolat nem bírja ki a távolságot. Mindketten külön utakon haladnak majd tovább.

A nő pár évi egyedüllét után férjhez megy és még egész fiatalon két gyermeket szül, egy fiút és egy lányt. Néhány boldog házasság után a kölcsönös féltékenység mérgezi majd meg kapcsolatukat, elhidegülnek, egy idő után elválnak, a férj otthagyja az egész családot. A gyerekek az anyjuk mellett nőnek fel, ám a fiú kamaszkorára kezelhetetlenné válik. Folytonosan alkohol- és drogproblémákkal küzd, felnőttkorára pedig egyszerűen eltűnik. Anyja ebbe belerokkan. Lányát emiatt elhanyagolja, aki később teljesen elhidegül anyjától, férjhez megy külföldre és két évente egyszer, ha meglátogatja majd. A nő így egyedül egy kis emeleti lakásban öregszik meg, majdnem magányosan, csak a szomszédokkal vált pár szót, asztmás rohamban

hal meg hatvannyolc évesen, utolsó erejével még az ajtófélfába fog kapaszkodni, és bizarr guggoló pózban éri őt a hullamerevség. A szomszédok talál-
nak majd rá.

A férfi külföldön remekül fog érvényesülni a munkájával. Szakításuk után még tíz évig kalandozik különböző nők mellett, hol komolyabb, hol lazább kapcsolatokban. Sokára nőszül újra, sajnos minden próbálkozás ellenére a frigyet nem követi gyermekáldás. Sokat utaznak a világban, de a boldogtalanság befészkei magát közéjük. Kiegett, megunt házasságban tengődnek. A férfi sokat jár mecsre a cimborákkal, kocsmákba és harmadosztályú szállodákban keresi a megkönnyebbülést pénzért vásárolt nők karjaiban. Egyre többször nyúl majd alkoholhoz. Olyankor elcsattan néhány pofon is idő-sődő felesége arcán. A feleség nem tesz feljelentést. A férfit tisztább pillanataiban a bűntudat gyötri. Egy

délután a felesége arra ér haza a bevásárlásból, hogy férje holtan fekszik a nappali kanapéján. A boncolás az alkohol mellett nagy mennyiségű benzodiazepint is kimutat majd a szervezetében. Ötvennégy éves, mikor ez történik.

De ők ezt még nem tudják. Számukra most csak ez a pillanat létezik. A nő hallgatja a férfi szívdobogását, a férfi beszívja a nő hajának illatát. Az emberek szoborra merevednek körülöttük, a galamb kitárt szárnyakkal lebeg mozdulatlanul a peron felett, a cigifüst felhővé szilárdul. Ez a pillanat csak kettejük-ről szól, mintha atomjaik csak azért utaztak volna az univerzumban tizenhárommillió éven át, hogy ebben, pont ebben a szent pillanatban kiteljesedjenek, és immár küldetésük bevégeztével visszazsugorodjanak abba a tér és idő nélküli állapotba, melyből egyszer majd hatalmas, fényes, néma robbanással egy új univerzum születik.

Bartha László Zsolt

Dekalog

**BARTHA LÁSZLÓ
ZSOLT** (1986,
Szatmár).

*„A közönség, amely
eddig többé-kevésbé
nyugodt maradt,
idegeskedni kezdett,
és kiáltásokkal,
éljenzéssel fejezte ki
csodálatát Partre
iránt, valahányszor
egy szót szólt,
meglehetősen
megnehezítette
a szöveg megértését.”*
Boris Vian

0.5
addig már nem ér el,
nem olyan
hosszú,
újra kellene mérni, szabni,
más formát fog kapni,
jobban hozzád tapad,
meglátod,
az lesz az ára,
hogyan fel kell adni majd.
ki-ki a maga szabadságát.

1.0
és azokban az években sokat gondoltam rád.

1.5
mert nem volt különbség.

2.0
a szőnyeget is letettük, azért még
érezni benne a vizelet savas szagát,
húgy,
de majd kikopik az emlékezetből,
néha ezt remélem.

2.5
anyám sokat köhög, de már nem sír.
ismétli magát. a szemét dörzsöli.

3.0
sztereotip.

3.5
aztán továbblép. én is.
hogyan tudja így csinálni?
ennyire egyszerűen.

4.0
én már végeztem, amivel végeznem kellett.

4.5
tüdőfibrózis.
citromfű + menta.

5.0
aztán soha többet nem mondunk igazat.
nem lehet megtenni. bizonyára bántó is.
meglehet, ebben kell,
nemcsak hogy hazugság,
de ez lesz életünk meghatározó összetevője.

5.5
kétezzertizenhat.
ne érezd magad becsapva.

6.0
csüngtem, mint anyám szerelmén,
lassan vettem észre, hogy az is milyen ostoba.

6.5
nyilván csalódott vagyok,
soha nem hittem volna, aztán mégis.
én nem tudom, mi áll a döntéseink mögött,
azt hiszem, többnyire semmi, egyre inkább
ez a meggyőződés,
bárcsak azt mondhatnám szabadság,
de az nem ilyen, abban nincs
számítás, megalkuvás,
nincs benne elhallgatás,
nincs benne semmi olyan, amit szégyellni kellene.
nem bánt mást.

7.0
meg lehet tenni, ki is kell használni,
mert épp megteheted, hát hogyne.
aztán ami utána jönne,
azt máshogyan kell.

7.5
mert az nem hagy semmit maga mellett
megnyugodni. olyan, mint
a diófa –
minden kipusztul körülötte, nem csoda,
hogy mikor apa meghalt
kivágták, holott
az határ volt.

8.0
valaminek itt nagyon vége lett.

8.5
tényleg. istenigazán.

9.0
mert nem vagyunk egyformák.
szeretni sem tudunk egyformán.

9.5

ne félj, egy darabig minden így marad.
így kerül minden a helyére.
most a tárgyokról beszélek,
ahogy megtalálják régi helyüket.

10.0

erről beszélni, már nem tudok, és nem is szabad.
de hallgatni sem lehet, ott van,
félbehagyott, szerves, apró, de hiba.
és ha más nem látja, ha ők nem látják,
mi értelme, ha csak ott minden mellett
történik meg, megy végbe.
ha úgy marad. kimondatlanul.

Bódis Kriszta

Korzón a Pokolba

(Istenhegy trilógia II. – részlet a regényből)

Terhes, jeget hozó felleg úszott a tanya fölé, mintha késő délután volna már, pedig még delet sem harangoztak. A távoli templom csontszürke bástya-tornyát, amelyhez a falu házai simultak, máris zápor moshatta, mert fátyolszerű vízköd övezte.

Erzsi oldalra hajolva egyensúlyozott, hogy megemelt talpát elérje a késével, amikor suhogva-pengve valami úgy vágódott elé, mintha villám csapott volna a földbe. A lábától néhány centire egy vasvilla fúródott az agyagba. A nyele Erzsi orra előtt állt meg, mint a cövek.

– Juj! Erzsi néni! – kapta mindkét kezét a szájához a kis cselédlány az ajtóban.

Erzsi úgy nézett rá, hogyha a vasvillát dobja vissza, az sem üt akkorát. Aztán keresztet vetett, és megcsóválta a fejét:

12

– Minálunk, lyányom, a baltát hajítjuk a föld közepibe vihar ellen, de élével felfele – mondta. – Csakhogy ennek az ítéletidőnek se a pópista harangozás, se a balta, de még a sütőlapát vagy a kasza se használ – fejezte be, és határozott mozdulattal megragadta a vasvilla nyelét.

– Jaj, ki ne húzza, jóasszony! – lesett ki a lány háta mögött az anyja.

– Mingyá' elé száll a lidérc!

– Oszt mikor láttál te meg lidércet? – nevette el magát Erzsi, de azért nem húzta ki a vasvillát az agyagból.

A szülőfalujában ugyanígy óvták a termést meg a cselédházakat a jégveréstől, mint itt. Védekezés-képp vasvillát hajítottak a viharba.

– Ha leszáll a földre, majd meglátja maga is, Erzsi néni – suttozta a kislány –, akkora, oszt olyan fehér, mint a sütőkemence.

– De nem lidérc az – nézett az égre Erzsi –, hanem boszorkány.

BÓDIS KRISZTA (Budapest, 1967) író, pszichológus, dokumentumfilmes. Eddig három regénye jelent meg, számos filmjével szerzett díjakat. A Szépirodalmi Társaságának a tagja.

Az égbolton talán valóban a seprűjükön ideoda cikázó boszorkányok hajtották fölénk a felhőket. A felhők csak gomolyogtak, majd hirtelen sötét-szürkén kifeszültek, mintha a banyák a föld sarkaihoz szegezték volna mindegyiket.

– Legalább a szoknyáját csapja má' fel a fejére, Erzsi néni, hallgasson rám! – nézett fölfelé rettegéssel a szemében a kislány anyja.

– Ne prédáld hiába a jótanácsot, lelkem – kerülte ki a vasvillanyelet Erzsi, miután végzett a cipői megtisztításával.

– Az én nyílásomba ugyan se az ördög, de még az üldözője, az Illés sem fog bébújni. Jöhet a mennyköves dorongjával meg a forgószeles istennyilával! Tőlem aztán szentelt puskagolyóval lövetheti a nép a fellegeket, csapkodhatja a baltát a küszöbbe. Én azt mondom, addig él a boszorkány, amíg az ölembe pottyan, mert jól elverem, oszt szénvonó lapáttal vasalom ki a rút képít, hogy meggebed.

A kislány elgondolkodott. Aztán felderült az arca. Arra jutott, hogy ezt el lehet Erzsi néninek hinni. Mégiscsak ő meg a Szunyoghné Tüdős Klára nagyságos asszony viselték a nadrágot a birtokon. Szunyogh Rudolf főhadnagy úr, a birtok tulajdonosa, miután két évvel korábban Debrecenből, az érsemjéni birtokra költözött az ifjú feleségével, szorgalmasan látogatta a szomszéd birtokosok gazdaságait. Igyekezett tanulni tőlük, de mielőtt valamire jutott volna, lebetegedett. A fiatal Szunyoghné nagyságos asszony az ő egyenrangúként kezelt alkalmazottjával, a kortalan, szókimondó Erzsivel karöltve a háztartás mellett kénytelenek voltak a gazdaságban is sürgősen dologhoz látni.

– Álljon már meg! Hát könyörögni kell magának? – fogta lépésre a szekere elé kötött lovakat Jakab, a Fráter Lóránt-birtok jószágigazgatója.

A férfi gondterhelten ráncolta a homlokát, kopasz fején sűrű-feketén serkent volna a friss haj, amit újra és újra leberetvált. Ha másról nem, a kerek, fényes fejről Erzsi messziről felismerte.

Már Érsemjén határában járt. Északnyugaton kék villámok szurkálták a nyírségi homokot, kelet-délkeleten a mocsáron vastag köd ült. Az Ér völgyében szerényen kanyargott a folyó, de a Sárrét mocsarai alig győzték nyelni rengeteg vizét.

– Mér' álljak meg, tán nem bírják a lépést a lovai? – mosolygott a kendőjébe burkolózva Erzsi, de rá sem nézett Jakabra.

– Csak nincs valami baj? Maga ugyebár a Szunyoghné naccsága szolgálatában áll? Új vagyok itten, de már találkoztunk. Azt mondják a népek, hamarosan jön a baba. Csak nincs valami komplikáció?

– Olyan savanyú vóna a képem, mint az árpacipó?

– Hej, Erzsi, hát maga rám se néz! Honnan tudjam, milyen a képe? Hacsak nem emlékezetből. Láttam én má' messziről' magát! Kivágom kereken, igen csinos képe van.

Erzsi elhúzta a száját a kendő mögött, de nem lehetett pontosan tudni, mosolyra-e vagy megvetésre.

– Jakab, mondtam én már kendnek, hogy dologra nevelt asszony vagyok? – kérdezte kioktatóan.

– No ne mongya...

– A halott uram nevére mondom megint, Isten nyugosztalja szegényt: se a farom, se más nem visz pokolba, mint marhát a szarva.

– Mi tagadás, Erzsi, bár ne vágná a fejemhez...

– Hogyne vágnám, ha nem érti egy szóból?

– Éppen a kocsikereket akartam megkenni – kezdett mellébeszélni Jakab –, amikor megláttam, hogy nagy sietve megyen, gondoltam, hátha elkél a segítség.

– Ha segítség kéne, befogattam vóna a lovakat magam a homokfutóba.

– No, nemigen hiszem, hogy kijutna már a tanyáról ebbe' a nagy dagonyába'.

– Na látja! Erre én is rájöttem.

– Talán orvosért szalad? Az ilyen sürgős, hogy nekiindult a határnak?

– Nem kell nekünk orvos! – gyalogolt tovább Erzsi.

– Mert ha orvos kéne mégis a nagyságos asszonynak, megint hazajött az Andrássy doktor fia.

– Megint? – terelte a szót Erzsi. – Jön-megy az mindig...

– Korábban is volt már itthon, igaz, tizennyócba egy időre – kezdte Jakab. – Tavaly megint hazagyött Érmihályfalvára a hadikórházba.

– És most meg honnét gyűtt vissza? – tette az érdeklődést Erzsi, míg Jakab a lovakkal kínlódva próbált lépést tartani vele.

– Hát Debrecenből. A Bábaképzőből. Talán a nagyságos asszonyék is ösmerik. Van doktor a Tüdős családba', úgy tudom.

– Nem is egy – tódította Erzsi, de nem kötötte Jakab orrára, hogy Klára apja, a néhai ifj. Tüdős János, jogász doktor, és csak a testvére, a Tüdős Kálmán igazi orvos, aki Debrecen tisztí főorvosaként a háború alatt a hadikórházakat is vezette. Azt pedig különösen nem árulta volna el semmi pénzért, hogy honnan ismeri Andrássy doktort. Jobban örült volna annak, ha sohasem ismeri meg.

– Ez az Andrássy egy csodabogár fiatalember létere – folytatta Jakab, amikor látta, hogy Erzsi lakatot tett a szájára –, egy természetbúvár. Amikor nem rendel, a mocsarat járja, és madártojásokat gyűjt. Képezze csak! Rendszerezi és szépen felcímkézi őket. Ha hiszi, ha nem, ezernél is több ládafiában állnak a tojások, meg a gyógynövények a házukban. Padlástól a pincéig. Mert azokat is vizsgálja. Minap, képzelje, ásatásokba fogott. Túrja a földet, hátha valami kincset lel.

– Ami azt illeti, a füvekről én is tudok egy keveset... – szólalt meg Erzsi.

Nem kedvelte ezeket a kis tudósokat, akik semmibe veszik az egyszerű parasztember tudományát, és képesek úgy felfedezni és kisajátítani maguknak, mintha bizony értenének hozzá. – Bezzeg őket tisztelik, míg a parasztasszonyt rögtön boszorkánynak billogozzák – méltatlankodott magában.

Pámer Gábor

Dolgozatjavítás

– Szia, levágódhatok? – szólította meg a nagydarab férfitest, s már le is vágódott a kis körasztalhoz. Bár Paulina szeretett volna egyedül lenni, Balu kivételt jelentett. A törzsvendégek közül még őt érezte legközelebb a saját kasztjához, monológjait pedig járulékos veszteségnek tekintette, akár a jattnak becézett söradót.

– Képzeld csak – kezdett bele Balu –, másfél órája még egy gálakoncerten ülök, és mit hallok? Két gnóm kölyök pusmog a hátam mögött. „Mi ez a szar, Bach?“, kérdezi az egyik, „dehogysis, hát Schönberg“, válaszolja a másik (aki műveltebb volt, mert olvasta a koncertprogramot). „Fenomenális!“, reagál az előző, és ezen a színvonalon folytatják tovább. Paulina, én nem megvetem, hanem kiröhögöm a sznobokat! Fél óráig bámulnak a vásznon egy szürke csíkot, nyelvtudás nélkül járják a londoni és párizsi színházakat, s ha rajtuk múlna, lekotáznák a zongorába öntött diók kopogását... Asszem, muszáj rágyújtanom.

14

Kellemes júniusi este volt, mámorító délnyugati széllel. Paulina egészen Balu érkezéséig a szomszédos asztalt figyelte. Régóta járt már szemlélődni a sörkertbe, de ezt a társaságot még nem látta. Az órájára pillantott – a fia várta otthon –, majd tekintetével egyenként végigpásztázta az arcokat. A főnököt kereste, akiből minden asztaltársaságban mindig van egy; akinek elég csupán jelen lennie ahhoz, hogy látható legyen. Itt egy borostás, hegymászószerű fickó tűnt ki a megjegyezhetetlenek masszájából, no meg egy hallgatag, szóke, kerek szemüveges lány. Paulina felváltva bámulta őket, lelke mélyén azt remélve, hogy nincsenek egy párban.

Balu elégedett arccal kifújta a füstöt, majd folytatta:

– A sznobizmus: felszín a műveletlenség fölött. A gourmet szerepét játsszák, amit úgy ejtenek, hogy gourmand, de még azt se veszik észre, ha a fröccsükből kilopták a bort. És amikor vitázol velük, mi a csodafegyverük? A mímelt, örökös kétkedés! Mert számukra a vita célja nem a kölcsönös igazságkérés, hanem a pillanat megnyerése. Még jó, hogy te nem ilyen vagy. Na, egészségedre!

PÁMER GÁBOR (1974, Budapest) történész, piackutató. A diplomaszerezés után a Duna Televíziónál helyezkedett el szerkesztőként, majd különböző civil szervezetek kommunikációs munkatársa volt. A koronavírus-járványt megelőző években Londonban élt, ahol zongoristaként és piackutatóként dolgozott. A pandémia idején visszatért Budapestre. Jelenleg történettudományi kutatásokat végez, illetve távmunkában folytatja korábbi angliai munkáját.

Nagyot szólt az asztalhoz csapott korsó, bár Balu nem akart provokálni senkit. Egyszerűen így demonstrálta minden este a sörkocintás tilalmának változatlan érvényét. Mivel a százötven éves lejárat regéje pont a száznegyvenkilencedik évben kapott lábra a nagyvárosi térben, szimplán diverziónak tartotta ezt az alamuszi kis mítoszbetoldást. Egyszer aztán egy történész (ki tudja, honnan keveredett a sörkertbe) kioktatta, hogy ez az egész kocintásfóbiás feszedezés csak évtizedekkel Arad után terjedt el az országban, mire Balu legyintett: egy történelmetlen ötletből is keletkezhet történelmi hagyomány. Persze a másik kivágta magát: „Rendben, de akkor a százötven év hazugsága is lehet tradíció!” Hohó, replikázott Balu, ha valamit a hagyománytörlés szándékával rebesgetnek, az csupán ellenhagyomány, és százötven év múlva sem lesz más. A történész elismerte Balu igazát, aki erre – tehetett mást? – örömben elkocintotta magát.

De most, hogy nem a tizenhármakról, hanem a sznobokról szónokolt, Paulina rájött, mi zavarja Baluban: ha mond is valami érdekeset, az mindig egyfajta véleményalkotás valaki felett. És ez a borongós ítéletáradat előbb-utóbb megüli az ember lelkét, heti két-három alkalommal hallgatva különösen. Balu örökös szent dühe teljes kontrasztot képezett a szomszéd asztalnál ülők tét nélküli, fesztelen vidámságával (a sötét borostával körbevett fogsor egy pasztareklám fényével villódzott), s Paulina most nagyon szeretett volna odalépni hozzájuk, és egyszerűen csak kérni a befogadást, ahogy azt a férfiak minden kockázat nélkül megtehetik néhány feles legurítása

után, vagy ürügyén. Ő sem tudta, mi tartja vissza. A megszegés kockázata? A szóke lány személye, akivel szemben már ránézésre is esélyvesztettnek érezte magát? Netán a félbeszakíthatatlan Balu, aki most éppen a mandalák megsemmisítését ecseteli?

– Vagy itt van például a homokmandala esete. Mindenki érti és helyesli a rombolás rítusát, de én kizárom magamat ebből a konszenzusból. Persze ismerem én is az örökös körforgás törvényét, csak hogy ez itt egy műalkotás, az alkotás célja pedig a megörökítés, nem igaz? Botrány a buddhista szerzetes számára az idő kimerevítése? Akkor ne csináljon olyat, ami ezzel jár! A mandala megsemmisítése ellenkezik a globális emberi természettel, de ennek a kimondásához ma bátorság kell. Mert a szabad és kritikus gondolkodás, bár isteni rangra emeltük, betiltva!

„Itt nem kritikus, hanem önkritikus gondolkodásra lenne szükség” – gondolta magában Paulina, akinek sok volt ez a szigorú, szögletes beszéd. Szerette volna elmondani, hogy a buddhisták igenis ismerik a megörökítést, a diplomáikat és szobraikat például nem szórják a folyóba – de Balu szerencséjére az agya már túl zibbadt volt ahhoz, hogy kész mondatokba tömörítse a gondolatforgácsokat. Közben a szomszéd asztaltársaság egy része már indulni készült, s Paulina szomorúan észlelte a szeme sarkából, hogy a jóképű szőrmók is fölkel a székből. A szóke lány ezalatt sztoikus nyugalommal birkózott egy szívószál végén a vodkanarancs maradékával. Ez tetszett Paulinának: bár a vágyott férfi kikerül a látószögéből, a lány nem tart vele, tehát már elméletben sem konkurencia többé. Valami oldott megkönnyebbülés-féleség járta át (Balu ekkor épp a párválasztás antropológiai alapjait elemezte neki), s egyszeriben jótevőjének, sőt barátjának érezte a szókeséget. Kedvére lett volna meghívni a lányt egy újabb vodkanarancsra, sőt (ha kéri) ott helyben ingyen irodalomórát tartani neki mondjuk a francia szimbolizmusról.

– Nincs semmi baj, megvárom, amíg kinézegeted magad! – közölte nem is annyira megjátszott sértettséggel Balu, aki minél gyakrabban tapasztalta életében a hallgatóság közönyét (nagy elmék örök keresztje), annál kevésbé tudta tolerálni azt.

– Én figyeltem – nézett rá meggyőzően Paulina, röpke búcsúpillantást vetve a társaságra, mint amikor a vendégségből kiküldött gyermek még gyorsan a szájába emel egy süteményt. – Érdekes, a fiam is folyton ezzel piszkál...

– Talán nem véletlenül. Tudod, létezik egy négybetűs kór – nem, nem az AIDS, bár ebben is van

A és D betű –, de szerencsére ez nálad még enyhe fokozatú.

– Mindent vissza tudok idézni abból, amit mondtál! – csattant fel Paulina a sértés hallatán, amely már egyáltalán nem fért bele szívélyes, ám méretre szabott presszóbéli viszonyukba. Balu tudta, hogy sok nő hisz a kétirányú figyelemmegosztás képességében, amit aztán alibiként használnak a szétszórtság vádjá ellen. Egy pillanatra elgondolkodott, vajon felhozzon-e olyan marginális szempontokat, mint a kölcsönös tisztelet vagy az emberi kommunikáció információcserén túli szerepe, de aztán vett egy nagy levegőt, és csak ennyit mondott:

– Oké. Akkor légyszíves idézd vissza, mit mondtam az imént a flamingók násztáncáról!

– A flamingók násztáncáról?

– Igen.

– Tehát amit az előbb mondtál.

– Igen. Amit az előbb mondtam el két mondatban, harminc másodperccel ezelőtt.

Paulina belekortyolt a langyosodó sörbe, de így sem jutott eszébe, mit mondtott neki Balu harminc másodperccel ezelőtt két mondatban a flamingók násztáncáról. Feladta a párbeszédet, s egy kicsit az önnön képességeibe vetett hitét is. Egész biztosan meg volt győződve ugyanis arról, hogy tényleg hallotta Balu minden mondatát, még akkor is, ha *elsődleges*en valóban nem figyelt oda, mert az a hegymászóféleség látványként és matematikai esélyként is érdekesebb, mint a párválasztás antropológiai alapjai, vagy maga Balu.

– Nem emlékszem! – ismerte be, s olyan alaposan hörpölte ki a maradék sörhabot, ahogy a szóke lány szívta magába az előbb a vodkanarancsot. – Hagyd, majd bemegyek, hozok neked újat – mondta Balu, s otthagya Paulinát a ráért vereséggel együtt. Morfondírozzon csak el önmagán ez a pofátlan ádéhádés, gondolta magában, s bosszúgyanánt (mert ugye az időráfordítás hiánya lenne a sérelem tárgya) még egy keletiesen ráérős és részletgazdag vizelési szertartást is beiktatott a mosdóban, hosszas csurgatásokkal és rázogatóssal, előtte-utána alapos kézmosással.

Odakint közben a társaság maradéka is eltűnt a színről, Paulina pedig átmeneti sörkert magányában arra gondolt, talán nem kéne megvárnia ezt a percről percre irritálóbb asztalcimborát, a lekenye-

rező ajándéksörőről nem is beszélve, ráadásul egy ilyen késői távolmaradást már aligha tud majd otthon megmagyarázni a fiának – de mire idáig jutott, egy emberi árnyék jelent meg az asztalán. A szép kerek szemüveges lány állt mellette.

– Látom, nem ismer meg a tanárnő. Megértem, négy éve találkoztunk utoljára, bár magának ez már biztosan nem olyan nagy idő... Cintia vagyok, nekem tetszett kettest adni az érettségim, amikor a francia szimbolistákat húztam. De nem a kettes fájt, azt megérdemeltem, hanem amikor egyszer azt mondta az osztály előtt, hogy magyarosítja a nevemet, és Cz-vel írja majd a Cintiát. Meg is lett az eredménye, mert rajtam nevetett mindenki, bár senki nem tehet arról, hogy milyen nevet kap a szüleitől... Az enyéim például Lennon-rajongók, én pedig az ő első felesége után lettem Cintia. Amúgy kifejezetten elégedett vagyok a nevemmel, főleg ipszilonos változatban. És már nem haragszom magára, tanárnő, főleg most, hogy láttam itt ülni...

Pár méterre tőlük, a kapu előtti kavicsos utcán egy Mustang fékezett. A karcos súrlódás hangja kikökkentette figyelméből a tanárnőt. A borostás férfi ült a kormánynál, hunyorgó szemmel vizslatta az asztalt. Tekintetük elkerülhetetlenül összelálik, s Paulinán rég tapasztalt bizsergés futott végig. A férfi az autódudára tenyerelt.

– Gyere már, Cynke, legalább tíz perce várlak!

A lány mosolyogva nyugtázta a kérést, beszállt a kevélyen pöfögő kupéba, a férfi az órájára pillantva magyarázott még neki valamit, de hangját már elnyomta a motorbögés. Paulina sokáig nézte az autó helyén kavargó port, s észre sem vette, hogy egy pohár sört nyomnak a kezébe.

– Hazudhatnék, hogy hosszú volt bent a sor, vagy ilyesmi – tette le magát Balu fölényes mosollyal –, de szándékosan hagytam egy kis időt, hogy elgondolkozz a mondottakon. Hogy végre szálljál magadba... Most már elárulhatom, hogy egyetlen szóval sem említettem neked a flamingók násztáncát.

Paulina még mindig a kinti utcán tartotta a tekintetét. Biztos volt benne, hogy a fia most már tényleg nem bocsájtja meg neki a kései hazatérést. Egy ideig még el lehet adni egy kiskamasznak mindazt, amit egy felnőttnek már nem: a tantestületi ülés elhúzódsát, a délutáni magánórákat, az esti dolgozatjavítást. A szülő igazat mond, akár az úttörő, és tévedhetetlen, mint minden félisten. Ám a naivitás páncélját napról napra levedlő embergyermek egy-

szer majd visszavonhatatlanul ráébred arra, hogy Anya csak egy kamuzós zugivó, aki pont azon a helyen törzsvendég, amelyről ő hatéves kora óta tudja, hogy messzire el kell kerülni, mert aki egyszer oda betér, nem jön ki már soha többé. És egy napon arra is ráébred, hogy ezzel a szorongató Grimmesével Anya mióta is tömi a fejét: pontosan a betérésétől fogva. Paulina előtt földi végítéletként pergett végig lelepleződsének filmje, a prédikatori szigorral hozzávágott előbbi szavak pedig harangzúgásként visszhangoztak a fejében: „Szálljál magadba! Szálljál magadba!”

Egy nő mindig tud kétfelé figyelni. Balura nézett.

– Ha tényleg nem beszéltél nekem a flamingók násztáncáról, akkor csaltál. Olyan téma felidézésére kértél, ami nem is hangzott el soha.

– Ez az, tudtam, hogy megfoglak! – kiáltott fel Balu diadalmasan, öklével a levegőbe ütve. – Tudod, a figyelmedet még egyáltalán nem igazolja, ha viszszaadod nekem mindazt, amit felfogtál a füleddel. Ahhoz az is kell, hogy *csak és kizárólag* arra emlékezz, amit...

– Ne haragudj, Balu, én nem hiszem, hogy bármit is igazolnom kellene feléd. De köszönöm, hogy felráztál, mert mint mondtam, már mástól is megkaptam ezt a kritikát. Ha csak negyedannyira tudnék figyelni a párvalasztás és a homokmandala problémáira, mint te az én hibáimra, valószínűleg sokkal okosabb és jobb ember lennék. És talán hamarabb észrevennék egy volt tanítványt, mint egy csinos szőke nőt...

– Ezt most nem igazán értem, pedig én mindig a másokra koncentrálok!

– Nem is kell értened. De most már mennem kell, az összes dolgozatot kijavítottam.

Ezt már Balu is értette: ha valami összekötötte őket, akkor a magánéleti anekdoták voltak azok, az ártalmatlan kis hazugságok, amelyekkel az aggódó vagy féltékenykedő családtagok bármikor leszerelhetők, hogy aztán ők ketten a söröspohár mellett elszórakoztathassák egymást ezekkel a lényegtelen mikrotörténetekkel. Kedvesen elköszönt hát a nőtől, sőt még ki is kísérte az autójához, Paulina pedig, tanulva a jó példából, a pedálba taposta minden aznapi bánatát. Tudta, hogy ide többet már nem jön vissza – de még sokáig a tarkóján érezte a porfelhőben álldogáló Balu csodálkozó és csodáló tekintetét.

Szlopp Bernadette

Arról, amiről nem maradunk le sosem

SZLOPP BERNADETTE 1984-ben született Nagyváradon. 2007 óta a Partiumi Keresztény Egyetem munkatársa. Szívégyének tekinti a kortárs irodalom és az olvasás népszerűsítését.

Az unalom alakváltó. Néha zöld, bársonyos takaró, amire ráfekszem. Máskor játékosan lengedező pókháló, ami felkapaszkodik a vadalmafák ágára. Legtöbbször a kút lábánál meggyűlő suhanás. Mikor karjára nehezede, láthatom, ahogy az idő a szőlőleveleket rágcsálva tágul, egyre tágul.

Vilma néni udvarán a fenyők dadogó öregek voltak. Beszéltek hozzám, amikor fújta a szél, s néha megszurkálták a fejem búbját, ha a kovácsoltvas hintán bóbiskoltam át a nyár üres óráit. A fű minden tavaszon újra kizöldült, hogy elrejtse a lábak nyomát. Azt képzeltem, hogy az idő végén az udvar kivetí magából a rengeteg lépést, s a nyomok az égig nőve majd eltakarják a napot. Hittem, hogy mindezt látni fogom.

A kert végében szántóföldek terpeszkedtek. Olvasás közben gyakran hallottam a traktorok köhögését. Ilyenkor mindig a piros festékre gondoltam és arra, hogy a déli melegben, ha végighúznám tenyereimet oldalukon, a bőrömön maradt vörös sugarat a fűre kenhetném. A harmónia megbontásának képessége és vágya ott lapul minden homlok mögött. Az ujjaim csíkja lett volna a felágaskodó lázadás világban felejtett, mások számára is látható nyoma. Az idill kívül és belül is időről-időre szabálytalanná szépül. Ez a felismerés tényleges születésünk első valódi pillanata.

Átellenben a settenkedő beton torzította szögletessé a teret. Csupa feszes vonal, csupa derékszög, körülötte pedig az ég vonalainak állandó áramlása. Szürke tömbök kapaszkodtak fölfelé, ablakaikban arctalan emberek könyököltek egykedvű mozdulatlanságban. Fehér ablakkeretekbe zárva. Egy vakon hadonászó erő bevégezte munkáját a langyos egyformaság jegyében.

Az udvar s a ház körül másféle erők hatottak. Itt lassított hullámokat vetett az ég nyári viharok előtt, hogy aztán esőben az udvar zsugorodni kezdjen, s a fák tétova óriásokká válva magasodjanak fölém. Azt hittem, hogy a számlapokon fekvő idő a rozsdás kapun kívül rekedt, s a ház, az udvar, a kert végéből nyíló szántó föld mindig itt volt, s marad. A blokkok közötti lélegzetnyi tér látszólagos biztonságra rajzolta meg bennem a változatlan és mozdulatlan hamis formáit. Ebben a gondolatban úgy találtam otthonra, hogy sosem volt az enyém. Ahogy a ház sem. Örök látogató maradtam, aki nagyapja kezét fogva érkezik, majd távozik.

A szántó föld helyén most luxusvillák ablakai vakítanak. A régi házat lebontották, s az udvarról is eltűntek a fák. A kifeküdt szalmaágy körvonala vagy a sötétbarna falvédő már bennem van kifeszítve. Felébredéseim csendjében hallok ma is a rozsdás spór szuszogását.

Tegnap arra jártam. Még mindig Dorel kutyájának éhes ugatása lebeg az utcákon. Egy kutya. A terpeszkedő nyomorúság élő, fekete szobra, szájában a fénnel, amit gyermekként a nyárikonyha padlója alá akartam rejtetni. Itt ragadt bennem ő is. Mindig ugat, mindig éhes, így erősíti végességem bizonyosságát.

A fény nekem az első, csodálkozó tekintetet jelenti. Hamis látást, amiben egésznek hatott minden. Teltek az évek, s az egész illúziójába már nem fért bele a vert padló letöredező darabkáinak képe, nem fért bele a valóság.

Néha élesebb evidenciaként létezik mindaz, amit nem tettünk meg. Így lesz az élet vitatott értékű csomag, amit egy keddi nap az ablakpárkányon felejtünk majd.

Nem tudom, kiderül-e valamikor, hogy vajon sós íze van az égnek, de ma már csak azt tartom számon, amit nem mondott ki senki. A lépések zaja elkopott, a lépők már nincsenek. Senki sem számolja a nyomokat a fűben, senki sem őrzi a szavakat. Bennrekedt hangok nyomása alatt remeg az össze-

karcolt ablaküveg. A halkan visszhangzó emlékfoszlányok apróra zsugorodnak a rengeteg meg nem történt pillanat szorításában.

Ez is létezés. Nem maradunk le róla sosem. Heverünk egy zöldre mázolt asztal mellett, alig kör-

vonalazottan. Kapirgálunk az emlékek között. Alaptulajdonságuk a hiány, ami alakváltó. Néha vak-ság, máskor törött harang vagy egyenetlen járdasze-gély. Legtöbbször az élet lábánál meggyűlő pocsolya. És mi mindig belelépünk. Eközben az idő tágul, egyre tágul. Készül a hely az utánunk érkezőknek.

Vasas Tamás

ameddig lehetséges

állj! (és itt megáll.) ez már nem az anyafej szövege... szövege? szava. szavai... de lassan összeszedhetnénk magukat mi is itt mindannyian, hiszen semmiről nem szólt még ez az istenverte kórházi hagyaték. nagyon okosnak hiszed magad. hiszed, ugye? „akkor mától újra el is kezdheted a facebook-böjtöt.” köszönöm. ezért szeretlek. és itt megint megáll. állj! (morcos kis mackóm. nem brummog, mert levágom azt az ostoba, tömött kis fejét. hogy neki is. hogy neki is levágom...) vidám történet vagyunk, sőt, együtt az osztályon szinte már örömöda, gyógyszerosztáskor úgy mozog mindenki, mintha koreográfia lennének... nem láttál még köpenyben flashmobot, igaz? igaz. szegény vagy és hülye. mi vagyunk köpenyben, mama, mi vagyunk. nem a flashmob. mi vagyunk. és fáj, hogy lassan már minden megnyilvánulásomat bohóckodásnak veszik. pont itt? mi lesz akkor odakint? „nem lesz kint, fiam.”

sokat ittál? ez van, ugye? ittam és szívtam. és most már sírni sem maradt eróm. és ezen a ponton mindig úgy érzem, hogy nem lehetséges... hogy nem lehetséges már elmondanom neked... azt. hogy sokáig mennyire gyűlöltelek azért a pillanatért. szárszó vagy szemes... mindegy, a lényeg az, hogy elindultál a bungaló felé fogtisztító pálcikával a szádban, én emlékszem arra is, ahogy közben kispált fütyülgetté, majd hirtelen bevágtad az ajtót. mintha örökre eltűntél volna akkor. de csak visszajöttél részegen. és sirattalak, miközben

VASAS TAMÁS
(1989, Debrecenben)
a Pázmány Péter
Katolikus
Egyetemen végzett
jogász szakon, majd
a Szent Atanáz
Görögkatolikus
Hittudományi
Főiskolán szerzett
teológiai diplomát.
Jelenleg
állambölcseleti
és politikai filozófiai
PhD-kutató
a Debreceni
Egyetemen. Költő,
zenész, slammer.

gyűlöltelek. ezt érezted a születésemkor is, igaz?
nem ismerhetjük egymást. bár igaz lenne, és nem
haragudnál rám. ott van az igazi háború, ugye, anyafej?
ahogy várod, hogy hazatérjek hozzád. az rosszabb,
mint egy hpv-szűrés másnaposan, csak átéled és
novellát is írsz róla méregedben. aztán át is írod
nyomban. pedig semmi pedig... olyan vagy,
mint a fegyvertelen szarvasvadász az
oltár közelében. esetlen. gyámoltalan.
anyátlan. tudod, ugye? hát persze.
most már tudod, hogy minden bűnöd
a méhemben fogant.

meg kell értened, bizonyára tudod is, hogy nem szeretem
és soha nem is szerettem a karácsonyt. pedig mindig finom
volt a sült kacska és a sajtsaláta. vagy a milka-sütemény.
de soha nem szerettem szilveszterig sírni a wc-n, pláne
rá gondolva nem, vagy csak úgy méregetve a pulzusomat,
mintha már minden elveszett volna a mértéktelen zabálás
szent ünnepe körül, párhuzamosan a józanság és a soványság
elsiratásával. le lehet mondani arról is, hogy nevet változtatunk
az év vége alkalmából. legalább ez a része könnyebb itt, az
osztályon, hiszen se étel, se puha takarók, csak ez a rohadt
szauna, a túlcsvart fűtőtestek izzasztó melege... hiába.
sosem stimmelhet minden.

te sem gondoltad komolyan, szerintem. legalábbis
nekem elég komolytalannak tűnt, amikor emlékeztettél rá,
hogy elsőéves joghallgató koromban, sőt, még nyár volt,
az egyetem végén jártunk, amikor az a kislány panaszkodott,
hogy folyton irkállok a kis unokahúgának, hát akkor körülbelül
annyi idős volt, mint most a „kis” unokahúg, aki egyébként
mára már jól táplált feleség, érthetetlen számomra, hogy
miközben a gondolataimat sem tudom összeszedni
két terápiás foglalkozás között, miért kell ilyesmire
emlékeztetni bárkit is. visszaolvasnám szépen neked ezt
a mondatot, de a word aláhúzta zölddel, így már nem
tetszik. rohadt egy dolog, ugye? a saját gondolatod
sem a sajátod, tulajdonképpen nem is gondolat.
és még a mesterséges intelligencia sem hisz neked.
mit kérdez az internet? „megdugnál egy idős hölgyet?”
ugye? szerintem is, mondtam már neked, hogy ideje
felkötnöd magad. és még ezt sem én mondom,
legalábbis nem én mondom először.
most szemben ül, legyen a neve kata, katával,
bazdmeg, kata, nincs egy pepsid, hülye név, tudjuk,
csak hát mégsem írhatja le az igazit, volt egy jogász
élete is, és ez jogi kérdés, és katával behorpad, szétfeszül
a tüdejük, mert van, hogy az esti műszakváltás és az udvarzárás
között csak 10, max 15 percük marad, és ilyenkor annyi cigit kell
elszívniuk, amennyit pulmonológiailag csak lehetséges elszívniuk,
úristen, mennyire furcsa ezt úgy leírni, hogy már nem dohányzik...

Balázs Imre József

A cserépdarabok megnevezése

Lázár René Sándor és Caius Licinius Calvus életművének sajtó alá rendezése: ezek voltak Kovács András Ferenc számára azok a munkák, amelyek hosszú idő óta előtte tornyosultak. A tervek, amelyekről tudni lehetett, vaskos, akár többszáz oldalas köteteket ígértek. 2019-ben jelent meg szűk 74 könyvoldalon egy első válogatás a Lázár-életműből *Néhány egykori költemény* címmel – ennek előszavában Kovács András Ferenc (a továbbiakban: KAF) hatszáznál több versről beszélt, amelyek „azonosíthatóak” az életműből, a teljes vállalkozás tehát bizonyára legalább ennyi verset tartalmazott volna. Lázár René Sándor fiktív, KAF által teremtett életrajza száz évvel korábban indult a sajtójáénál, 1859 és 1929 közötti életanyagot kellett hozzá kitalálnia a szerzőnek.

Caius Licinius Calvus története némiképp más jellegű, ő valóban létező szerző, Catullus kortársa, aki i. e. 82 és i. e. 47 között élt a rendelkezésünkre álló adatokból kikövetkeztethetően. Az ő esetében viszont maga az életmű veszett el, annyi más antikvitásbeli költőhöz hasonlóan. Mások műveiben fennmaradt idézetek, töredékek alapján sejthető meg, nagyjából milyen szerző lehetett Calvus. A *Világirodalmi Lexikon* 1982-ben, illetve az Oxford University Press 1993-as, a töredékeket közlő kiadványa Edward Courtney szerkesztésében egyaránt 21 ismert töredéket említ. A leírásokból, említések-ből, töredékekből jöhetett volna létre a Kovács

20

BALÁZS IMRE JÓZSEF (1976, Székelyudvarhely).
Költő, irodalomkritikus, szerkesztő,
irodalomtörténész. Legutóbbi kötete: *Éjszakák
a zenben*, Prae Kiadó, 2022).

András Ferenc-féle „szövegkiadás”. A 2023-as *Névtelen cserépdarab* ezekből 36 darabot mutat meg, az előszóban 158 verset, illetve a lexikonadatokból már ismerős 21 töredéket említve. (Megjegyzendő, hogy 2000-ben, az első „Calvus-fordítások” közzétételekor még más adatokat említett a szerző, a *Jelenkorban* 150 versről, illetve 27 töredékről beszélt, másutt 156 versre vonatkozó utalás is megjelenik.)

Akár fiktív, akár elveszett, rekonstruálásra szoruló életművekről van szó, a vállalkozás lényege hasonló: a huszadik-huszonegyedik századi költő, Kovács András Ferenc alámerül a költészeti hagyományba, és teljes életműveket teremt az üresen hagyott helyeken – mint egy regényíró. Valamelyest fiktív, alternatív történelmeket is akár, mint mondjuk J. R. R. Tolkien.

Kiindulópontként azt feltételezhetjük, ilyenkor más életek, a szerzői személyiségtől eltérő figurák fognak kirajzolódni a kötetekben. És mint tudjuk, vannak ezeknek a kísérleteknek teljes kötetnyi-vé kerekedett előzményei a KAF-életműben: *Jack Cole daloskönyve* (1996), *Alekszej Pavlovics Asztrov hagyatéka* (2010), vagy valamelyest más módon a Kavafisz-átiratokat tartalmazó *Hazatérés Hellászból* (2006).

A 2023-as *Névtelen cserépdarab* szerkezete mint ha arra utalna, hogy ne a távolítást, a saját személytől való eloldódást érezzük a könyvben, inkább a közelítést: a saját, Kovács András Ferenc szerzői néven írt versek és a Calvus-versek egyanyagúságát. A könyv ugyanis felerészben régebbi és újabb saját verseket tartalmaz, amelyeket első közelítésben a formájuk kapcsol a Calvus-szövegkorpuszhoz: klaszszikus időmértékes formákban íródott a könyv teljes anyaga.

A két kötetrészt összekapcsolódása leglátványosabban a *Névtelen etruszk költő arca fölizzik*, illetve a *Névtelen etruszk költő verstöredéke* című szövegekben megy végbe. Egyértelműen ugyanannak a versnek két változatáról van szó, egyiket mégis a saját névvel jegyzett KAF-életműhöz, másik a Calvus-szöveg-együtteshez sorolja a szerző. „Meztelen arc elenyész, csak a szó szakad át az időkön – / isteni mérce szerint” – mondja az egyik változat (59.), „Szó tovaszállhat, a kép tán megmarad, átüt időkön – / égbeli mérce szerint” (114.), mondja a másik vers, és mint ha a maradandóság kérdése maga is más-más módon merülne fel a két változatban, egyikben a kép, másikban a szó az elsődleges.

A szerző első kötetéből, a *Tengerész Henrik intelmeiből* (1983) származnak a legkorábbi versek. Az *Aszandrosz a pusztán* ezek közül magának a más alakban megélt, csak darabokból, törmelékekből összerakható, összeférhető énnak a problémáját veti fel – a cserépdarab motívuma a kötet címében döntően erre a vonatkozásra tereli a figyelmet: „áttöredezve // állsz, jelenléted szakadó szitákon / túl feléd lobban, s valahány futásod / visszatérít vélt alakodba – várni / sem, menekülni // sem lehet: nem véd repedő cseréparc, / sem redőző rongy” – mondja a tökéletes, noha soráthajlásokkal játszó szapphói strófák sorozata (8.); „nyelvem tövéből dől cseréptánc, / maszkdarabok kusza törmeléke” – mondja az eredetileg ugyanebben a kötetben olvasható *Cseréptánc*. (9.)

Későbbi kötetek kulcsversei – a *Költözködés*, az *Erdélyi iskolák falára*, a *Gúnyirat Andreas Transylvanus ellen*, a *Babitsolás* jelzik, hogy a 2023-as kötet valamelyest a teljes életművel való számvetés is. Az antik metrum mint szervezőelv egy érték felmutatása is természetesen, a virtuóz formakultúra és az antik kulturális hagyományban való otthonos mozgás evidenciája. Ugyanakkor olyan játékká válik az idővel, amely immár Kovács András Ferenc saját életidején belül is megélhetővé válik: az élethelyzetek, amelyek sokszor fikcióként képződtek meg előbb, más poétákra vonatkozóan, egyre inkább húsba vágóan személyesek lesznek. Ez a kötet egyik implicit szervezőelve, a személyesség, a megélt felé való közelítés. Bizonyára a szelekció nyomán is érezhetjük úgy, hogy a különböző életműszegmensekben hasonló problémák, hasonló élethelyzetek jelennek meg: a magány, kitaszítotttság, száműzöttség érzése; a törtető senkiháziak nyüzsgése láttán feltörő gúny és epe; a barátság, az összetartozás jelei az ellenséges külvilággal szemben; az elveszített érzések, szerelmek, a testi leromlás nyomán feltörő nosztalgia; az évszakokba íródó remények-reménytelenségek ciklusai.

Akár fiktív, akár elveszett, rekonstruálásra szoruló életművekről van szó, a vállalkozás lényege hasonló: a huszadik-huszonegyedik századi költő, Kovács András Ferenc alámerül a költészeti hagyományba, és teljes életműveket teremt az üresen hagyott helyeken – mint egy regényíró.

Cseh Zoltán, a Calvus-fikció mintáinak kiváló ismerője a következőképpen foglalja össze *ennek* az antikvitas-játéknak a forrásait és tétjeit: „Calvus Catullus korának gyermeke, és sokkal inkább a mértékváltogató, versengő játék poétája, mintsem az életbölcseleté. Nem olyan okos, mint Horatius, nem olyan szubverzív, mint Catullus, viszont tud valamit, amit a két antik költőóriás csak külön-külön tudott. A kötet második fele, Calvus harminchat verse ezt az öszvéresített tudást reprezentálja.” Vagyis a kötetben eleve az antik hagyomány sokféleségét, váltott hangulatait kell keresnünk, amelynek azonban otthonos sűrűsödési pontjai vannak formákban, műfajokban. Kiderül a könyvből, hogy Calvus/KAF remek helyzetteremtő narrátor is. A *Calvus* köszönti *Varius Rufust...* (egy korábbi folyóiratközléskor: *A légycsapó*) alaphelyzetében az ihlethiányos költő a légycsapó működésében fedezi fel a költészet egyik lehetséges funkcióját. Hasonló helyzetet, hasonló funkciót teremt a kutyakorbáccsal társalgó vers, a *Mercuriusra, ma nem megy a költés!* A légycsapóhoz, illetve a kutyakorbácshoz kapcsolható mozzanatok a szatíra, a közéleti költészet egy sajátos változatának a modelljei ezekben a versekben. Máshol viszont a ringató metrumok szerelembe hívó lüktetését érezzük – a sokféle versmegközelítés egyszerre érvényes a könyvben.

Kovács András Ferenc életműve 2023 decemberében váratlanul megszakadt. A *Névtelen cserépdarab* elégikus búcsúverseit ezt követően másképp fogjuk olvasni: „Búcsúzom ma, barátaim! Zuhogjon / nélkülem szabadon tovább a mélybe / víg időm s maradék világom is, mint / vízesései édes Aniómnak / fölfénylő, meredek, magas falakról. / Hadd sodorjon a sors, ha mind lehullunk, / s messzibbről zokog át a gyors robajlás.” (113.)

(Kovács András Ferenc: *Névtelen cserépdarab*. Bookart, Csíkszereda, 2023)

Egy új természet–ember kapcsolat megragadására törekszem

Fábián Emőke képzőművésszel Szabó Anna Mária beszélgetett

Ha a munkáid összességét nézem, két domináns technikai vonalon mozogsz párhuzamosan, mindkettő hagyományos. Mi az, amit inkább az olajban és mi az, amit az akvarell technikában tudsz jobban tanulmányozni, kifejezni?

A hagyományos festészeti technikák már a gimnáziumi évek óta foglalkoztatnak, először a tempera, majd a líceumi években az olajfesték technikájával ismerkedtem meg. Az egyetemi évek alatt tovább folytattam az olajjal való ismerkedést és azóta is azon dolgozom, hogy elmélyítsem az anyag kínálta lehetőségeket. Mivel ez a technika hosszú munkafolyamatokat igényel (lassan szárad), ezért egy-egy projekt után nagyon elfáradok és néha görcsösnek érzem a végeredményt. Egy ilyen alkalommal találtam ki, hogy előveszem a vízfestéket és szabadon játszom vele. Ettől kezdve komolyabban kezdtem foglalkozni vele, rájöttem, hogy végtelennek tűnő lehetőségekkel állok szemben a színárnyalatok, tónusok és a kialakítható formák szempontjából. Világossá vált, hogy le kell szűkítenem a lehetőségek skáláját.

Arra jutottam, hogy csak a három alapszínt használom, azokat áttetsző rétegekként maszkolószalag segítségével viszem fel a papírra. Elkezdtem kísérletezni és fekete-fehér geometrikus kompozíciókat is készítettem tussal. Aztán eljutottam arra a pontra, amikor már túlságosan szabályozottnak éreztem, ezért újra beengedtem a véletlent a folyamatba. A maszkolószalagon túljutó aláfolyások egy új kifejezési formát eredményeztek.

Az olajfestékben azt szeretem, hogy az anyag sűrű és pasztásan is használható de meg lehet cselezni, átlátszóságokat is lehet sugallni. Ettől létrejön egy kontraszt a durva és a finom felületek között. Az akvarell pedig az áttetsző hatást keltő felületekre tökéletesen megfelelő, ezért szeretem.

Bár határozottan másak az olajképeid mint az akvarelljeid, a két technika valahogy mégis harmónikus egységet eredményez. Ez szembemegy azzal a gyakran tapasztalható tendenciával, hogy a kevésbé harsány papír alapú művek csak mellékszerepekhez jutnak. A te munkáid esetében az az érzésem, hogy egyenlő bánásmódban részesítéd őket.

SZABÓ ANNA MÁRIA (1989, Marosvásárhely)
képzőművész, a lapunk képzőművészeti rovatának szerkesztője.

Föld és ég, olaj vásznon, 70 × 90 cm, 2023

Az elején sokat gondolkodtam azon, hogy hogyan köthető össze a munkásságomban a két technika, hol vannak azok a kereszteződési pontok, ahol a két különböző technikához tartozó alkotások, sorozatok összetalálkoznak. De az idő mindent megoldott. Ahogy folyamatosan kibontakoztak és változtak az akvarell-kísérletek, úgy közeledtek az olajképek atmoszférájához, és fordítva: az olajképeken is elkezdtem egyfajta légies hatást kialakítani. Ez az egész folyamat nem mesterségesen jött létre, nem erőltettem, mert nem is tudtam volna, hisz munkáimban a tudatosan irányított és a megérzésen alapuló gesztusok finom harmóniájára épül a kompozíció.

Szerintem nálam az olaj és az akvarell kiegészítik egymást. Mindig is kedves lesz számomra az olajfesték technikája, az akvarell viszont – mint a könnyed játékosság és a fokozott koncentráció ket-tős állapotát igénylő technika – a megújulás, az újragondolás lehetőségeit hordozza.

Réteg-tenger, vízfesték papíron, 54 × 42 cm, 2012

A hordozó felület szempontjából nyilván a vászonra festett olajkép időtállóbb mint egy papír munka. Viszont az sem örökkévaló, ezt valahogy szem előtt kellene tartanunk. Nem az örökkévalóság a művészet célja. Éppúgy, ahogy az emberi élet, a műalkotás is halandó (múlandó). A papírra készült képeket ezért természetközelibbnek tartom, sokkal egyértelműbb esetükben ez az efemer jelleg.

„A munkám fókuszában a materiális és immateriális közötti állapot, a létezés konstans valamint efemer aspektusai állnak” – írod korábban a Wendy network platformján. Mi foglalkoztat leginkább a festészetben most?

Szerintem mi, akik hagyományos technikákban alkotunk mindenképpen szövetségben állunk az anyagokkal, amiket használunk. Az anyag alakítása által materializálódik a gondolat, ami a művész fejében fellobban. Azért nem mondom azt, hogy megszületik, mert egyrészt nem hiszem, hogy minden műalkotás új gondolaton alapszik, másrészt nem hiszem, hogy csak úgy, hirtelen „születhet” a semmiből egy gondolat - függetlenül attól, hogy régi vagy új. Inkább úgy gondolom, hogy a gondolatok kezdet-

leges formában ott lebegnek az ember fejében és egyszer csak valami külső tényező hatására konkretizálódnak, vagy más gondolat-foszlányokhoz kapcsolódva fellobbannak és beindítanak egy folyamatot.

Ez a fellobbant gondolat önmagában csak a művész számára mutatkozik meg, a kiválasztott anyagok segítségével tudja a művész ezt mások számára is láthatóvá tenni. A gondolat az immateriális, maga az anyag a materiális eleme az alkotásnak. Számomra az alkotási folyamat a kettő kapcsolatáról szól és maga az alkotás is sokszor ezt tükrözi.

Ezt leginkább az akvarellal és tussal készült képeim esetében érzem így. Olajképeim esetében viszont a kép anyagiséga az olajfesték használatának minőségében valósul meg: a finomabban kezelt, sima felületek mellett megjelennek a durvább, festőkéssel kialakított felületek is. Ezeknek a kontrasztja utal a materialitás és az immaterialitás kapcsolataira.

Mesélj még egy kicsit a munkamódszeredről. Azon gondolkodom, hogy vajon „előre megfontolt” szándék-

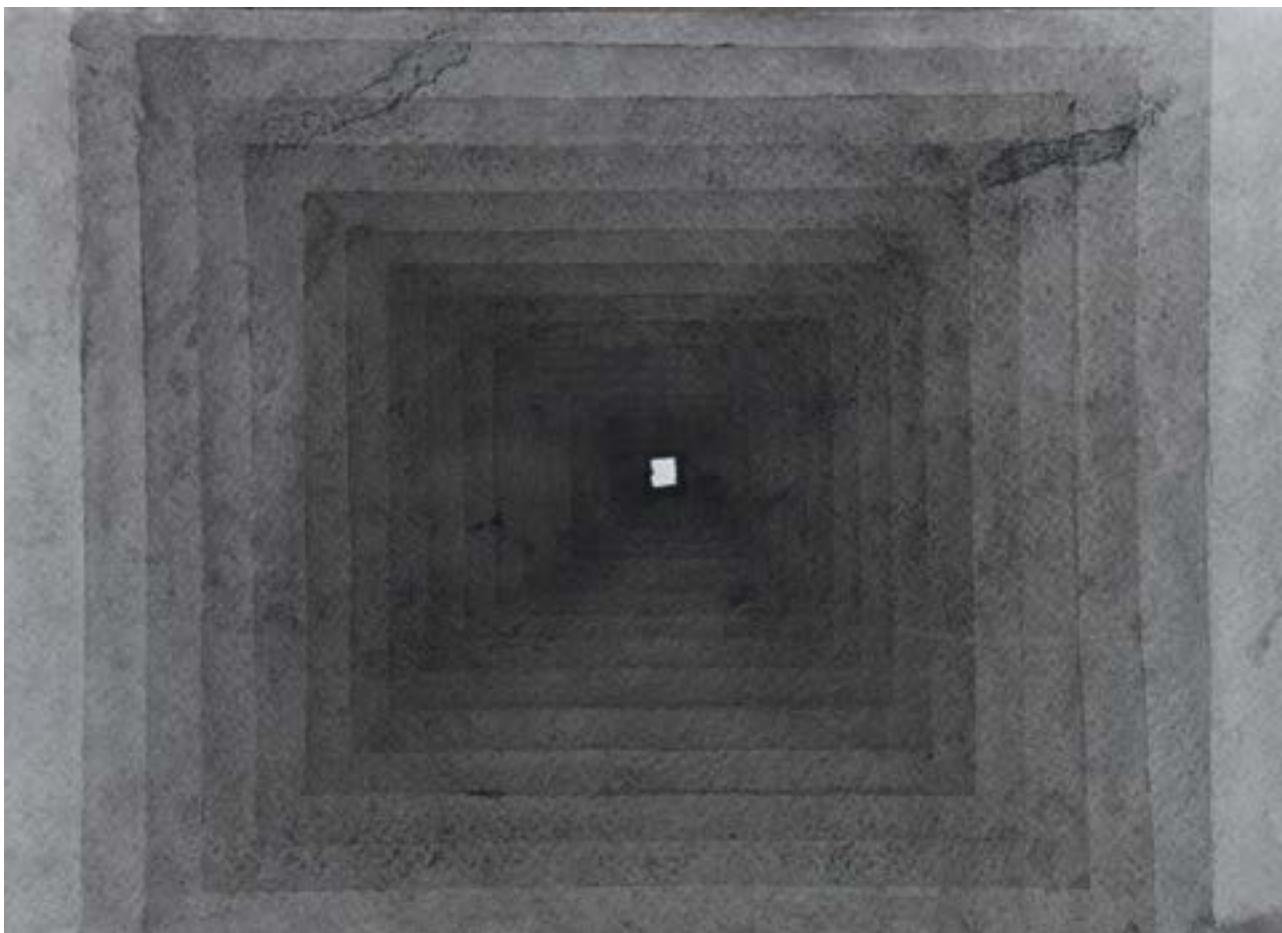
kal kezdesz neki a képnek, vagy a festmény a vásznon, a festés folyamatában alakul ki? Esetleg is-is?

Mindkét lehetőség fennáll. Sokszor előfordul, hogy már hetek óta megszületett az „ötlet” és ott érlelődik bennem, alig várom, hogy kirobbanjon és megszülessen a vásznon. De nem szoktam nagyon kidolgozott elképzeléssel nekifogni, hagyok magamnak egy annyi szabadságot, hogy élvezetes legyen az alkotás, ne váljon görcsössé. A kísérletezőbb munkáim esetében általában nincs előre megfontolt szándék vagy ötlet, inkább hagyom, hogy az anyag és a gondolat játéka vezessen. Ez tényleg egy játék, és nagyon élvezetes.

Művészi utad során volt-e számodra olyan meghatározó mozzanat vagy történet, ami nagy hatással volt a munkádra?

A pandémia elején, amikor bevezették a lezárást, valami történt, megváltozott a külső világhoz való viszonyom és ezáltal megváltozott az alkotással szembeni hozzáállásom is. Nem tudnám konkrétan megnevezni, hogy mi történt, de akkor kialakult egy új alkotói hozzáállásom, ami azóta is tart.

24

Tér-mélység II, tus papíron, 20 × 28 cm, 2021

Játék a térrel I, vízfesték papíron, 35 × 50 cm, 2023

Álltam a vászon előtt és azon gondolkodtam, hogy mi is történik: el vagyok szigetelve másoktól, el vagyok zárva a nyílt terektől. Engem az zavart igazán, hogy nem mehettem ki a városból, ki a természetbe. A négy fal közé szorultam.

Eszembe jutottak azok a történetek, amiket a gyerekkoromban hallottam azokról a papokról, akiket a securitate börtönbe zárt és úgy élték túl mentálisan, hogy a négy lépésnyi cellában úgy döntöttek, hogy csak három lépést tesznek. Ez azóta gyakran eszembe jut, amikor úgy érzem, hogy a szabadságom veszélyben van.

A pandémia idején a bezártság-érzetet az alkohol által sikerült felülmúlni, egy másik világba léptem. Ekkor kezdtem kísérletezni az akvarellal, és egy absztrakt irányba indultam el. Igazából a megszorítás, a sarokba szorultság érzete adott egy új löketet, mintha kinyílt volna egy új dimenzió.

Mi szokott számodra még ehhez hasonló dimenziónyitó, vagy hagyományosabb szóval élve: inspiráció lenni? Van „örök forrás” amiből töltődsz?

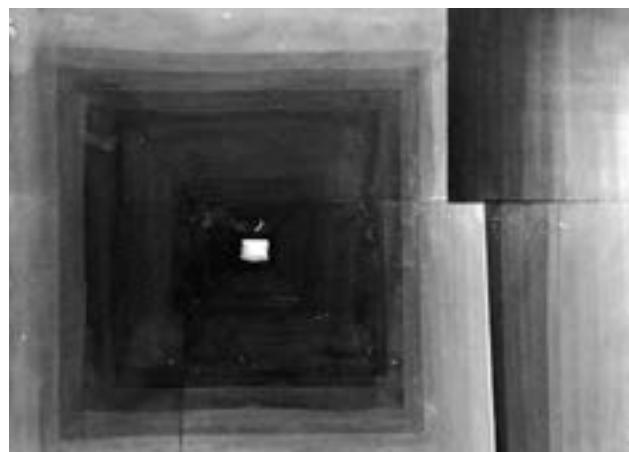
Az elsődleges inspirációs forrás számomra a természet. A textúrák, struktúrák, faktúrák, térmélységek, fényviszonyok, színhatások megfigyelése nagyon fontos alapot képeznek a művészetemben. A természeti környezet vizuálisan nagyon inspiráló számomra. Az a materialitás - immaterialitás össze-

függés is, amit a munkáimban keresek, a természet megfigyeléséből jön.

Nevezhetjük a természetet örök inspirációs forrásnak, szerintem nagyon sok művésznek az. A figurális művészet is természet-ihlette művészet volt sokáig, hisz az ember is a természet része.

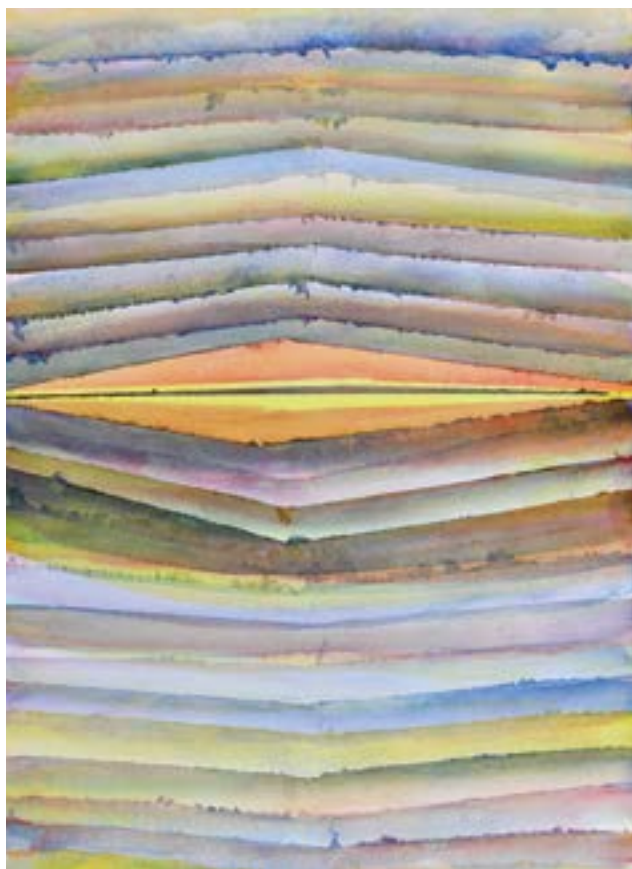
A reneszánszban a portrék háttéréül gyakran tájbrázolást választottak a festők, hisz az ember és természet együttműködése volt a civilizáció mozgatórugója. Viszont a tájkép önálló műfajjá válásához el kellett jönnie az ipari forradalomnak. Ekkortól kezd megnőni a távolság az emberi lét és a természeti lét között, és ennek hatására született meg az

Tér-ferdülések, tus papíron, 24 × 30 cm, 2023

igény a civilizációból, a városból való kivonulásra (például a Barbizoni iskola). A táj, mint téma, ekkor vált „hivatalosan” a festészeti műfajok részévé.

Ma viszont már nem vagyunk úgy részei a természetnek, idegenek vagyunk a teremtet világban. Teremtettünk magunknak egy mesterséges világot. Ez önmagában nem lenne baj, de ez a világ erőteljesen materiális jellegű lett, a mennyiségi szempont a minőségi fölé kerekedett, aminek következtében előnt a szemét. Ennek következtében született meg az az attitűd, amely a természethez való viszonyunkat jellemzi, a kitaszítottság érzése. A mesterséges világból való kivonulás gon-

Vízszintes nyílás, vízfesték papíron, 21 × 28 cm, 2022

dolata a 21. században szinte lehetetlen, már nem igazán találunk érintetlen természetet. És ami ennél is fájdalmasabb, hogy ha sikerül is egy paradicsomi állapotot megidézni természeti környezetbe kerülni, már nem vagyunk otthon benne. Behatoló idegenekké váltunk, és relatív rövid időre tudunk csak ebben az állapotban létezni. Hiányoljuk a civilizáció kényelmét.

Ezt az érzést járom körül a képeimmel, az idegenség és kívülállóság érzetét. A romantikus tájképfestészet és a fenséges összefüggéseire reflektálva

Szín-tér-kép, vízfesték papíron, 45 × 56 cm, 2023

egy új természet-ember kapcsolat megragadására törekszem.

Említetted, hogy az akvarellkísérletek mozdítottak el az absztrakció irányába. Ezek a kompozíciók is a természetből inspirálódnak?

Bármily hihetetlen, igen, számomra az absztrakció és a természet tanulmányozása összekapcsolódik. A kiindulópont a természet kétdimenziósba való átfordítása. Az absztrakt képeim abból a vizuális élményből indulnak ki, amit egy magaslati pontról való távolba tekintés nyújt. Amikor egy magasabb pontról (hegycsúcsról vagy kilátóról) szétnézünk és elénk tárul a kiterített messzeség, olyan mintha rétegekbe rendeződne a világ, melyek egy homályos horizontvonal alatt és fölött helyezkednek el. Innen indult az egész, van is néhány ilyen munkám. Majd a természet geometrikusabb megfogalmazása foglalkoztatott, és végül a tér „lefordításának” eszközeivel, a térképek és alaprajzok vizuális világával kezdtem el foglalkozni. A saját munkáimban megjelenő fiktív terekhez fiktív térkép-szerű ábrázolások elkészítésével kísérletezek. Az atmoszférikus és a lineáris perspektíva

Játék a térrel II, vízfesték papíron, 35 × 50 cm, 2023

Folyékony tér, olaj vásznon, 130 × 150 cm, 2023

azért jött létre, hogy meg lehessen teremteni a tér illúzióját a kétdimenziós felületen, a térképek és az alaprajzok pedig azért, hogy a háromdimenzióst kétdimenziós információvá lehessen alakítani. A művészet is tulajdonképpen a valóság dimenzióinak dinamikájával foglalkozik, erre vállalkoztam én is, amikor elkezdtem ezeket a képeket készíteni.

Nemrég a FRESH kortárs képzőművészeti pályázat nyerteseiként Ada Jugănarival állítottatok ki közösen Bukarestben. Mesélj a pályázatról, a kiállításról és az egész élményről.

Az Elite Art egyesület immár hetedik alkalommal hirdette meg 2023-ban a FRESH elnevezésű pályázatát, mely 35 év alatti művészeknek szól és

minden évben cserélődnek a zsűritagok. Az idén Andrei Rosetti festőművész, a Noima csoport alapító tagja; Marian Ionel Dobre festőművész és a Bukaresti Művészeti Egyetem (UNARTE) professzora és dr. Codrina Laura Ioniță a Bukaresti Művészeti Egyetem (UNARTE) esztétika és filozófia professzora voltak a zsűritagok. A zsűri döntése alapján az idei díjazottak közé kerültem Ada Jugănaru, Andreea-Gabriela Tudor és Lavinia Maria Onciuc mellett.

A pályázat díja az egyesület által fenntartott galériában való bemutatkozási lehetőség. A négy nyertes alkotásait két kiállítási anyagba csoportosították a szervezők, így kerültek az alkotásaim a bukaresti Elite Art Galériába Ada Jugănaru alkotásai mellé. A munkáink egészen összeforrott képi világot alkottak.

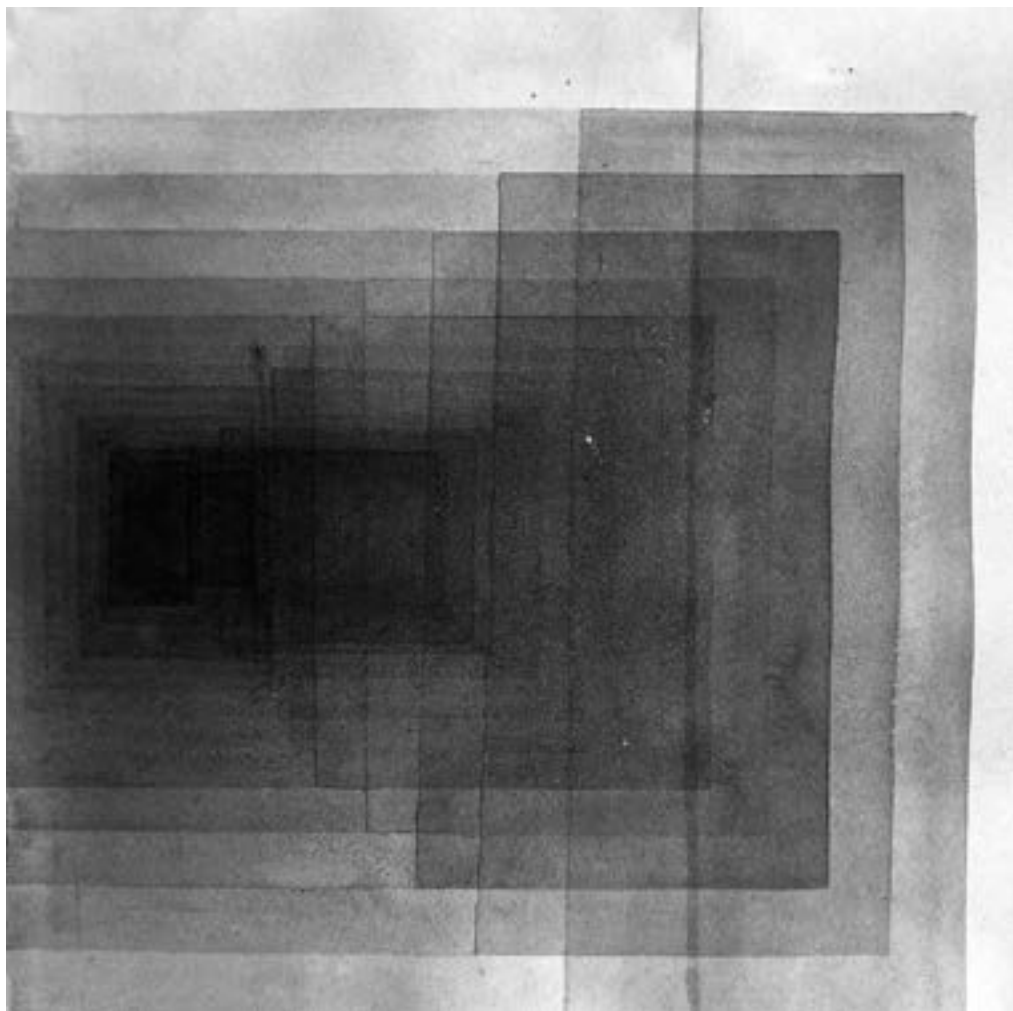
Nagyon izgalmas élmény volt számomra megismerkedni és része lenni a bukaresti kulturális élet egy kis szegmensének. Mint megtudtam a megnyi-

tón jelen lévő fiatal művészekről, Bukarestben mintegy 60 galéria van (nagyra részét független). Ez egy nagy hiányossága Váradnak, hisz művészből és művészeknek készülő hallgatóból nincs hiány, viszont bemutatkozási lehetőség és kiállítótér nagyon kevés van.

Ilyenkor, amikor nincsenek hozzáférhető lehetőségek, előfordul, hogy az emberek a saját kezükbe veszik a dolgokat. Ha kicsit visszaugrunk az időben, nyáron is valami ilyesmi történt, amikor pop-up kiállítást szerveztél a nagyváradi műtermedben. Lesz ennek folytatása?

Nálunk Romániában nem igazán létezik a kortárs képzőművészet működését biztosító intézményes rendszer. A fiatal művészek az egyetem elvégzéséig „biztonságban” érezhetik magukat, de utána megszűnik a tevékenységüknek helyet adó fizikai és szociális keret. Emiatt sok a pályaelhagyó, sokan vannak akik más szakmában helyezkednek el.

26

*Tér-jelenség, tus
papíron, 30 × 30 cm,
2023*

Keresztmetszet, tus papíron, 21 × 15 cm, 2021

Viszont azoknak, akik, nem tágítanak és művészek akarnak lenni, számolniuk kell a megélhetési bizonytalansággal, legalábbis pályájuk kezdetén.

Vannak azért lehetőségek is. Van néhány, kimondottan fiatal művészek számára meghirdetett ösztöndíj és bemutatkozási lehetőség, mint például a már említett Fresh, vagy a néhány évig a marosvásárhelyi Forгатag programjába beékelte Keresztözódések című kiállítás.

Kolozsváron, Temesváron, Bukarestben a 2000-es évek közepétől már megjelentek a kortárs művészeteknek teret nyújtó független kezdeményezések. Nagyváradon is van néhány, de nem elég, ezért dön-

töttem úgy, hogy időnként felszabadítom a műtermemet, hogy kiállítási térré alakuljon. Ennek volt az első fázisa a múlt nyáron rendezett csoportos kiállítás. Szeretném, ha ennek a kezdeményezésnek lenne folytatása.

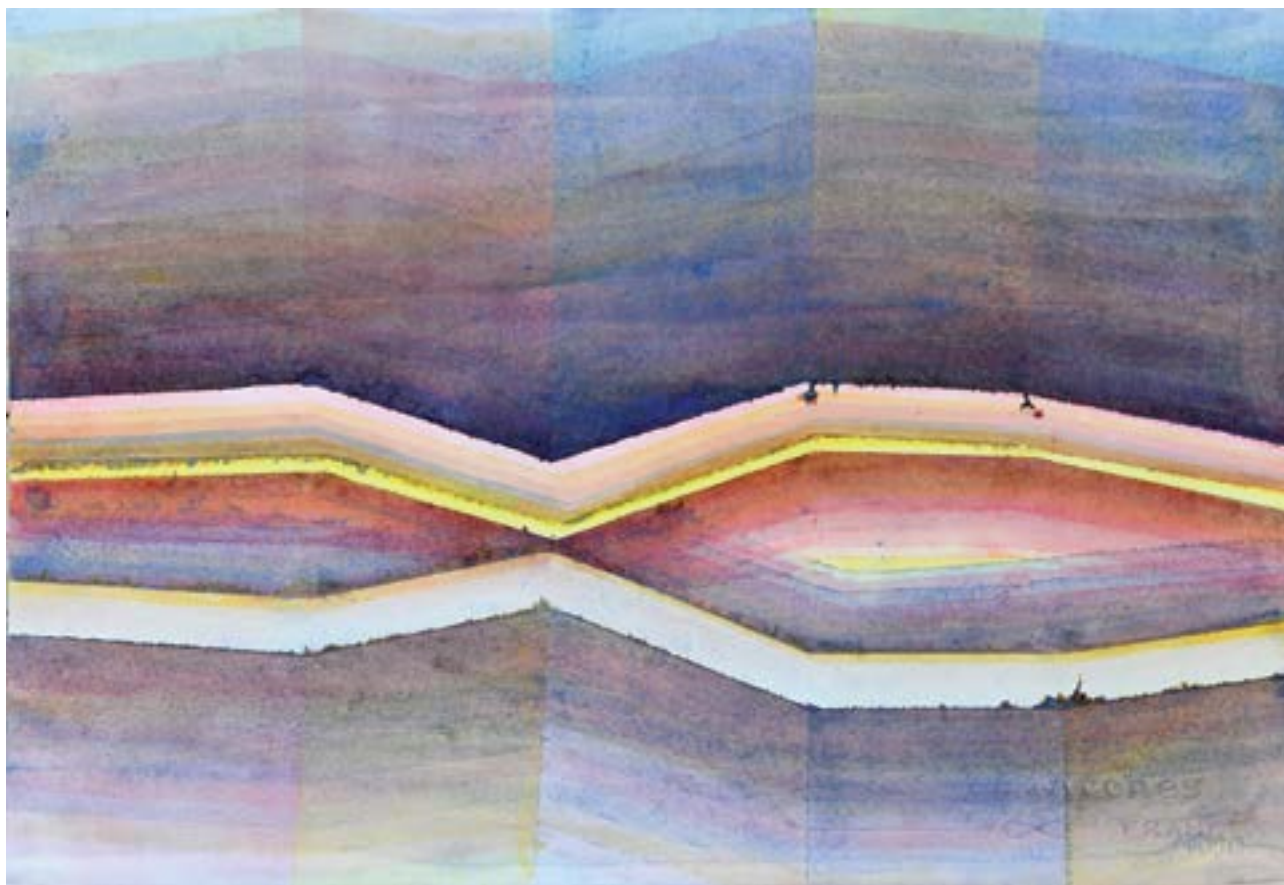
Negyedik éve tanítok a Nagyváradai Művészeti Líceumban. Azt szeretném, hogy a művészeti profilú oktatásban részt vevő fiatal felnőttek (diákok és egyetemisták) korcsoportja is aktívan részt vegyen a város kulturális életében, úgy alkotóként, mint fogyasztóként. Különböző okokból a fiatal generáció nehezebben kapcsolódik a kortárs kultúrához, ezért szeretném, ha a műtermemben megrendezésre kerülő programok hozzájuk is eljutnának.

FÁBIÁN EMŐKE

1990-ben született Marosvásárhelyen. Középiskolai tanulmányait a Marosvásárhelyi Művészeti Líceumban végezte, majd 2009 és 2014 között a Kolozsvári Művészeti és Design Egyetem festészet szakára járt. Egyetemi éve alatt a hagyományos festészeti technikákat tanulmányozta, leginkább az olajfestés technikájában alkotott. Diplomamunkájának témája a tájkép műfajának egy sajátos értelmezésére épült. Az egyetem elvégzése után behatóbban foglalkozik a tájképben rejlő lehetőségekkel, munkássága a műfaj széles skáláját fogja át, a plein air-szerű tanulmánytól egészen az absztrakt ábrázolásig. Legújabb alkotásaiban a természetábrázolásban rejlő új lehetőségeket vizsgálja. Képei szerepeltek bécsi, budapesti és bukaresti kiállításokon is.

Képei megjelentek csoportos kiállításokon:

2023: In pla(i)n sight, az Elite Art galéria kiállítása, Bukarest; Déja Vu, Erdélyi Kortárs Képzőművészeti Seregszemle, EMŰK, Sepsiszentgyörgy; Organikus geometria, kettős kiállítás, Bartók 1 Galéria, Budapest; Counterflow, műteremkiállítás, Nagyvárad; 2022: "Interszekciók" kortárs felvidéki és erdélyi képzőművészek kiállítása, Limes Galéria, Révkomárom; New Page, Art of Tomorrow online kiállítás; 2021: „People, Places, Things”, Project V Gallery, online kiállítás; „Scale”, TorontoSixHundred, online kiállítás; 2020: X. Kortárs Keresztény Ikonográfiai Bienálé, Kecskemét; 2019: "Erweiterung der Realität", Amart Galéria, Bécs; Kereszteződések 3, Balassi Intézet, Bukarest; 2018: "Nie Obrazy" a Penkowski Rezidenciaprogram kiállítása, Stary Browar, Poznán; 2016: Barcsay díjasok kiállítása, Szentendre; After Eden, Latarka Galéria, Budapest; és egyéni kiállításokon 2016-ban és 2015-ben a marosvásárhelyi K'Arte galériában.

Tájkép piros-sárga-kékben, vízfesték papíron, 32 x 47 cm, 2022

Fordítható tájkép, olaj vásznon, 100 × 90 cm, 2023

A cím egy olyan nyelvészeti szakszó, amely a látható nyelvhasználattal foglalkozik. Ebben a hónapban arról tandemezünk, hogy mit mutat meg egy nyelvközösség erejéről, életképességéről a településen, intézményeken található kiírások, táblák, hirdetések stb. összessége. Vajon a nyelvi tájkép kutatása hoz-e változást a közösség nyelvhasználatában? Hogyan érezzük mi, kutatók magunkat az ilyen eredmények láttán? S vajon van-e elég ráhatásunk a dolgok pozitív változtatására?

(Szoták Szilvia)

Mindig szerettem fotózni: főképp a természetet, portrékat, s a különleges életképeket. Egyszer kezembe került a kanadai szerzőpáros (Landry & Bourhis) tanulmánya, majd Jan Blommaerté, amelyekből megtudtam, hogy a nyelvi tájképkutatás egyre nagyobb népszerűségnek örvend, s ennek az egyik magyarázata a technika gyors fejlődése, hiszen „a szociolingvisták ma már nemcsak jegyzetfüzettel és diktafonnal járják a világot, hanem fényképezőgéppel rögzítik a pillanatképeket arról, ami időközben nyelvi tájképként vált ismertté.” (Blommaert 2012) Azóta nyelvi tájképet is fotózok. De mi is az a nyelvi tájkép (Linguistic Landscape, rövidítve LL)?

Úgy emlékszem, 2015-öt írtunk, amikor a Partiumi Keresztény Egyetemre igyekeztem Magyarai Sára meghívására, hogy a nyelvi tájképről adjak elő. Előzetesen megnéztem, hogy Szent László városában, a Pece-parti Párizsban milyen népcsoportok milyen arányban élnek együtt. Arra voltam kíváncsi, hogy a nyelvi sokszínűséget – különösen a magyar nyelv megjelenését – látom-e majd a térben. Tudatosan figyeltem a határt átlépve a magyar feliratokat: a helységnevtáblákat, majd séta közben az utcátáblákat, a kereskedelmi feliratokat az üzletek kirakatában, ajtaján vagy bent. Persze azt is, hogy hallok-e a románon kívül magyar vagy német szót. Definíció szerint a külső és belső térben megjelenő feliratokat, de az osztálytermekben vagy bármilyen nyelvi szintéren (hivatal, orvos, média) elhangzó nyelv használatát/jelenlétét is nyelvi tájképnek tekintjük.

Örömmel tudatosult bennem az a változás, amit az elmúlt években a határt átlépve Kolozsvár

felé autózva tapasztaltam. De ha Váradon maradunk, akkor láthatóbbá vált a magyar népcsoport azáltal, hogy a Szent László hídon sétáltunk át, hogy a Fő utcán háromnyelvű eligazító táblák láthatók, az Ady Endre Líceum előtt ott áll a Holnapos szoborcsoport, de a közlekedési eszközök figyelmeztető feliratai is háromnyelvűek. Tudjuk, minden ilyen kezdeményezés mögött áll egy ember, aki kitartóan küzd azért, hogy e projektek megvalósuljanak.

A nyelvitájkép-kutatás Kanadából indult, s a táblák nyelve olyan területeken keltette fel a kutatók érdeklődését, ahol többség és kisebbség élt együtt, vagy ahol nyelvi konfliktusok voltak. A feliratok rögzítése megmutatja, hogy az adott pillanatban milyen a táblák nyelve, s ebből levonhatunk következtetéseket: a nyelvi és oktatási jogok érvényesülését vagy éppen a hiányát, ha a vizsgált népcsoport az adott település terében „láthatatlan”.

A nyelvi tájképet vizsgálhatjuk egy adott pillanatban egy adott helyen (pl. Temesvár sétálóutcáját 2023. június 15–20. között, ezt nevezzük szinkron vizsgálatnak), vagy a feliratokat megragadhatjuk történetiségükben is. Így minden táblának története van: például a Klapka György emléktábla magyar-román kétnyelvű, hasonlóan a színházi feliratokhoz, amely német-román-magyar háromnyelvű, az újonnan felavatott Mühle Vilmos rózsakertész táblája román, német, angol és francia négynyelvű, az 1989. december 15-ei forradalom emléktáblája magyar-német kétnyelvű.

Az elmúlt századokban a nyilvános térben fennmaradt táblák és egyéb kordokumentumok felkutatásával rekonstruálni lehet a nyelv változásait és a különböző korszakokban bekövetkező nyelvpolitikai dominanciaváltást. Ha áttanulmányoznánk a Temesvár elmúlt századokban regnáló városbíráinak és polgármestereinek önéletrajzát, akkor vezetők nemzetisége és nyelvisége is igazolná a nyelvi sokszínűséget, a nyelvpolitikai változásokat – hasonlóan az épületek, templomok vagy a képeslapok felirataihoz. A 21. század elején az ausztriai Grazban egy kutatás keretében annak jártak utána, hogy a városban hány nyelven találunk feliratokat: közel másfélszáz nyelvet gyűjtöttek össze. Vajon Temesváron hány nyelv volt, van, lesz jelen a térben?

(Magyari Sára)

Ebben a rovatban többször írtunk már a nyelvi tájkép fogalmáról. Most azért is vettem elő ismét, mert pár hete zárult Temesvár kulturális fővárossága. E rendezvénysorozat egyik kulcsfogalma volt a multikulturalitás, amit sajátosan értelmeztek a szervezők. Mindentől függetlenül Temesvárhoz és a kulturális főváros programhoz szorosan kapcsolódik a nyelvhasználat hallható és látható változata is.

A múlt év végén zártunk egy kutatást, amelynek központi kérdése az volt, hogy a kulturális főváros programsorozat milyen nyelvek használatával jelzi, Temesvár multikulturális város – volt. Valamikor legalább. Feltérképeztük a város külső és belső nyelvi tájképelemeit (feliratok, plakátok, hirdetések, reklámok, szórólapok), s vizsgáltuk az online térben megjelenő nyelvi tájképelemeket is (közösségi média, weboldalak). A vizsgálódás eredményei azt mutatták, az Európa kulturális főváros rendezvényei dominánsan egynyelvűek, azaz románul jelennek meg, helyenként angolra is fordítanak, voltak például kétnyelvű (román és angol) plakátok, tájékoztatók, ám a temesvári nemzeti kisebbségek nyelvét alig vagy egyáltalán nem érzékeltük.

Innen indítanám a kérdések körbejárását. Hét éve, 2017-ben, volt egy előkutatásunk, amely azt vizsgálta, hogy Temesvár valóban multikulturális város-e, vagy ez már csak egy mítosz. Akkor a teljes város nyelvi képét dokumentáltuk: iskolák, egyházak, sajtó, színház, utcanevek, temető, műemlékek, üzletek, vendéglátó egységek, sőt, fogorvosi rendelők is, különös tekintettel a kisebbségi intézményekre, nyelvhasználatra. Akkor kiderült, hogy a város kétnyelvű: dominánsan román és szórványosan magyar. És a kettő közt nincs valóságos átjárás. Bár a látható nyelvhasználat terén jól teljesített a város, hiszen a 20%-os küszöböt egyik temesvári nemzetiség sem érte el, ettől függetlenül a kiírásokban felülteljesített a város. A magánintézmények esetében volt kettős a dolog, mert magyar tulajdonú

üzletek, rendelők például csak román feliratokkal dolgoztak. Megkeresésünkre elmondták, nem tudtak róla, hogy magyarul is kitehetnek feliratokat, illetve gazdasági okokkal magyarázták még a magyar nyelvű feliratok hiányát. Ettől függetlenül, kutatásunk eredményeként volt olyan intézmény, amely önerőből kiírta magyarul is a különböző információkat.

A teljes közösség nyelvhasználatára nem volt hatással a kutatásunk, de azok a rádióműsorok (*Kívánj a szónak nyílt utat!* – Temesvári Rádió), amelyek feldolgozták az eredményeket, több helyen is változásokat hoztak. Így részleges sikernek könyveltem el ezt. Főként azért, mert a hasznos tudományművelésben hiszek. Gyakran vezetek diagnosztizáló kutatásokat, majd ezek eredményeit feldolgozva megoldási módszereket dolgozunk ki egy-egy probléma esetében, illetve mi magunk is megpróbáljuk orvosolni a helyzetet. Például a magyar nyelv fakultatív oktatásával kapcsolatos problémák feltérképezése után tankönyveket, módszertanokat írtunk, továbbképzéseket és módszertani képzéseket szerveztünk, hogy hatékonyabb legyen ez az oktatási forma.

Azért csak részlegesnek ítélem meg a sikert a nyelvi tájképkutatásunk során, mert többször kerülünk olyan körülmények közé is, amikor kellemetlen helyzetet, sőt, konfliktust szült az, hogy szembesítettünk. Például a temető esetében fordult elő, hogy csúnyán néztek rám, mikor elmondtam, hogy Romániában az egyházi nyelvhasználatot az *eklézsia* választja meg. A jelenlegi törvények bármilyen nyelvhasználatát lehetővé teszik, csak a könyvelést kell román nyelven is elkészíteni. Így a felekezeti temetőben nyugodtan ki lehet írni mindenféle információt magyarul is. Sőt.

De mi lehet az elégséges ráhatás? Főleg, ha az ember kutató. A legtöbbször a tudományos munkában a leíró és értelmező magatartásnál megállunk, mert nagyjából ez az elvárható. A kutató leírja, értelmezi a világ dolgait. A hasznos tudományművelésben picit továbblépünk: megoldásokat is keresünk, ajánlunk. Jó, ha tudjuk, a siker nem csak a módszeren múlik. Hiába vannak jó gyakorlataink egy-egy közösségi probléma megoldására, valahogy ritkán fordul elő, hogy azok meg is oldódnak. Talán az *emberi tényező*, az *egy ember* akarata, magatartása az, ami közbeszól. Ha valaki elég nyitott, és van benne akarat, akkor tesz az ügyért, ha nincs, akkor hiába a megoldási lehetőség. Egyre többször gondolom, hogy talán nem is akarunk megoldani megoldható problémákat. Ki tudja?! Pedig alapelvem: segíts magadon, s az Isten is megsegít. Ebben a sorrendben!

SZOTÁK SZILVIA (1971, Ricse, Magyarország) nyelvész, a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat elnöke, a Budapesti Metropolitan Egyetem docense.

MAGYARI SÁRA nyelvész, újságíró, a PKE docense. 1976-ban született Nagybodófalván. Rovata van a Temesvári Rádióban és a Nyugati Jelenben. Legújabb kötete: *Tandem* (Holnap Könyvek Kiadó, 2024).

Szárhegy 2023 – több mint tárlat

Ötven éve, 1974 augusztusában avatták fel a szárhegyi alkotótábort. A Gyergyószárhegyi Kulturális és Művészeti Központ a tavalyi három művésztelepi együttlét terméséből válogatott a jubileumhoz méltó anyagot a marosvásárhelyi Bernády Házban nyitott kultúra napi kiállításra. A tábor ötven évére visszatekintve NAGY MIKLÓS KUND méltatja a tárlatot.

Folyamatot is érzékeltet, távlatokat is kirajzol, a képzőművészet jelenének több sajátos jelenségével szembesít ez a kiállítás, amely a fél évszázadát megélt „szárhegyi csoda” idej jubileumi sorozatát indította el Marosvásárhelyen. Összetettsége folytán talán találóbb, ha tágítjuk az értelmezés spektrumát, és a műfaji határokat megengedőbben bontogató vizuális művészetek fogalmkörébe helyezzük át a Gyergyószárhegyi Kulturális és Művészeti Központ legfrissebb vándorkiállítását, amelyet csíkszeredai bemutatkozása után a Bolyaiak városának közönsége is megismerhetett. A kortárs művészet, amely a maga ezerarcú sokszínűségével egyre meghatáro-

34

Borghy: Pseudoszféra

NAGY MIKLÓS KUND újságíró, szerkesztő, művészeti író, publicista (Nagyenyed, 1943). 1991 óta a marosvásárhelyi *Népiújság* napilap heti irodalmi-művészeti melléklete, a *Múza* szerkesztője. Számos könyv szerzője, társszerzője, előszó írója, szerkesztője. Spectator-díjas (2019), a MŰRE Életmű-díjasa (2022).

zóban lel otthonra Gyergyószárhegyen, szervesebben simul bele ebbe a szférába, mint ha a hagyományos értelmezett képzőművészeti keretek közé akarnánk beilleszteni. A tradicionális művészeti ágak, a festészet, grafika, szobrászat mellett ugyanis a művésztelepen mind nagyobb teret nyer a konceptuális szemlélet s az ennek jegyében szárnyaló újító, kísérletező szellem olyan műfajok, eljárások, alkotói elképzelések érvényesülésének kedvez, amelyek formát bontva, a becsontosodott alkotói konvenciókat felrúgva láttatják a világot. Természetművészet, akció- és videóművészet, performance, installáció, multimédia és a külső, belső valóságot kortárs megközelítésben, újító módon lereagáló más hasonló művészi megnyilatkozások honosodtak meg Szárhegyen. Nemzetközileg is nyitottan, lokálisan és globálisan kiteljesedve, megőrizve azt a kettősséget, amelyhez az 1974. augusztus elsején felavatott Barátság alkotótábor nagyot álmodó alapító triáusza – Gaál András, Márton Árpád, Zöld Lajos – mindig is szorgalmazott. Számukra a Nagybányai Művésztelep volt a követendő példa, mindaz, amivel az ottaniak s a hozzájuk csatlakozók, ötvözve helyit és nagyvilágit, képesek voltak felfrissíteni, megújítani a magyar képzőművészetet. A gyergyói gyökerű csíkszeredai kezdeményezők és támogatóik a szocialista hatalmi ellenszélben, tiltások és akadályoztatások ellenére is ragaszkodtak elképzeléseikhez, és vértették fel Szárhegyet olyan vonzerővel, amelynek hatására az eltelt ötven évben szinte mindenki dolgozott ott egyszer vagy többször azok közül, akik számítottak a romániai magyar képzőművészetben. Nagyszerű műgyűjtemény jött létre ezáltal. A művésztelep közel 2300 műalkotást mondhat magáénak, ebben külön is értékelendő az a 260 hagyományos szobor, köztéri plasztika, amelyek jelentős

hányada Gyergyószárhegy ferences rendi kolostora mellett állt össze páratlan látványt nyújtó, kivételes szabadtéri szoborparkká. E következetes és igényes értékteremtő, értékőrző igyekezetnek köszönheti a művésztelep eddigi legnagyobb elismerését, a Magyar Örökség Díjat, amely tavaly nyár óta fémjelzi folyamatosan növekvő hírnevét.

Ennek fényében sikertörténetként is tekinthetnénk a szárhegyi létesítmény eddigi öt évtizedére. De a valóság összetettebb, a létét alapjaiban is fenyegető, megkérdőjelező intézkedésekkel, „sorscsapásokkal” is szembesült a művésztelep. A diktatórikus rendszer utolsó időszakában be is zárták az alkotótábor, majd amikor a 89-es fordulat után úgy tűnt, minden rendben, és külföldről is mind több érdeklődő jelentkezett be, 2014-ben örökösödési per nyomán veszítette el működésének legfőbb helyszínét, az alkotómunka ihlető közegének számító, s a műtermés bemutatására, tárolására szolgáló Lázárkastélyt. A veszteség körülményeivel, következményeivel, a további fejleményekkel sokat foglalkozott a média, sokan a bekövetkező hanyatlástól féltettek, óvták a szárhegyieket, a kastélynélküliség libikókáját is tükrözte a sajtó és a közösségi média. Ebbe most ne mélyedjünk bele, noha e sorok írója, aki a szárhegyi alkotótábor az ötlet megszületésétől a mai napig folyamatosan követte, és minden évi összejöveteléről szót ejtett a médiában, hajlana ilyesmire. Hagyjunk több teret a 2023-as válogatásnak. Előtte azonban annyit feltétlenül hangsúlyoznunk kell, hogy a hagyatéki döntést követő kényszerhelyzetben az útkeresés és a megoldások szakmai felelőssége elsősorban a művésztelep művészeti vezetőire hárult. A megváltozott viszonyrendszerből fakadó módosulások és a nemzedéki szemléletváltás már korábban éreztették hatásukat, a fiatalon elhunyt Siklodi Zsolt markáns, sokoldalú egyénisége elsősorban a kortárművészeti KorkÉP-projektben mutatkozott meg. Ez az idősebb alkotók, hajdani táborvendégek Klasszikusok elnevezésű kiállítás sorozatához csatlakozott. Hosszú időn át Gaál

András és Márton Árpád szívügye volt ez az őszi alkotó együttlét. Az új helyzethez igazodó változások döntő folyamata viszont a Siklodit követő még fiatalabb művészeti mindenese, az alkotóművészként is igen aktív Ferencz Zoltán nevéhez társítható. Ő tíz éve pályázta meg a művészeti vezetői tisztséget, felvállalva mindazt, amit a kastélytalanság okozta bizonytalan állapot váltott ki, de mondhatni belenőtt a táborba, hiszen kisgyerekként is bejárt oda, rengeteg alkotó vált jó ismerőssé, barátjává, és a községből is mindenkit ismert, jelenleg is ott lakik családjával. Munkájában kiváló segítőkre is támaszkodhat, egyik legfőbb tanácsadója a művésztelep hűséges törzsvendége, Erőss István, a Magyar Képzőművészeti Egyetem jelenlegi rektora. A táborok nemzetközi kapcsolatainak kiszélesítésében rá mindig számíthat, különösen a távol-keleti meghívottak, érdeklődők esetében. Kapcsolatépítésben ugyancsak számottevő Zakariás István támogatása, aki a MAMŰ Társaság képviselőjében segít a szervezésben. Olyannyira, hogy jelenleg a Mamú-s kapcsolat tűnik a leggyümölcsözőbbnek. Tavaly három művésztelepi együttműködésre került sor, a SZÁRHEGY-MAMŰ INTERNATIONAL, a MAMŰVÉSZTELEP-SZÁRHEGY és a SZÁRHEGYI ŐSZI MŰVÉSZTELEP, valamint a SZÁRHEGYI REZIDENCIAPROGRAM működtetésére volt anyagi, szervezési kapacitása a központnak. Ezeken 33 hazai és határon túli vizuális művész vett részt, mindannyian több művel gazdagították a gyergyószárhegyi kollekción. A mostani vásárhelyi szelekció meggyőzően domborítja ki az új anyag művészi erényeit.

A Dr. Bernády György Közművelődési Alapítvány két évtizeddel ezelőtt kérte fel először a Szárhegyi Művésztelep működtetőit, hogy műgyűjteményükből állítsanak ki reprezentatív válogatást a Bernády Házban. Azóta hagyomány lett belőle, és a helyi művészetkedvelők évi rendszerességgel alkothatnak képet magukban arról, mi történik a Szármány-hegy alatti alkotótáborban. Indokolt hangsúlyoznunk, hogy Marosvásárhelyen a szokásosnál

Veress Gábor Hunor: Like – Unlike

Szirtes János: Patak

nagyobb az érdeklődés a művésztelep iránt, ugyanis a szervezők már a kezdetektől figyelmük előterébe helyezték a „vásárhelyi iskola” markáns egyéniségeit, a befolyásos mestereket éppen úgy, mint jeles tanítványaikat, és ez azóta mindvégig így maradt. A művésztelep gyűjteményében is jól tükröződik ez a marosvásárhelyi vonulat. Természetesen az az ösztönző szellem is, amely az összefonódó művésznemzedékek egymást kiegészítő együttműködésében rejlik. Ma az akkori „nagy öregek”, például Barabás István, Bordi András, Aurel Ciupe, Bortnyik Irén, Bene József és generációjuk más kiválóságai már nem élnek, és a marosvásárhelyi művészeti mozgalmat országos viszonylatban felfuttató követőik nagyobbik hányada is elhunyt. Olyan jelentős művészekre gondolhatunk, amilyen Balázs Imre, Nagy Pál, Simon Endre, Porzsolt Borbála, Zolcsák Sándor, Zsigmond Attila volt. Ellenpontként azt is jeleznünk kell, hogy a januári tárlatnyitón jelen lehetett a 90 éves Hunyadi László szobrászművész is, és eleven szárhegyi emlékeket őrizve élnek, dolgoznak a nyolcvanasok, Bálint Károly, Kákonyi Csilla, Barabás Éva, Bálint Zsigmond. Sőt a 92 esztendő, gyengélkedve is grafikázó Datu Viktor is szívesen idézi fel a szárhegyi dolgos heteket. Nyilván aktívan a fiatalabb helybeliek kapcsolódnak a művésztelep életébe. Más-más nemzedéket képviselve, mint például Pál Péter, Herman Levente, Szabó Anna-Mária, akik az utóbbi táborozásokon ugyan nem voltak jelen, de a szervezők joggal számíthatnak rájuk is. A Szárhegy 2023 kiállításon nyolc marosvásárhelyi kötődésű alkotó munkái láthatók, a Magyarországon élő, dolgozó Borgó, Elekes Károly és Pokorny Attila valamint az itthoni Bighirel Orsolya, Csóka Szilárd-Zsolt, Makkai István, Ungvári-Zrínyi Kata és Veress Gábor Hunor szignója jelezte művek

kerültek a látogatók elé a Bernády Ház három egymásba nyíló termében.

A többi 22 kiállító – Ajder Roxana Daniela, Dobribán Melinda, Ferencz S. Apor (a Székelyföldi Grafikai Biennálé kurátoraként is fontos jelenlét Szárhegyen), Filep Norbert, Mihai Ionel, Kis Endre, Livia Moldovan, Oana Nastasache, Orosz Annabella, Ferencz Zoltán Románia más kulturális központjait (Kolozsvár, Csíkszereda, Galac, Gyergyószentmiklós, Székelyudvarhely, Gyergyószárhegy), Asztalos Zsolt, Bukta Imre, Lucza Zsigmond, Molnár Ágnes Éva, Székely Gábor, Szirtes János, Tasnádi József, W. Horvát Tibor Magyarországot, Gajewski Filip, Ignaszak Arkadiusz Lengyelországot, Patrick Tagoe-Turkson Ghánát, Enkhtaivan Ochirbat Mongóliát képviseli. Számos ismerős, nemzetközileg is jegyzett nevet ölel fel a lista, soha egyszerre ennyi rangos szakmai díjjal kitüntetett művész nem dolgozott egyazon szezonban a szárhegyi művésztelepen. Egy Kossuth- és öt Munkácsy-díj volt a tarsolyukban. És persze voltak pályakezdők is az egyetemi, főiskolai tanárok, a tekintélyes mesterek mellett. Az életkori, szemléleti, tapasztalati, tudásbeli, nyelvi különbségek nem törték meg az összhangot, ezt az egymásmellettséget kihívásnak, kimondatlan versengésnek is tekinthették a jelenlevők. Gyergyószárhegy varázsa mindenkire egyaránt hatott, mindannyian megtalálták azt a témát, amit számukra a hely szelleme sugallt. Vagy ha már előre kiérlelt ötlettel érkeztek, akkor a módozatot, ahogy azt itt kivitelezzék. Valamennyien saját egyéniségükre, művészi hitvallásukra szabott koncepció szerint dolgoztak, Szárhegy és környéke pedig sokféleképp kínálta a maga sajátosságait, emberi, szokásrendi, közösségi,

hitbeli ihletforrást, természeti szépséget, jelképi jellegzetességeket, felhasználható kő, fa, textil és fémanyagot. Ha a művésztelep első évtizedeit elsődlegesen az érzelmi hozzáállás uralta, napjainkra ezt átvette a racionalitás, az érzelmeket felülírja a gondolat dominanciája. A kastélykapu zárultával, a falakon belül maradt a múlt, a történelem is, ami korábban gyakran adott ihletet az oda időlegesen berendezkedett művészeknek. Az alkotó vendégek kénytelenek voltak áthelyezni alkalmi műtermeiket, műhelyeiket a felújított kulturális-művészeti központ és a művelődési ház környékére, a község más helyszíneire. A Lázár-kastély és a kolostor keltette nosztalgiaik háttérbe szorultak, a kortárs művészeti kísérletezés, a meghökkentő ötletkavalkád, a gyakorta iróniába, öniróniába ágyazott különleges látvány a közönség fogadókészségét is átigazította. Eleinte a marosvásárhelyi tárlatlátogatók is idegenkedtek a klasszikusok képeit, szobrait felváltó újszerű kínálattól. Aztán mind elfogadottabbá vált Szárhegy „új ruhája”. Most már sokan tudják, ezeken a kiállításon semmi sem az, aminek első pillantásra tűnik. A látottakat tovább kell gondolni, érdemes az alkotás folyamatába is bepillantani. Nem baj, ha úgy véljük, „fából vaskarika” effektus részesei lettünk. Mindennek átgondolására eddig még egyetlen szár-

Arkadiusz Ignaszak munkája

hegyi jelentkezés sem készített ennyire színvonalasan, frappánsan, sokszínűségében is ilyen egységesen. Ez nyilván a kurátor Ferencz Zoltánnak is köszönhető, aki jó érzéssel teremtette meg a műfajok egyensúlyát, és hozta létre azok egymásra hangolt szimbiózisában a szabadon sugárzó erőtereket.

Hiábavaló próbálkozás egy ilyen átfogó, közös tárlatot szavakkal bemutatni, ezt látni kell és úgy ízlelgetni, de néhány alkotót és műveiket futtában érintve, talán mégis növelhető a figyelem a szárhegyi jelenség iránt. Induljunk ki a vásárhelyiekből, a művésztelepi beérés, később pedig a profilváltás bizonyos tekintetben velük kapcsolatos. Az utóbbi mindenképp, hiszen az azt nagyban befolyásoló budapesti MAMŰ Társaság elődje a diktatúra idején hatóságilag is sokat vegzált, majd az országból elüldözött marosvásárhelyi MAMŰ volt. 2023-ban két ősmamús, Elekes Károly és Borgó is ott volt Szárhegyen. Mindketten az 1980-as évektől élnek, dolgoznak az anyaországban, mindketten sokoldalú, befutott alkotók, Munkácsy-díjasok. Elekes hosszú ideje visszajár Székelyföldre, a gyergyói községben is otthon érezheti magát. Helyi motívum sorozata a gyergyói mesteremberek, főként a famunka hagyományaihoz kapcsolható. Fejszéje és a faaprítás évek óta megjelenik valamiképpen ezeken a tárlatokon. Valamilyen csavarintás mindig van benne, 2023-ban a szekerce feje fából van, a farönk, amibe vágták és a fahasábok mellette fémből készültek. Kiben milyen gondolatot indít ez el? Szabad a vásár. A művész egy festményen is testet ölt. Magyarországi pályatárs, a Kossuth-díjas Bukta Imre örökítette meg a maga egyéni szemléletű módján. Köztudott, Bukta úgy sok-műfajú, újító művész, hogy visszavonult szülőfalujába, és a „paraszti létezés mód és kultúra jelenségvilágát tükrözteti alkotásaival.” Szárhegy híre neki is felkeltette a kíváncsiságát, az ottani emberekkel, életmóddal is meg akart ismerkedni. Nagy kedvvel dolgozott a művésztelepen. Ahogy Borgó is. Ő viszont akár mennyire mozgékony volt az eltelt évtizedekben, Magyarország akárhány településén is időzött ideiglenesen, konok vásárhelyiségét örökre megőrizte. A művésztelepen is bolyais megszállottságát bizonyította. A Pszeudoszféra újabb változatait festette meg az ottani idő rövidsége miatt a szokásosnál kissé kevesebb emblematikus motívummal, de a félreismerhetetlen sajátos stílusában. Fiatalabb szobrász kollégája, Pokorny Attila is az anyaországban vált még ismertebbé. Ő a land art, a természetművészet lelkes híve, de jelentős köztéri plasztikákkal is bizonyította kivételes tehetségét. A Gernyeszegi Kastélypark Művésztelep kezdeményezőjeként, vezetőjeként ritkán vehet részt alkotótáborokban, de most Gyergyószárhegyen nagy lendülettel dolgozott, a természetre hangolt, hatalmasra nagyított, rozsdá-

Ferencz S. Apor:
Gold mask

Fotók: Gyergyószárhegyi
Kulturális és Művészeti Központ
honlapja, Bálint Zsigmond
(NMK) felvételei

marta fémlevelét, a fényrostáló Siftet készítette el. Fáradhatatlanok még ifjabb szobrász társai, az itthon ténykedő Makkai István és Veress Gábor Hunor is, a Barabás Miklós Céh marosvásárhelyi csoportjának szervezői. Mindegyre tele vannak meglepetéssel. Makkai most egy fényesre csiszolt, szépen kidolgozott, méretes márványkockával rukkolt elő, amelyet nyolc bronz sarokvédő oltalmaz. Címe: Védett kő, ne faragd ki! Szellemes truváj. A kortársművészetben gyakori az ilyenszerű humorforrás, abszurdítás. Aminek kicsinek kellene lennie, az nagy, és fordítva. Veress kiállított műve egy elfektetett óriás pecsétnyomó, a pecséten jól olvasható: Like – Unlike. A kettősségből kiaknázható humortöltet, kritikai üzenet másik jellegzetes példája a műkritikusként, kurátorként is dolgozó videóinstallációk, grafikusművész, Ungvári-Zrínyi Kata. A Nézőpont című munkáján két párhuzamos portréoszlop látható. A tavalyi Szárhegyi Őszi Művésztelep 18 résztvevőjének profilképe magasodik egymás fölé és áll jobb- illetve baloldali párba. Képmutatás a javából! A portrék fotók. A hetedik marosvásárhelyi táborlakó, Csóka Szilárd-Zsolt festőművész. Az utóbbi években elsősorban arckép sorozatával szerzett elismerést. Ezt folytatta Szárhegyen is a Puzzle period I. festménnyel. Lányalakja, portréja korkép is, az elgépiesedés, elmagányosodás, a jelenünk bizonytalanságából fakadó reménytelenség kifejeződése.

Nem lehet személyre szabottan folytatni a sort, túl nagy teret venne igénybe. De a festészet, szobrászat, grafika hármasából kiemelhetjük személyes hangvételű festményeikkel Oana Nastasachet, Ajder Roxana Danielat, Kiss Endrét, a világhíró nyugat-afrikai Patrick Tagoe-Turksont. A szobrászat más arcai is felvillannak Dobribán Melinda, Livia Moldovan, Ionel Mihai alkotásai révén. Különutas Székely Gábor a rendhagyó Játékasztalával, és szokatlan a galériában a két lengyelországi vendég, A. Ignaszak és F. Gajewski fakompozíciója. Ami még inkább hatással lehet a nézőkre, az a médiaművészet eddigieknél jóval erőteljesebb jelenléte. Pár esztendeje

még csak egy képernyőn lehetett tájékozódni a szárhegyi művésztelepen zajló performance-os, happenings, fény-, fotó- és videó-installációs akciókról, az ilyenszerű 2023-as események immár négy monitoron peregtek le az érdeklődő vásárhelyiek szeme előtt. Asztalos Zsolt közel egy évtizede a Velencei Biennálén képviselte munkájával Magyarországot. Mostani grafikai felhozatalát ugyancsak képernyőre kivetítve, mozgásban láthattuk. Szirtes János a magyar performance műfaj egyik elindítója a Patak című művével, akciójával ragadta meg figyelmünket. Molnár Ágnes Éva filmezett akciója az alkotómunka és az akarati tényező, a belső szenvedély, a kitartás összekapcsolódására adott magával ragadó példát. Tasnádi József is többfelé bemutatkozott már a világon, Szárhegyen is alkalmat talált arra, hogy felvilantsa eredeti, konvenciómentes médiaművészete erényeit. Felvételtől villant fel a mongol Enkhtaivan Ochirbat egyik különös hangulatú akciója. A rezidens programos w. Horváth Tibor humorát is megcsillogtatta a Kukuruku kuku installációs filmjében.

Igazság szerint ez a 2023-as kiállítás még nem az évforduló jegyében állt össze, de erényei jubileumi jelleggel is felruházták. Az még emelte a rangját, hogy a marosvásárhelyi megnyitón a Gyergyószárhegyi Kulturális és Művészeti Központ igazgatója, Kolcsár Béla kiosztotta a honi magyar média arra érdemes kulturális újságíróinak a Pro Cultura et Arte díjakat. A Magyar Újságírók Romániai Egyesülete vezetőségével együttműködve, a központ ilyen módon is népszerűsíti a művelődést és a művészeteket. Nem kétséges, a művésztelep idei augusztusi eseménysorozata lesz a megemlékezések csúcsa, de előtte és utána is gyakran fog még hallatni magáról Gyergyószárhegy és nagy távlatú létesítménye, amely a közép-kelet-európai térség méltán megbecsült művészi fórumaként szeretné a községet a különböző nemzetiségű művészek hangadó találkozóhelyévé tenni.

NAGY MIKLÓS KUND

Kőrössi P. József

Nem múlik el. Eörsi

KŐRÖSSI P. JÓZSEF költő, kiadó (Nagyvárad, 1953), a Nógrád megyei Márkházán él.

Megszáll valami melankólia.

Olyan, amelyet gyerekkori utazáskor, vonaton éreztem.

Nyomom a fejem az ablaküveghez, száguld a szerelvény, és „fut a táj”.

Egyszer csak lassul minden, és sírni kell.

Most nem kell sírni, de a táj fut, és Pistára gondolok.

I. Naplóromok

2005. június 17., péntek

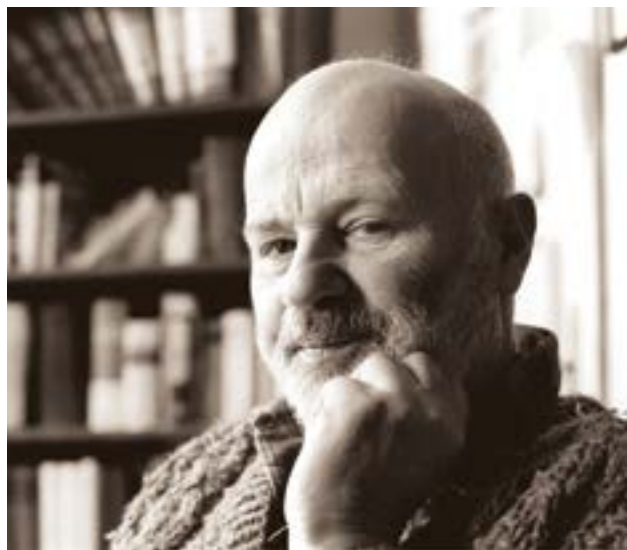
Az érzelmes Pista

Ezek szerint két, két és fél hónapja ki sem nyitottam a Naplóromok mappát. Ingerem, tudom, emlékszem többször volt hozzá, de kedvem már nem. És most sincs.

Ugyanakkor meg hiányzik. Mi a szart dokumentálhatnék, ha egyáltalán van értelme, mint saját magamat, kinek [inkább], mint saját magam számára. De magamnak, minek. Még ha lenne esélye, reális, annak, hogy majd feldolgozom. De nincs. Semmilyen értelmes munkának nincs reális esélye.

Hónapok óta, talán éve is már, hogy azzal foglalkozom: legalább a naplóimat tudjam feldolgozni, ha már semmi másra nem lesz, nincs idő. Ezt sem tudom megbeszélni magammal. Egyrészt mert menekülök, másrészt, mert tényleg semmire nincs [idő]. Ha meg akarunk élni, s ha élni akarunk, ha akarom, hogy ne kezdjek nulláról, ne legyenek mindig nullán [a gyermekeim].

Másik ok, hogy rossz, vacakol a notebook-om. Hónapok óta küszködök néhány billentyűvel. A kis m-et hiába nyomom le, másodpercekig nem jelenik meg. A nagy M-et, csak a Caps-lock-kal érem el,

Eörsi István író, költő (1931–2005)

ugyanaz a helyzet a nagy B-vel és a nagy C-vel. Kérdőjelet egyáltalán nem tudok írni, kijelölni sem tudok szövegrészeket. Nem mindig működik a mentés, és nem veszem észre, hogy amikor kontroll +C nyomok, nem biztos, hogy mentette is a nagy nehezen kijelölt szöveget, és a következő gombnyomással törölöm. S ha nem veszem észre, hogy töröltem, már nem tudom visszahozni. Borzasztó. Péntektől lesz új gépem, de addig is iszonyatosan sok húsz másodpercet szenvedek a lenyomott billentyű fölött, miközben nem történik semmi. Nincs türelmem hozzá. Hétfőig, huszadikáig itt Márkházán (ezt a nagy M-et, meg a spáciumot milyen sokáig nyomtam) még kibírom.

*

Pista. A betegsége óta, függetlenül attól, hogy itthon vagy Berlinben van, két-három naponta beszélek vele, levelet váltunk, vagy személyesen találkozunk. A telefonok mindennaposak, sőt, naponta többször „kontaktálunk” (sic! idézőjelestül). A Szabolcs utcai kórházba többször mentem be „kéziratért”, amit a notebook-járól a kutyámra tettünk, onnan küldtem tovább az ÉS-nek vagy a *Népszabadságnak*.

Pistáról. Érzelmes lett, fél, hogy már csak pátosz minden verse, minden gesztusa. Voltak napok, ami-

kor már biztos voltam abban, hogy valahol a nekrológját fogalmazzák, máskor meg, néhány órával később egy élettel teli, tervektől gazdag, vicces pasással találkoztam, aki, amikor megkérdeztem, hogy feljöhet-e a feleségem, Gyöngyi a kórterembe, merthogy itt van, ő hozott, mert én már ittam, s jövünk a cikkért, amit nem tudom még kinek adok majd le, tehát jöhet-e a Gyöngyi, aki azért lett sofőr, mert én már ittam, azt mondta: „ittál volna többet, hogy csak ő jöjjön!”

Máskor meg, a balesete után, amikor hanyatt vágódott és úgy beverte a fejét, hogy ömlött belőle a vér, a Végel Anikó által kihívott mentők sem tudták elállítani a vérzést, s ha nincsenek ott V.-ék, biztosan nem éli túl, azt mondta telefonba, amikor megkérdeztem, hogy van: „Majdnem meghaltam, de ez még mindig jobb, mintha majdnem életben maradtam volna.”

Ezeket, és az ehhez hasonló vicceken már túl vagyunk, túl van ő, Pista is.

Még mindig [itt, a kórházban is] harcol. Észrevette, hogy bár megjelent *A fogadás* című 18 drámát tartalmazó kötete, nem hívták meg Pécsre, nem történik a könyvvel semmi. (És ez igaz.) Írt egy levelet Lőkös Ildikónak, amiben ezt kifogásolta, rögvest meghívták. A könyvbemutató szervezője Radnóti Zsuzsa és Lőkös Ildikó.

Zsuzsa valamelyik nap, néhány nappal a program előtt, Márkházán hívott, hogy lenne-e kedvem. Barbarczy éppen lemondta, és bejelentkezett Mohácsi János, de én is kellenék. Megyek, persze, ha Pistáról van szó. Mentem azelőtt is, megyek, azóta még inkább, ha. És így lekerülök – vagy felkerülök – június 15-én Pécsre.

Szerveztünk Pistának tizedikére, péntekre, a pécsi színpadra a dr. Nohával irodalmi estet, csak-hogy csütörtök reggel meghalt [Eörsi] János, kilenc óra körül hívott Pista, hogy mondjam le minden programját.

Pista mondja, hogy valamelyik tévészeraplése után felhívta Gyurkovits, akivel soha nem voltak egymásról jó véleménnyel, és azt mondta: „Hogy nézel ki, Pista, úgy le vagy fogyva. Te meg fogsz halni. Sokan mondták, de én nem hittem el, ne haragudj, őszintén sajnállak.” Amíg beszélt, mondja Pista, azt fogalmaztam magamban, hogy majd jól odamondok neki, elküldöm a picsába vagy valami hasonlóra vetemedek. De közben rájöttem, hogy éppen ezt akarja, a dühömet, az indulatomat. Ezért amikor befejezte, csak annyit mondtam: „Köszönöm

Tibor, nagyon rendes tőled, hogy gondolsz rám, és együttérezel.” A vonal túlsó oldalán hosszú, döbönt csend. Nem erre számított, hiszen ismer, de ezek szerint nem eléggé, mert nem értette, mi történik. Hosszú szünet után, miután már én sem szóltam bele többet, letette a telefont. Hosszú, hosszú szünet után.

Meséli Pista, hogy egy alkalommal, még a múlt rendszerben: „Odajött a társaságunkhoz egy fiatal költő, valamikor még tudtam a nevét, de mostanában hiába gondolkodom rajta, nem jut eszembe, ki is lehetett az. Mutat a nyakán, itt a nyelőcsöve mellett egy jókora daganatot. Gyurkovits oda se néz, csak mondja: – Ne haragudj öregem, én itt most költő vagyok, nem orvos. – Hát ezt hogy lehet? – kérdi Pista.

*

Bátonyterenyén a zöldségestől megkérdezem, hogy kukacos-e a cseresznye. Megnézzük uram, mondja, hogy őszinte legyek én még meg sem néztem. Két ujjal kettészakít egy bogyót, kukacos. Na látja, mondom neki, nem viszem el, mert kukacosban én még az embert sem szeretem, hacsak nem saját kiadás.

Október 2., vasárnap

Megint kórházban van. Gombásodik a tüdeje. „Csak az egyik csücske, mondja, és örülni kell, mert most már legalább tudjuk, mitől van a láz. Ettől!”

Október 4., kedd, Márkháza

Fél órája, hajnali fél ötkor arra ébredtem, hogy meghalt Pista. Nem tudtam tovább aludni. Kimentem a tornácra egy szál gatyában, meleg van. Visszafeküdtem, hiába próbálkozom, nem megy az alvás, minden gondolatom Pistánál. Nem hiszem el, és reménykedek, hogy nem így van.

Gyöngyi meg Ágnes vasárnap délután átmenetek hozzá a Szabolcs utcai kórházba a kütyüvel, hogy elhozzák tőle a Jóbok könyvének ún. kiegészítő betétjét. El is hozták, át is küldték nekem, én meg tovább Kis Jancsinak. Jancsi néhány órán belül írt is Amerikából, hogy küldjem el wordban, mert nem tudja kinyitni. Én sem tudom. Megkértem Gy.-t, hogy menjen ismét át, másolják át újra. Hívta Pistát, aki lebeszélte erről, mivel, hogy ma, mármint szerdán, vagy csütörtökön hazaengedik. Gy. szerint nem úgy nézett ki, mint akit haza fognak engedni. A mozgása bizonytalan, a gépen semmit sem talál, nem tudja, mit hova rakott, és alig tud értelmesen beszélni. Jön-megy a szobájában, nem érti, miért nincs az ágyban.

|||||

*Dalos György, Konrád György és Eörsi István
1998-ban a lipcei könyvvásáron*

Azért, mondom én, nehogy tüdőgyulladást kapjon, mint a János.

Hétfőig olvastam, megmosakodtam, felöltöztem és elindultam a kocsival a salgótarjáni szervizbe. Leadtam az autót, alig vártam, hogy nyolc óra múljon, és hívhassam Pistát. Nyolc óra tíz körül hívom. Kicseng, nem veszi fel, a csengés vége. Na, mondom, bassza meg! Néhány pillanat múlva csöng a telefonom, a kijelzőjén Eörsi neve. Felveszem, nem szól bele senki, csak nagysokára. „Láttam, hogy kerestél, mondja, de hiába hallottam a csengést, nem találtam a telefonom”, mondja. Jól vagy, Pista? – kérdem. „Jól, mondja, a körülményekhez képest. Bemegy a Gyöngyi, mondom, megint a kütyüvel, csak mondd meg, mikor mehet. Ne jöjjön, ne, ne jöjjön, most már úgyis kimegyek.” Mondja hevesen tiltakozva és rájövök, nem akarja, hogy olyanok lássák, amilyenek. Akkor bemegyek a szövegért én szerdán délután, mondom. „Mikor?” – kérdi. Még hívlak előtte.

Félelmetes éjszakám volt. Percenként ébredtem meg, hajnali öt óra előtt is, és minden alkalommal Pista ébresztett, ő járt a fejemben, rá gondoltam, őt láttam. Meg voltam győződve arról, hogy meghalt, mi másért, csakis ezért lehet ilyen intenzív az együtt-létünk.

Október 6., csütörtök

Nem gondolom, hogy bárki is tehet arról, amiért úgy alakult, hogy nincs kedvem semmihez, főleg élni nincs kedvem, egészen pontosan a saját életemet élni nincs kedvem. Ahhoz nincs semmi kedvem, ami lettem. És persze, az lettem, ami voltam.

Újra is újra foglalkozom azzal, hogy Eörsi, most, hogy a fia [János] meghalt már, miért akar még élni? Én, ha nem akarok, miért írom ezt a szar naplót.

Október 12., szerda

Pauertól a kiadóba, onnan Pistához. Megállok a kórház alatt, nincs még háromnegyed öt, ötre beszéltek meg. Várok. Megszólal a telefonom. Gyöngyi, a feleségem. Saád Kati hívta, hogy most jön Pistától, Pista nagyon vár. Nagy bajban van. Összeszedem a dolgokat, nem várok tovább, felmegyek.

Fekszik az ágyban, látom rajta, hogy baj van. Megállok közel az ágyához.

– El fogok patkolni, öregem – mondja, ez az első szava. Ennyit mond, és a szemembe néz. Biztos látja rajtam, hogy nem értem. Oldalasan fekszik és néz. Közben folyik bele a vér, vért kap, mint később Lacostól megtudom, most már naponta, és ez jelenti igazából a véget.

Átmásoljuk a kütyümre a Jóbok könyvéhez írt Végjátékot. Ezért ki kell szállnia az ágyból, hiába mondom neki, hogy csak mondja, mit és hol keressek, nem, ő akarja. Eltoljuk a vérpalackot tartalmazó háromlábú állványt, kiségittem az ágyából, előkészítem neki a széket, elindítjuk a nootebook-ot. Átesszük kisebb nehézségek után a kéziratot.

– Nem bírom szeretni a fájdalmat – mondja a nővérnek.

– Azt nem is kell – mondja a nővér. (Nincs rajta bugyi. Amikor hátat fordít, látom a seggét, amikor szemből jön, látom a szőrzetét.)

– Kosztolányi szerette – mondja Pista. – Egyik versében azt írta.

– Nem hiszem el neki – vág vissza a nővér. – Muszáj magának itt ülni?! Kapja ezt a vízajtót és ha

már beindult, akkor gyakran kell pisilni. Ha sokat pisilt már, akkor visszaülhet az asztalához

– Kétszer már beindult – mondja Pista.

– Az nem sok – mondja a nővér.

– Az nem sok, az kettő – mondja Pista.

– A világ legnagyobb zabása voltam. Most meg nem kívánom az ételt. Csak a gyümölcsöt eszem. Lacos élettársa hozott egy kis húslevest, nem kívánom, de azt megpróbálom majd megenni.

– Reggel hívott Tandori – mondom neki – és ez nagy dolog, mert engem nem szokott. – Mi van Eörsivel? – kérdezte. Elmondtam, üdvözöl. A *Beszélőnek* leadott egy neked ajánlott verset, a novemberben vagy decemberben jön.

Október 16., vasárnap

Tegnap vissza Márkházáról, este Konrád vendége az Alexandrában Pályi András. Egy perc néma gyász Pistáért.

Csütörtökön sok telefon. Mindenki Pistáért. Vörös T. többek között azért is, hogy Konrád nekrológjának mi legyen a címe: Eörsi, vágtam rá, ez benne is megfordult. Gyuri nem adott címet.

Automatikusan, ösztönösen mindenkiben felmerül: emlékkönyvet, gyorsan Pistának. Jövőre lesz – lesz (!) – hetvenöt, a születésnapjára lehet időzíteni, ami ráadásul csaknem egybeesik a Könyvhéttel.

V. felháborodva a *Magyar Nemzet*en. Álságos, képmutató, mondja. Szerintem meg csak jó, hogy leírták Pistáról a *Magyar Nemzet*ben, amit csak az övéik olvasnak, hogy demokrata, és a demokratikus ellenzéknek emblemikus alakja. Persze, azt is leírták, hogy velem csak vitáink voltak, hogy [velem] nem lehetett egyetérteni.

II. Nyitott Műhely Budapest, Ráth György utca 4.

2005. október 23.

A Nyitott Műhely múlt vasárnapi (október 23.), éjszakába nyúló, Pistára emlékező rendezvényére Gazsi [a fiam] kísért el. Férfiasan, és jól érezte magát. A külsőségektől eltekintve (mécsesek, gyertyák, fontoskodás és a szertartásosság) Pistához, szellemiségéhez méltó este volt, ahol a megrendültség, a félelem (Mi lesz nélküle? Ki mondja meg? Ki mondja ki? Kihez igazodom ezentúl?) az alázat, és a szeretet

ereje itatta át a hangulatot. Sok Pistát jellemző, többnyire vidám anekdota (Vörös T., Vagesz, Lacos, Pogány Judit, Haraszi Sándor [Pista] cellatársa) hangzott el; ott voltak a[z örök] mozgalmárok (F., például), akiket sohasem szeretett, és K. Feri, aki nem ekként nyilvánult meg. Emberi még: Fodor Tamás, Pogány Jutka többször is (!), Márványi Judit, Tábor Ádám, Dani, Pista unokája, (később, miután eljöttünk, azt hallottam, Mécs).

Számomra, erőszakossága miatt a nem mindig kellemes P. Á.

A családból: Lacos és a felesége, Kati. Dani, az unoka, Ildikó, János felesége és fia, Palkó, Mátyás és az ő fia. Eörsi Anna és Bori (gondolom) a férjével.

Hiányzik (hiányzik?) Saád Kati és lánya Rita, akiről most tudom meg, hogy a nevét ugyan viseli Pistának, de nem vérszerinti gyermeke.

Pista Hanka lánya és anyja, F. T.

Kik vannak még: Litván Gyuri, Veszely Anna, Mesterházi Mónika, Saci, Jávör, Forgács Zsuzsa (most megjelent saját válogatású könyvét ajánlhatja mindenkinek, végül Vörös T.-nek dedikálja), Glavina Zsuzsa (imádta Pistát), Hann Endre, Nagy Bálint, Bauer Tamás, Géher István, Tábor Ádám, Horváth Dávid, Valachi Anna.

Hiányzik (nekem): Gyuri, Halda, egy Vásárhelyi-gyerek legalább (Juli, aki János temetésén is ott volt, gondolom, akkor munkatársat búcsúztatott), Kis Jancsi. Gáspár Zsuzsa, akinek tudom, hogy küldtem értesítést (épp úgy, mint elsősorban Pista színész barátainak). Lángh Juli, aki az utolsó hetekben gyakori látogatója volt. Kovács, Tarnói. (Később tudom meg, hogy Zolikém azon a napon vitte kórházba Gizit ugyanazzal a betegséggel, amiben Pista meghalt!)

Tömeg töltötte meg a termetet, és úgy hullámoztunk, mint egy-egy jobb bulin szilveszter éjszakáján. Hol eltűnt egy pillanat alatt 30-40 ember, és hirtelen lett levegő, hol meg jött ugyanennyi, és mozdulni sem tudtunk. Én beszélni nem akartam. Attól féltem, felaprózom, felhígítom az érzéseimet. Elég volt, ami az ÉS-nek köszönhetően kijött belőlem. Elég úgy is, mint fájdalom.

Zavartak a színpadi körülmények is. Kis kerek asztal, mellette állólámpa, aki beszélni akart egy thonet karszékbe ültették az asztal mögé. A megnyitóban felszólították a résztvevőket, hogy gyűjtsanak mécses, gyűjtsen mindenki a maga asztalánál, s ha kimegy beszélni, akkor is, még egyet.

Péterfy Gergely,
Háy János és Eörsi
István 1990 nyarán
Nagyváradon

(Kőrössi P. József gyűjteménye)

Nem illik Pistához az ünnepélyesség, a teátrális külsőségek megemelésé, a pátosz. Semmi, ami menetközben, akarod vagy nem, hamissá is válhat. Arra, hogy hogyan, miben jelenik meg (mi van rajta) például, talán csak azóta figyelt, amióta Veronikával élt.

Dani megszólalása azonban kiprovokálta belőlem a szót. Azt mondta, nagyon jó, hogy ünnepeljük Pistát, nagyon jó az is, hogy a szomszéd szobában Horváth Dávid fényképe alá valaki azt írta, hogy Pista erkölcsi világítótorony volt, de ők, unokák és gyermekek nem mindig érezték úgy, hogy erkölcsi világítótorony mellett élnek. Különösen János (nemrég hasonló betegségben elhunyt édesapja), aki már nincs, nem szólalhat meg, nem érezte így, és ezt többször Pista tudomására hozta. A *Zárt térben* című könyv (Pista egyfajta önéletrajza, amit igazából nem annak szánt) rossz, úgy ahogy van, és abban olyan magánéleti dolgokat ír le, amiket nem lett volna szabad. Nehéz élni azzal (a teherrel?), amit Pista maga után hagy, nehéz volt akkor is, különösen Jánosnak, Dani édesapjának, aki talán mindenki másnál érzékenyebb volt ezekre. Különösen a nőügyekre, és nőügy nagyon sok volt. Ebben Pista nem volt erkölcsi világítótorony. Három vagy négy gyermekéről tudunk, de ki tudja, mennyi van még. Bárhonnán közelítsünk is Eörsihez, nem szabad elfelejteni, hogy az ő írói élete és a magánélete egy volt. Nem volt tehát magánélete, minden percét, pillanatát az író töltötte ki. Nem volt család, nem voltak ünnepek. Vegye mindenki figyelembe, hogy van család is, vannak unokák, akiknek nehéz volt Pista múltjával, jelenével, és nehéz lesz az ő jövőjével is együtt élni. Leegyszerűsítve ez volt a lényege Dani megszólalásának.

Pogány Jutka megvédte a nőkhöz való viszonyát azzal, hogy bármilyen borzasztó is volt Pista hajszája, minden nő mindig megbocsátott neki a szakítás után. Sokan szenvedtek miatta, de mindenki megbocsátott. És ez nagy dolog, mondta. Ezt követően kértem szót, és kaptam is egy-két már korábban bejelentkezett felszólaló után.

Pista fontosnak tartotta János véleményét, hallgatott is rá. Nem csak stiláris érzékét, szerkesztői kvalitásait értékelte, hanem egyenrangú munkatársként számított rá. Érzékenységet tisztelte, őszinte embernek tartotta. Egyikőjük sem az apa-fiú kapcsolatot kereste. Biztos vagyok abban, hogy Pista tudatosan tartotta ébren a lelkiismeretét akkor is, amikor a fiáról gondolkodott. A jóvátételt nem csak saját maga számára várta el – elsősorban a társadalomtól – ő maga is megadta (volna) azoknak, akiket a börtönévek alatt kint hagyott a „szabad világban” (fiúgyermekei és azok édesanyja), és azt követően, amikor tiltott íróként magáról is alig gondoskodhatott, majd pedig szerelmi életével – bántott az élet során. Publicisztikájának válogatását, szerkesztését, esszéketének gondozását is Jánosra bízta, de nélkülözhetetlennek tartotta az önéletrajzi kötetének lektorálását is. János rendszeresen keményen megbírálta Pistát. Például a *Három Eörsi* címmel tartott könyvbemutatókon a Múcsarnokban, ahol János beszélt Pista önéletrajzi könyvéről. Ezeket a bírálatokat Pista megszívlelte, többnyire el is fogadta. A *Zárt térben*-t többször, háromszor biztosan átírta. A végleges szöveg van meg, az, ami megjelent: figyelembe vette János véleményét. Tény, hogy Pista János fiában, Dani unokájában látta a legokosabb, egyben a legszemtelenebb családtagot (Eörsi Mátyás – unokaöccse – fiában is az Eörsi-észt látta meg és tisztelte). János véleménye mindig nagyon fontos volt neki, a Kis Jánosé mellett talán a legfontosabb.

Kérdésre válaszolva: Pista utolsó napjaiban már nemigen akart senkivel találkozni. Nem akarta, hogy olyannak lássák, amilyen utolsó napjaiban – nem tudtuk: óráiban – volt. Magát és barátait is kímélni akarta. Olyannak, amilyennek ő sem szerette látni magát, nem akarta, hogy mások lássák.

Horváth Dávid fényképei alá B. Éva, aki láthatóan azért jött, hogy majd fel is szólal (Pista két könyvét is szorongatta a kezében, végül mégsem szólt) ezt írta: „Miért jom kippurkor haltál meg?” Ezt egyik, Pista közvetlen halála utáni telefonbeszélgetésünkön is elmondta nekem: Pista életében a számoknak, a szá-

mok és események egybeesésének nagy szerepe van. Június 16-án született, Nagy Imre kivégzése napján, csak éppen 27 évvel azelőtt. Pista nem volt zsidó, nem tartotta nyilván a származását. Azt már én (K.P.J.) mondom most: ahogy nem viselhette az ájtatos katolikusokat, úgy nem szerette a hasonló zsidókat sem. Az ájtatosságot, a képmutatást nem tudta elviselni. Nem tudta elképzelni, hogy kritikátlanul lehet bármi- ben, bárkiben hinni. Őszinte ember nem hisz kriti- kátlanul. A cionistákat pedig egyszerűen fasisztának tartotta, a zsidó háborúkat hódító háborúnak és igaz- ságtalannak. B. Éva szerint annak, hogy éppen ezen a napon halt meg, misztikus üzenete van.

Az első térben, csaknem a bejárattal szemben, főhelyen elhelyezett táblán, ahová Pista fényképe alá, köré – fel lettünk szólítva – írni, aláírni lehetett, B. Éva kérdése vitát váltott ki, nyomban megszületett a kérdésben megfogalmazott válasz. Dr. S. I. (ügyvéd) kérdezett vissza: mi köze van Pistának a jom kippur- hoz? Semmi.

Pistáról ezen az első emlékező esten német fordítója, G. Mayer: a magyaroknál szokás megne- vezni a legeket, van legnagyobb magyar, meg legi- gazságosabb magyar, Eörsi a legegzenesebb magyar, mondja. Olvasom valamelyik újságban, talán Végel írja, hogy Eörsi a legtűrelmetlenebb magyar. Eörsiből máris legalább két, de inkább nagyon sok, legtöbb magyar van: egy legegzenesebb meg egy legtűrel- metlenebb. Hajrá magyarok! Hajrá magyar! Mondta G. Mayer.

III. Naplóromok

2006. október 31., hétfő

Utóéltünk

Pista hirtelen – igen, hirtelen – halála, legalább erre kellene ráébrednünk: semmi sincs elrendezve.

Amikor korábban, akkor, amikor még nem tud- tuk, nincs sok hátra, de a szervezete már tudhatta, újabb lehetőségeket kerestem neki, mert éreztem, megéreztem, hogy most kíváncsiak lennének rá, kaphat egy kis szeretetet, amit korábban (úgy érezte) soha nem kapott. Amikor már keresték a könyveit és lettek új [fiatal?] olvasói, hiába próbálkoztam, akkor neki erre már nem volt szüksége, és azt mondta: „Ne nyúzzál! Mondtam már, ne nyúzzál!” De a halála előtt Konrád meghívásának eleget tett: szeptember- ben együtt ültünk a pódiumon, Gyuri kérdezte, Pista halottairól beszélgettünk.

Jóval korábban, évekkkel, sok-sok évvel halála előtt szerette volna, ha nyúzzom, de hiába ajánlottam, sehol sem kellett annyira, amennyire szerettük volna. Legfeljebb húsz-huszonöt ember érdeklődött az estjein, és mindig ugyanazok.

Féltek tőle, mindenki félt, csaknem mindenki a „karcolásaitól”. Megírhatta volna, de igazi önéletraj- zot sohasem írt...

2023. november 17., péntek, Márkháza

B. Éva néhány hete, két-két és fél hónapja felhí- vott. A Nyitott Műhely kétezerötös emlékező estje óta talán egyszer találkoztunk – egy Könyvhéten láttuk egymást –, nem beszéltünk. Most telefonon keresztül tett szemrehányást. „Miért nem szervezel neki, miért nem szerepelteted?” Neki is ezt mondtam: mert nem akarja. Azt hiszem, nem akarná. Szerepelni – nem. Életében el szerette volna rendezni az elrendezetleneket. Elrendezte? Nem! Nem hiszem! Ami ez után következhet, azt sem tudja elrendezni...

Ezután még fontosnak tartotta elmondani, miért nem feküdt le Pistával soha. Azt hiszem, ezért hívott.

*

*Vedd példának a madarat,
Olyan szabad, hogy visszaszáll.
Ki messze megy, az itt marad.
Ki itt marad, az messze jár.*

Eörsi István: A hűségéről, metaforikusan (1970)

MEGHÍVÓ*

Budapest Főváros Önkormányzata tisztelettel meghívja Önt az Eörsi István író, költő tiszteletére állított emléktábla felavatására.

IDŐPONT: 2021. október 22., 15.30

HELYSZÍN: Budapest V. kerület, Belgrád rakpart 27. Az ünnepségen beszédet mond Karácsony Gergely főpolgármester, köszöntőt mond Gy. Németh Erzsébet főpolgármester-helyettes, Eörsi Istvánra emlékezik Vágvölgyi B. András író.

Az esemény sajtónyilvános.

R.S.V.P.

* Eörsi Dániel által küldött meghívó az emléktábla-avatásra

Elszerencsejátékozta újságírói függetlenségét a Ringier Románia

CSEKE PÉTER TAMÁS újságíró, szerkesztő.
Az Agerpres hírügynökség szerkesztője, a Transtalex portál munkatársa. Kolozsváron él.

A szakmai szervezetek szerint a romániai sajtószabadságot évek óta veszélyezteti, hogy a politikai pártok költségvetési pénzből megvásárolják a lapok jóindulatát. A múlt évben egy új jelenség is megnyilvánult a hazai médiapiacra: a szerencsejáték-lobbinak engedve a profitot előtérbe helyező külföldi tőkéjű kiadóvállalatok kényszerítik az újságírókat a függetlenségük feladására. A svájci Ringier romániai érdekeltségeinél történeteket foglaljuk össze.

Több esemény is megrengette tavaly, közvetlenül a 2024-es választássorozat előtt a román sajtópiacot. Mindegyik a svájci Ringier kiadóvállalathoz kapcsolódik, amelyik lefejezte a portfóliójához tartozó *Gazeta Sporturilor* és az ország legjelentősebb tényfeltáró újságává fejlesztett *Libertateá*t, emellett a Románia addigi egyetlen nyomtatott sportnapilapjának print kiadását is megszüntette. Utóbbi intézkedést a nyomtatott lapok iránti kereslet visszaesésével, a menesztéseket „a médiacsoport vezetőségével való együttműködés hiányával” magyarázta a tulajdonos. Ezzel szemben az érintettek az újságírói munkába való durva beavatkozással és a sajtószabadság lábba tiprásával vádolták a Ringiert.

Az érintett lapok

Az 1924-ben alapított *Gazeta Sporturilor* nem csak Románia, hanem Európa egyik fontos, patinás sportlapja volt, amelyet közel 100 éven keresztül adtak ki. A rendszerváltás után többször is gazdát cserélt, a kilencvenes években egy ideig még a Ringier tulajdonában is volt, majd 2003-ban Dan Voiculescu politikus-üzletember Intact sajtótröszt-

jéhez került. Ekkor nevezték ki főszerkesztőnek Cătălin Tolontant, akinek a vezetésével a legnagyobb sportlappá és az egyik legnagyobb romániai napilappá fejlődött, a példányszáma 2009-re elérte a 65 ezret. A *Gazeta Sporturilor* szárnyalásához hozzájárult lapigazgatóként az ország egyik legtekintélyesebb sportújságírója, az idén 78 éves Ovidiu Ioanițoaia is. A tulajdonosának nagy nyereséget termelő lap egyébként önállóságot élvezett az Intact médiacsoporton belül. Cătălin Tolontan még azt is megengedhette magának, hogy bírálja a munkaadóját, Dan Voiculescut, amiért politikai fegyverként használja a tröszt többi termékét, elsősorban az *Antena3* hírtelevíziót.

A *Gazeta Sporturilor* 2018-ban vásárolta meg újra a Ringier, pontosabban a svájci kiadó és a bolgár Sportal Media csoport társulása, a Ringier Sportal vállalat. A főszerkesztő Cătălin Tolontan maradt. A tulajdonosváltás után a lap némiképp profilt is váltott: a sportról szóló cikkek mellett egyre gyakrabban közölt tényfeltáró anyagokat más területekről is. Tolontan irányítása alatt felgöngyölítették például a hígtított kórházi fertőtlenítőszeres és a bukaresti Colectiv-tűzvész kórházi fertőzés miatt elhunyt sérültjeinek ügyét, mindkettőnek nagy visszhangja volt Romániában.

Az 1989. december 22-én délután alapított *Libertateá*t a rendszerváltás utáni első független napilapként emlegeti a román sajtótörténet. Lapelődje a kizárólag fővárosi terjesztésű *Informația Bucureștiului* volt. A Ringier Románia 1994-ben megvásárolta, és 1996-ra országos napilappá bővítette. Olvasottságát növelte, hogy a svájciak nyomdatechnológiának köszönhetően az első színes romániai napilap lehetett. A Ringier 1999-ben úgy döntött, hogy a magyarországi és szlovákiai lapjainak mintájára a *Libertateá*t is bulvárosítja. A döntés nagyot lendített a példányszámon, ami a lap fénykorában, a 2000-es évek elején a 250 ezret is elérte, és ezzel hosszú évekig uralta a hazai sajtópiacot.

Újabb váltást 2014 hozott, amikor a tulajdonos döntésére a *Libertatea* ismét rebrandingen esett át: bulvárlapból politikai napilappá változtatták. Szerkesztőségének összetétele módosult, és elkezdett következetesen foglalkozni a nagy, általános

Kollégái tapsoló sorfala között távozott múlt év októberében Cătălin Țepelin, a GSP kirúgott főszerkesztője

témákkal, a politikától a külföldi hírekig. Ezt a váltást teljesítette ki Cătălin Tolontan érkezése 2018 nyarán. Az újságíró otthagyta az akkor már a svájciak rész tulajdonában lévő sportlap főszerkesztői székét (utódja Cătălin Țepelin lett), miután a Ringier Románia tartalomigazgatójává nevezték ki. Neki köszönhetően néhány év alatt az egykori bulvárlap az ország legjelentősebb tényfeltáró újságjává fejlődött. A *Libertatea* göngyölytette fel például a két nagy biztosító, a City Insurance és az Euroins csődjének hátterét, a cikkeik nyomán körvonalazódó plágiumvádakba bukott bele Florin Roman digitalizálásért felelős miniszter, de riporterei jelen voltak a világ legforróbb pontjain, köztük az ukrán–orosz fronton is.

A médiafogyasztási szokások változásának hatására a Ringier két nagy romániai napilapjának példányszáma is zsugorodott 2023-ban, de még így is kiemelkedőnek számított a hazai sajtópiacon. A BRAT adatai szerint tavaly április és június között a *Libertatea* 19 262, a *Gazeta Sporturilor* 11 678 példányban jelent meg, a napilapok közül csak a *Click* (32 355) előzte meg őket. Megemlítendő, hogy a hatvan újságírót foglalkoztató sportlap 2018-ban, amikor a Ringier Sportalhoz került, 20 ezer példányban jelent meg, és 2022-ben félmillió eurós profitot termelt. Nyilván a nyereséghez elsősorban az online reklámokból származó bevételek járultak hozzá.

A profitot az alapozta meg, hogy a két lap internetes kiadásának olvasottsága hasított a múlt év

első felében: az országos toplistát sajtó kategóriában vezető *libertatea.ro*-nak havonta több mint 9 millió, a rangsorban tizenegyedik *gsp.ro*-nak közel 4 millió egyedi látogatója volt. A későbbi események megértéséhez érdemes tudni, hogy a két lap nagy összegű reklámszerződéseket kötött a szerencsejátékipar fontos szereplőivel, és a *Gazeta Sporturilor* kiadó svájci-bolgár Ringier Sportal vállalat bolgár kisebbségi (49 százalékos) rész tulajdonosa pedig Stilian Shishkov üzletember, aki egyben a Bolgár Szerencsejáték Szövetség elnöke is.

Az első problémák

A múlt év első hónapjai látszólag feszültségmentesen teltek a két napilap szerkesztőségében, legalábbis a kiadóval való viszony szempontjából. Sőt, 2022 őszén Cătălin Tolontan még arról írt véleményanyagot a *Libertateánál*, hogy a Ringier Románia soha nem szólt bele a napilap tartalmába. Cikkét az egyik munkatársának védelmében írta meg. Iulia Marian 2022 nyarán közölt írást annak a bírósági ítéletnek az indoklásáról, amellyel az igazságszolgáltatás leállította a One United Properties ingatlanfejlesztő vállalat Bukarest egyik zöldövezetére tervezett építkezéseit. Az utóbbi cég igazgatótanácsának elnöke Claudio Cisullo, aki tagja a Ringier Románia anyacége igazgatótanácsának is. A cikk megjelenése után egy e-mailben az olasz üzletember az olvasók félretájékoztatásával vádolta az újság-

írónt, és bepanaszolta a *Libertatea*t a svájci sajtótröszt vezetőinél.

Ezt az eseményt azért is volt érdemes részletezni, mert a román médiapiac megfigyelői összefüggésbe hozzák a Ringier Románia vezérigazgatójának 2023 júliusában bejelentett távozásával. A lemondása után néhány héttel tragikus hirtelenséggel elhunyt Mihnea Vasiliu az egyik legelismertebb sajtómenedzser volt az országban, több mint egy évtizedig a Media Pro médiabirodalmat is irányította. A 13 évig tartó mandátuma alatt a Ringier Románia jelentősen terjeszkedett, a portfóliójába került a nyereséget termelő eJobs álláshirdető platform és az *imobiliare.ro* ingatlanportál is. A médiapiaci hírekre szakosodott *paginademedias.ro* szerint hivatalosan ugyan Mihnea Vasiliu önként távozott, de a színpalak mögött Zürichben döntöttek a menesztéséről, mert a *Libertatea* ártott Claudio Cisullo üzletember romániai érdekeltségeinek. Utódját mindenesetre Marc Walder, a Ringier svájci vezérigazgatója személyesen jelentette Bukarestben a napilap munkatársainak, arról biztosítva az újságírókat, hogy a kiadó továbbra sem kíván beavatkozni a munkájukba.

Menesztették a *Gazeta Sporturilor* főszerkesztőjét

Október 3-án a *Gazeta Sporturilor* főszerkesztőjétől vált meg a Ringier, csak hogy Cătălin Țepelin nem lemondott, hanem hivatalosan is kirúgták. A sportnapilap és a *Libertatea* szerkesztősége még aznap közös közleményben tiltakozott a kiadóvállalat döntése ellen. Miközben a svájci cég sportkiadványokért felelős divíziója, a Ringier Sports Media Group igazgatótanácsának elnöke, Robin Lingg „a médiacsoport vezetőségével való együttműködés hiányával” és „a lapfejlesztési stratégiával kapcsolatos nézetkülönbségekkel” indokolta a főszerkesztő leváltását, az érintett teljesen másképp írta le kirúgása okait.

Cătălin Țepelin a közösségi oldalán posztolt bejegyzésében feltárta, hogy a Ringier a tulajdonosok kereskedelmi érdekeinek akarta alárendelni a szerkesztőség munkáját. Felidézte, hogy néhány héttel korábban, 2023. augusztus 28-án Cătălin Tolontannal, a *Libertatea* tartalomigazgatójával együtt Zürichben tárgyalt a mediaholding vezetőivel, akiknek átadták a két romániai szerkesztőség 25 vezető munkatársának aláírását tartalmazó levelet. „Ebben felelmegettük, hogy a tulajdonosok képviselői több alkalommal jelezték, szeretnék a kereskedelmi érdekek alá rendelni a szerkesztőség munkáját. Márpedig az újságírói függetlenségbe való

„A Ringier váratlan és agresszív döntése megfosztja a romániai médiateret az egyik legaktívabb és leghatékonyabb oknyomozó újságírócsapat hangjától, a demokrácia szempontjából rendkívül fontos időszakban, a 2024-es választási szuperév előtt”.
(Részlet az *Active Watch* és a *Független Sajtóközpont* közös közleményéből.)

beavatkozást nem csak a Ringier szakmai-etikai kódexe tiltja, hanem a romániai törvények is” – írta bejegyzésében Țepelin.

Az már a *Gazeta Sporturilor* és a *Libertatea* munkatársainak közös közleményéből derült ki, hogy pontosan miről volt szó. A 89 újságíró aláírásával ellátott állásfoglalás szerint a főszerkesztő menesztése összefüggésben áll a Ringier-vezetők kérésének elutasításával, hogy még megjelentetésük előtt mutassák be a menedzsment képviselőinek azokról a szerencsejáték-szervező cégekről szóló cikkeket, amelyek hirdetnek a tröszt lapjaiban. Közlésük szerint ilyen kérés július 31-én és augusztus 8-án is érkezett a szerkesztőséghez, Cătălin Țepelin pedig mindannyiszor elutasította. „Határozottan tiltakozunk a hasonló módszerek ellen, és bejelentjük, hogy minden törvényes eszközt felhasználunk a román olvasóközönség független sajtóhoz való jogának megvédésére. Ezt a nyilvános közleményt több tucat újságíró jegyzi, aki nem hajlandó alku tárgyává tenni az ahhoz fűződő jogát, hogy az olvasóit szolgálja, ne pedig kormányokat, cégeket vagy tehetős pénzembereket. Mi a Ringier társaság és annak szakmai-etikai kódexe iránt vagyunk lojálisak, és soha sem azokkal szemben, akik véleményünk szerint megtorlással reagálnak egy legitim és bizonyított belső felhívásra” – olvasható a két szerkesztőség állásfoglalásában. A főszerkesztői posztról menesztett Cătălin Țepelint egyébként a két lap munkatársai felállva tapsolták meg, amikor elhagyta a szerkesztőséget. Másnap a *Gazeta Sporturilor* vezető anyagban számolt be a történetekről „Nem voltunk hajlandóak láttamoztatni a szerencsejáték-szervező cégekről szóló cikkeinket” címmel.

A sportnapilap főszerkesztőjének menesztése után állást foglalt több szakmai szervezet is. Az *Active Watch* és a *Független Sajtóközpont* leszögezte, hogy a Ringier vezetése megsértette a *Gazeta*

Sporturilor szerkesztői függetlenségét. Ugyanaznap az egyik legtekintélyesebb román újságíró, a korábbi főmunkatárs Cristian Tudor Popescu bejelentette, többé nem közöl a sportnapilapban. Állást foglalt az ügyben több más neves sajtós is, egyikük – a köztelevízió volt vezetője, Stelian Tănase – például azt írta a Facebook-oldalán: „A kaszinók diktálnak, a svájciak pedig alávetik magukat”. Később megszólalt maga Marcel Ciolacu miniszterelnök is, aki természetellenesnek nevezte, hogy a „szerencsejáték-iparnak ekkora hatalma legyen”, az Európai Bizottság pedig bejelentette, hogy „nyomon követi” a Ringier román lapjainál történeteket, a Nemzetközi Sportsajtó Szövetség szintén egy elítélő állásfoglalást tett közzé.

Cătălin Tolontant is lapátra tették

Egy hónappal később újabb csapás érte a *Gazeta Sporturilor*-t: a Ringier Sports Media Group november elsején bejelentette, hogy megszünteti a nyomtatott kiadást, és az aznapi volt az utolsó lapszám. Közölték azt is, hogy Cătălin Tolontan tartalomigazgatói hatásköre többé nem terjed ki a sportnapilapra. A kiadványt a döntést a példányszámok meredek (öt év alatt 27 százalékos) zuhanásával indokolta. A *Gazeta Sporturilor* munkatársait főként az háborította fel, hogy senki sem konzultált velük a drasztikus lépés bejelentése előtt, így erre az olvasókat sem tudták felkészíteni. A romániai sajtópiaci fejlemények november közepére a nemzetközi sajtó ingerküszöbét is elérték, „Így ölték meg a fogadások Románia legnagyobb sportújságját” címmel is jelentek meg beszámolók.

Ezután még jobban felgyorsultak az események a Ringier Romániánál. A kiadványt december 6-án bejelentette, hogy megválnak Cătălin Tolontan tartalomigazgatótól, a *Libertatea* két főszerkesztő-helyettesétől, Iulia Roșutól és Camelia Stantól, illetve menesztik a napilap ötven újságírójának egyötödét. Közleményében a Ringier Románia azzal indokolta a döntést, hogy 2018-hoz képest 64 százalékkal visszaesett a nyomtatott példányszám, költségcsökkentésekre van szükség, ezért a továbbiakban az online tartalomra kívánnak koncentrálni. Az Active Watch és a Független Sajtóközpont így reagált erre egy közleményben: „A Ringier váratlan és agresszív döntése megfosztja a

romániai médiateret az egyik legaktívabb és leghatékonyabb oknyomozó újságírócsapat hangjától, a demokrácia szempontjából rendkívül fontos időszakban, a 2024-es választási szuperév előtt”. Az ügynek néhány nappal később nemzetközi visszhangja is lett, miután a tekintélyes AFP hírügynökség ezzel a címmel közölt részletes beszámolt róla: „Elbocsátások sújtják a román médiát a sajtószabadsággal kapcsolatos aggodalmak közepette”.

December folyamán a *Gazeta Sporturilor* és a *Libertatea* több munkatársa sorra jelentette be, hogy nem kíván többé a Ringiernek dolgozni. Döntésüket azzal indokolták, hogy a svájci tröszt romániai lapjai már nem garantálják az újságírók szabadságát. December közepén önként távozott a *Libertatea* főszerkesztője is. „A Ringier döntései nemcsak elvi és emberi, hanem stratégiai szempontból is helytelenek” – indokolta döntését Dan Duca. Ezután több tucat romániai személyiség, civil szervezet és vállalat vállalt szolidaritást a *Libertateától* elbocsátott újságírókkal. Nyílt levelükben felhívták a figyelmet arra, hogy 2024-ben négy választást is tartanak a Romániában, majd megállapították: „az éleslátó újságírás hiánya” megteremti a feltételeket az illiberalizmus, a szélsőséges és diszkriminatív diskurzusok terjedéséhez, és nyitva hagyja az utat a korrupció és a jogállamiság megsértésének állandósulása előtt. A Nemzetközi Sajtóintézet (IPI) is aggodalmát fejezte ki a Ringiernél történt elbocsátások miatt. A szervezet azt is bejelentette, hogy a továbbiakban nyomon követi a romániai sajtószabadság állapotát, és különösen azt, hogy a sajtóba nagymértékben befektető szerencsejáték-ipar milyen hatással van az újságírás feddhetetlenségére Romániában.

Cătălin Tolontan felmondási határideje idén január 10-én járt le a *Libertateánál*. Az újságírónak aznap jelent meg az utolsó véleményanyaga a napilapban. „Amikor a Ringier tulajdonosai az érdekeiket védve a barátaik segítségére siettek, nemet mondtam. Nem azért dolgoztam annyi éven keresztül, hogy elfogadjam a feudalizmust, bármilyen színezete is legyen. Független újságíróként érkeztem a *Libertateához*, és így is fogok távozni” – írta Tolontan.

CSEKE PÉTER TAMÁS

Ahogy a korábbi években is, a *Ketten egy páston* rovat az irodalom- és kultúrtörténeti érdekességek, évfordulók, megidézett életművek vagy éppen kortárs irodalmi-művészeti események kapcsán kíván felfedni izgalmas háttérösszefüggéseket, megvilágítani elfeledett aspektusokat. BOKA LÁSZLÓ ideitársongondolkodónak, „társvívónak” VALLASEK JÚLIA Déry Tibor-díjas irodalom- és sajtótörténészt, egyetemi oktatót kérte föl.

100 ÉVE ALAKULT MEG AZ ERDÉLYI SZÉPMÍVES CÉH

Az ESZC írógépei

„1924-ben Kolozsvárt hat erdélyi író jött el hozzám, s bejelentették, hogy könyvkiadó vállalatot terveznek, és kértek, legyek segítségükre azzal, hogy elvállalom a kiadóhivatal megszervezését és vezetését.(...) A *Keleti Újság* szerkesztőségének egy kicsi szobáját felajánlották nekünk „kiadóhivatalnak”, ott dolgoztam kora reggeltől késő estig egyetlen munkatársammal, Kardos bácsival. Kardos bácsi mint irodatiszt működött mellettem, vitte a postát, járta a nyomdát, és a kis szobát takarította. (...) Két év múlva az Erdélyi Szépmíves Céh átköltözött új otthonába, a Király utcába. Ott dolgoztunk már kibővített létszámmal és az *Erdélyi Helikon* szerkesztősége is ott volt. Pár év múlva a Széchenyi téri nagy sarokházba, az ún. Babos-palotába költöztünk. (...) A Szépmíves Céh és az *Erdélyi Helikon* mindig együtt volt, és mi is (ti. Kovács Lászlóék) mindig abban a házban tudtunk lakást kapni, ahol a szerkesztőség és kiadóhivatal. Ez fontos volt a munka szempontjából, mert bárki keresett, késő este is megtalálhatott bennünket. De sok szempontból fárasztó és kényelmetlen is volt. Én 1924-től 1944 végéig, tehát a Céh és a Helikon teljes élettartamáig a kiadóhivatal vezetője voltam.”

VALLASEK JÚLIA (Kolozsvár, 1975. október 13.) irodalomtörténész, irodalomkritikus, műfordító, a BBTE Politika-, Közigazgatás- és Kommunikáció-tudományi Karának docense.

BOKA LÁSZLÓ (Nagyvárad, 1974) József Attila-díjas irodalomtörténész, kritikus, egyetemi docens, az [MTA] Irodalomtudományi Intézet tudományos főmunkatársa.

Valahogy így, Kovács Lászlóné Kádár Ilona visszaemlékezésével is kezdődhetne a két világháború közötti erdélyi magyar könyvkiadás egy alternatív története, ha a korszak intézményeiről írott történeteinkben az adott szervezeti struktúrák működési módjára fektetnénk nagyobb hangsúlyt és nem az ott dolgozó egyes alkotók egyéni teljesítményének, pályaképének felrajzolására. Kicsit más perspektíva körvonalazódik így, mint az idén éppen száz éve alapított Erdélyi Szépmíves Céh történetét felrajzoló irodalmi lexikoncikkekből, vagy az ugyancsak erre vonatkozó Wikipédia szócikkből. Mindkettőből kimarad Kovács Lászlóné Kádár Ilona (a kortárs ismerősök, barátok számára csak Suli) neve. Pedig függetlenül attól, hogy a kiadóhivatal egyetlen íróasztalról és egy kölcsön írógépből állt-e éppen, vagy többen is (pl. Dsida, majd Kiss Jenő) olvasták, szerkesztették a beküldött kéziratokat, ő mindvégig jelen volt, és végezte a kiadói munka láthatatlan és elengedhetetlen, „de sok szempontból fárasztó és kényelmetlen” részét. Sőt, talán azt is feltételezhetnénk, hogy pozíciójánál fogva nem kevés befolyása lehetett arra, hogy melyik író, melyik kézírata hova kerül a kiadói tervek összeállításakor a prioritás-listán. Hogy e döntéseknek időnként milyen következménye lett a kiadóvállalat és egyes írók vagy írócsoportosulások közötti vitákban, azt már jobban ismerjük.

Irodalomtörténészek talán bocsánatos gyengesége, hogy hajlamosak magukat beleképzelni az általuk kutatott korszak hétköznapjaiba. Nekem sem esik nehezemre gondolatban végigsétálni 1926-ban a kolozsvári Király utcán, elhaladni az éppen épülő

ESZC-relikviák

Református Leánygimnázium mellett (megállapítani, hogy ott fogok majd érettségizni egy egészen más időszíkhban), majd belépni a 22. számú ház (ma Francia Kulturális Intézet) boltíves kapuján, felmenni az emeletre és megkérdezni, mikor jön ki a nyomdából az új ESZC kötet.

Addig, amíg az időutazásra alapuló immerziós irodalomtörténet-írás gyakorlata ki nem alakul, marad a sajnálat, hogy részben örök emberi tényezők (feledékenység, diszkréció stb.) okán, részben pedig azért, mert hajlamosak vagyunk jobban figyelni a kulcsemberek megállapításaira, mint az adott szervezetek működését ellátók reflexióira, noha sokat tudunk az Erdélyi Szépmíves Céh két évtizedéről, mégis sok, talán fontos kérdés maradt megválaszolatlan. Így, (nyolcvan-)száz év távlatából talán már nem érdemes feszegetni a siker és kudarc paramétereit sem. Siker volt-e a húsz esztendő alatti 166 kötet, köztük a korszak néhány nagy klasszikusa, kudarc-e néhány ugyancsak jelentős mű ki nem adása, vagy az, hogy például a korszak legnagyobb nemzetközi sikert elérő, 14 nyelvre lefordított könyve, Markovits Rodion *Szibériai garnizonja* történetesen nem a Céh kiadásában jelent meg? Hogyan próbáltak kiigazodni az irodalmi marketing útvesztőiben, a szűkebb erdélyi és tágabb magyarországi könyvpiacra való érvényesülés előtérbe helyezésében? Hogyan viszonyultak szerkesztők, írók, olvasók a Budapesten népszerűvé vált ún. halinakötéses

kiadásokhoz, ahhoz, hogy a Révai Kiadó és a Lantos Kálmán-féle „üzleti propaganda” az Erdélynosztalgiaát meglovagolva árusított egyes ESZC-köteteket. Ligeti Ernőt ez 1938-ban arra készítette, hogy elégedetlenségét így fejezze ki: „irodalmunk nem más, mint az, hogy négy-öt pedigrés versenylovunk Lantos Kálmán színeiben fut.”

A Szépmíves Céh egy másik szerzője, Szántó György azt jegyezte fel, hogy az 1933-as Budapesti Könyvvásáron, ahol először próbálták az „Erdély brand” segítségével gazdasági sikerré alakítani a könyvkiadás egy szeletét, három népviseletbe öltözött nő árulta a sátorban a könyveket: Tamási Áron felesége (Haliker Erzsébet) székelyruhában, Szántó György felesége (Brandeis Adél) és Kovács László felesége, Kádár Ilona, az Erdélyi Szépmíves Céh kiadóhivatalának fentebb idézett vezetője pedig kalotaszegi népviseletben.

„A közönség legnagyobb része sosem látta Erdélyt, még az onnan elszármazottak családtagjai sem. Ezek azt hitték, hogy Erdély csupa havas és abban kizárólag székelyek laknak. A székelyekről viszont azt, hogy mind fadöntők vagy havasi pásztorok, mert a hegyekben nem terem semmi. Így kizárólag fadöntésből, borvízből és könyveladásból élnek. (...) Kétségbeesetten harcoltunk e jótékonyági akció ellen. Magyaráztuk, hogy románok, magyarok, szászok, örmények, bolgárok is szép

számmal élnek ott és hogy egész jól megférünk egymással. – Ó, tudjuk mi. Tudunk mi mindent! Szegények. És milyen takarosak ezek a fehérnépek ezekben a székelyruhákban! Úgy mondták erdélyiesen – fehérnépek. Hogy mutogassák helyrajzi ismereteiket. Ha farkasokat árultunk volna véletlenül vagy krumplit, biztosan toportyánféregnek és pityókának nevezték volna, csupa honfibúból. De hogy csak Erzsike ruhája volt székely, Sulié és Adélé kalotaszegi, erről (...) senkinek nem volt fogalma."

Ha filmet készítenék a két világháború közti erdélyi magyar könyvkiadásról, ez a jelenet biztosan

központi szerepet játszana benne. Ha pedig létezne időutazással egybekötött irodalomtörténeti kutatás, mielőtt ezt a jegyzetet megírtam volna, biztosan rákérdeztem volna az ESZC hivatalvezetőjétől, hogy is érezték magukat közben. Ő talán arról is tudott volna valamit, amiről Kiss Jenő visszaemlékezésében nem írt, hogy mi lett a sorsa közvetlen munkatársának, Gubmann Erzsébetnek, becenevén Bozsónak, az ESZC gépíróőrnőjének, akit valamikor 1940-ben a szerkesztőségéből vitt el a rendőrség, amiért az illegális mozgalom számára gépelt, sokszorosított iratokat...

VALLASEK JÚLIA

Halinakötés

Aki valaha is találkozott e szóval, még ha nem is ismeri a pontos jelentését, alighanem az Erdélyi Szépmíves Céh patinás kiadványai jutnak eszébe. Olyan ez, mint egy igazi márkanévhez társított jó reklámszöveg, elválaszthatatlan díszítőelem, lényegi sajátosság vagy logó, ami legalább annyira hordozza a „márka” eszmeiségét, mint maga a név. A magyar nyelv értelmező szótára szerint a halina „erős szálú, durva gyapjúból készített fehér, érdes posztó, nemez” melyből „a nép részére” ruhák készülnek. A hangsúly a *népen* van. Az akkurátusabb lexikonok magáról az anyagról és származási helyéről is tudósítottak, a Pallas azt is tudni vélte, hogy e „szűrposztó”, mely „részben házilag, részben gyárilag készül”, „házunkban csak Erdélyben és a Felvidéken, kisebb mértékben a Dunántúl” egyes településein készült. Erdélyben halinát a 20. század elején is készítettek, csak a Szeben közeli Nagy-Disznód községben például 400 család foglalkozott ezzel, „évenként több százezer métert készítve, melyet nagyobbra Galiciába és Bulgáriába” szállítottak. A halina ugyanis olyan anyag, amit nem pusztán ruházati célokra használtak, hanem invenciózus módon könyvkötésre is. Az impériumváltás után Erdélyben mindennek legalább akkora értéke lett, mint az 1924-ben megalakult Céh Kós Károly tervezte könyvdíszének, rajta a régi Erdély hét vármegyéje mellett a székely zászló színeivel és emblémáival. A halinakötés a maga egyszerű „népi”, autentikus jellegén túl ugyanakkor a szükségből erényt, távlatosabban pedig az „ahogy lehet” üzenetét is hordozta. Találkozott benne a praktikum és az originalitás, sőt az unikum is: az, hogy az innen származott áru,

portéka eredeti, tiszta forrású, érintetlen, szűzies, igaz. Védjegye lett az erdélyi műveknek, egészen pontosan az elszakított erdélyinek, mint olyanoknak... Óhatatlanul is sematizált, mert nem csak a belső, de egy idő után a magyarországi, azaz a külső olvasóközönség előtt is – érthető módon – megkapaszzkodását kereste. Ehhez pedig minél nagyobb eladott példányszámok kellettek.

Az „urbánusnak”, ha volt is értéke, nem bírt volna akkora piaci erővel. Pedig hát az elszakított területek olyan városokat is érintettek, mint Nagyvárad, Arad, Szatmárnémeti vagy Temesvár, amelyeknek élénk irodalmi és sajtóélete volt és maradt, az olvasóik döntő többsége is városi értelmiségi volt. Sőt, a megalakuló Helikon írógárdája közt legalább akkora erőt képviseltek az ún. urbánusok (Tabéry, Berde, Kádár, Karácsony, Ligeti, Hunyady, Dsida, Molter stb.) mint a falu, hangsúlyosan a székely falu felfedezettjei. Az 1920 utáni Erdélyben éppen az volt az egyik nóvum, hogy világnézeti, vallási, földrajzi, s mindenféle kötöttségektől mentesen kívántak együtt dolgozni, nem volt a magyarországihoz hasonló „népi-urbánus vita” sem. Arisztokraták, városi polgárok, szabad székelyek és szász kereskedők, asszimilált zsidók, örmények, gazdemberek s más lakosok egyaránt az „új erdélyi” literatúra és a sajtóélet „jellegzetességeit” adták, erejét, életrevalóságát, ha tetszik több platformon képviselték. Ez az összefogás lett az egyik legfőbb erősege a két világháború közötti erdélyi magyar szellemi térnek. A külső megjelenés, a kívülről tekintő „vigyázó szem” azonban még egy túlromantizált,

sematizált Erdély-képet fedezett fel magának a dualizmus idején, s leginkább ezt terjesztette ki a teljes elcsatolt területre is, arra a 103 ezer négyzetkilométerre, vagyis a „kibővített” Erdélyre, amely többek között Partiummal, Bánsággal, Máramarossal nyilvánvalóan más volt, mint a történelmi Erdély.

Ha visszatekintünk az irodalmi élet igen nehézkes megindulására a korban, könnyedén konstatálhatjuk, hogy egyrészt maga az irodalom és a sajtó, illetve a könyvkiadás számított a legfőbb médiumnak, ez vált a kollektív önazonosság legfőbb szócsövévé és lelki táplálékává, másrészt akárcsak más elcsatolt területeken, itt is az intézmények hiánya volt a legégetőbb kérdés. Az első eset kapcsán már 1921-ben Hegedűs Nándor kétségbeesetten azt írta Nagyváradon, hogy a helyi „magyar társadalom vegye át azt a felelősséget, amit ma 30-40 újságíró visel. Mindenki az újságíróktól várja, hogy kiálljon a tribünre és belekiáltsa a levegőbe a mások fájdalját. [...] Három éve álljuk a sarat, váltsanak fel bennünket, vagy legalább osztozzanak velünk.” A második ezzel szoros összefüggésben állott. Hiányoztak a színvonalas irodalmi folyóiratok, nem volt tőkebiztos könyvkiadó-vállalat, a korábbi, magyar állami szubvenció nélkül alig működtek életképes irodalmi társaságok. Az új életkörülmények és a nem éppen barátságos új állam és annak cenzúrája, adminisztratív tilalmai a helyi magyar szellemi élet fejlődését egyáltalán nem segítették, a passzivitás első éveitől csak a húszas évek derekára mutatkoztak meg az első komolyabb jelek a szervezeti formák megteremtésére, stabilizálására.

Amennyiben a háttérrel még inkább nagyító alá vesszük, érdemes azt is láttatni, hogy a Romániához csatolt terület (más „utódállamhoz” képest) még így is szerencsésebbek közé sorolhatta magát. Nem pusztán az itteni magyarság nagy létszáma miatt, hanem geográfiailag és megszakítatlan hagyományai, múltképe okán is. A régió viszonylagos földrajzi kompaktsága, kultúrtörténeti egysége (ellentétben a szlovenszkói helyzettel), erős hagyományokat, múlttudatot, sőt „ország tudatot” is jelentett, e múlt kontinuousnak számított az országalapítás óta. Itt nem volt Bácskához hasonlóan megszakított folytonosság, teljességében kipusztított terület és későbbi magyar betelepítés a török hódoltság okán, de mások voltak a társadalmi s gazdasági viszonyok is. Az irodalmi, művelődési kérdésekben ezek is sokat nyomtak a latba, akárcsak az, hogy voltak a térségnek (megint csak ellentétben más régiókkal) korábban is nevet szerzett, Budapesttel szemben decentralizációra is kísérletet tevő városi központjai. Mindemellett a Nagy Háború végi megszálláskor, majd a kimondott trianoni döntés után nagy szám-

ban távozók, azaz repatriálók mellett voltak ide fokozatosan hazaérkezők is, nem is kevesen. Világlátott, komoly, vezető értelmiségiek és ígéretes fiatal tehetségek választották Erdélyt, az idős Benedek Elektől Kuncz Aladáron, Bánffy Miklóson és Szolnay Sándoron át Tabéry Gézáig vagy éppen Kemény Jánosig, de akár Tamási Áron is itt említhető. A szűkebb pátriájukat választók mellett voltak szép számmal emigránsok is, akiket a Horthy-féle Magyarország nem szívesen látott, tehát menekülniük kellett. Hajlamosak vagyunk elfeledkezni s esetükben is csak Bécsre és Moszkvára emlegetni, Kolozsvárt vagy Nagyváradot már kevésbé... Az ő progresszív, Európára és az európai kultúrára, fejlődésre, művészetekre, a l'art pour l'art évtizedek végén s a világegyetem okozta értékválság után az avantgárdra is figyelő érdeklődési köreik találkoztak a helyi, felfedezett regionális értékekkel és egy cselekvő művészetgondolattal is.

A helyi kollektív identitás fejlettségi foka tehát valós „helyi” öntudatot szült, emlékeztetve történelmi időkre, amikor Erdélynek önmagában (más hatalom árnyékában, ügyesen lavírozva) kellett helytállnia, ugyanakkor Európára is tekintenie. Mindez részben az előkeresett vigaszideológia részévé, majd a transzvilvanizmus európai nyitottságának alapjegyévé vált, másrészt nagyobb szabadságfokokat is biztosított. A húszas évek legvégén Szentimrei Jenő fontos tényről rögzített: „mi Erdélyben pozíció-előnyben is vagyunk: nyugatibbak lehetünk Magyarországnál és fiatalabbak a *Nyugatnál*.” Az Erdélyi Szépművészi Céh mindezek fényében tudott a két világháború közötti évtizedek alighanem legfontosabb, legsikeresebb vállalkozása lenni. Gyakorlati és piaci érdemein túl eszmei mondanivalója miatt is az egyik legjelentősebb intézményévé vált a helikoni szabad íróközösségnek, miközben a helyi olvasói szükségletek nivós kielégítése mellett a magyarországi olvasóközönség felé való nyitásban, vagyis a meghúzott határon átnyúló minőségi szövegtranszfer biztosításában és az új literatúraszegmens nagyobb fokú elismertetésében is óriási érdemeket szerzett. Az erdélyi irodalmi-szellemi élet a húszas évek derekától részben neki is köszönhetően, többnyire független magyar mezőként tudott funkcionálni, ahol élénk irodalmi és sajtóélet, gazdag vitakultúra, s ami fontosabb, összmagyar viszonylatban is megkerülhetetlen alkotógárda lépett színre.

Eleinte – Ligeti szavaival – persze nehezebb volt a „komolyabb igényű” közönség megszervezése, mint az írók csatarendbe állítása. „Nemcsak az írók kellett felkutatni, de fel kellett kutatni az olvasót is. A kisebbségi történelem további folyása azt mutatja, hogy könnyebb volt az előbbi munka, mint az utób-

Balról jobbra:
Kós Károly, Kemény János,
Dsida Jenő és Nyirő József

Forrás: Erdélyi Helikon
– Marosvécsi Kemény Alapítvány

bi." Az olvasó az új főhatalom első pár évében, ahogyan Jancsó Elemér írta, „Kazinczy korához hasonlóan mindennel megelégedett, ami magyar és «irodalom», a fonákságok éveit utáni látványos áttörés és minőségi ugrás azonban a helyi magyar szellemi élet vitalitását igazolta. Ezt az áttörést márpedig elsődlegesen a Céh megjelenése biztosította. A kisebbségbe került más területek közül Schöpflin és Szerb Antal is egyértelműen az erdélyi irodalom érdemeit hangsúlyozták, olyan mezőként jellemezve, mely képes visszahatni a teljes magyar irodalomra. Az „elszakadt folyók közül” az erdélyi, „valósággal diadalmasan tör ki” egy korábban félt, hipotetikus mocsárhelyzetből – írta szemléletesen Babits a harmincas években.

Az ESZC 1924-es megalakulása tehát a legfontosabb dátumnak számított az erdélyi irodalmi intézmények sorában. A kiadóvállalat (a gyakorlati szükségszerűségek mellett) biztosítani tudta, hogy az erdélyi szerzők eredményeiről más „utóállamban” is, s persze Budapesten is tudomást vegyenek. 1926 nyarától a Céh szoros kapcsolatba került a Marosvécsen megalakult szabad írói munkaközösséggel, mely átvette irányítását, s ettől kezdve az Erdélyi Helikon irodalmi elveit érvényesítette a kiadói terveiben is. A Helikon (és Bánffy Miklós) védőszárnyai alatt a húszas években rentábilis, komolyabb honoráriumot is biztosító vállalkozássá lett, amely a kiadást sokáig főként előfizetőkre építette. Az ő számukra készültek a drágább kivitelű kiadások, a vásárlóközönség részére az olcsóbb, fűzött változatok. A kollektív összefogás, mely az évente 10 könyvre szóló előfizetéssel létrejött, minőségelvetek éppúgy szolgálni akart, mint irodalmi ízlésre nevelni. Ahogyan a Céh 1937-es, magyarországi pártolójának *Aranykönyvében* írták, ez a gesztus „felmentette az írókat a házalástól, az előfizető-olvasónak pedig biztosítékot nyújtott azzal, hogy a köny-

vet, amelyet kiad, egy egész írói kollektivitás tekintélyével fedezzi.”

A Céh húsz esztendőn át, 1944-ig működött, s mintegy 50 szerző 133 művét jelentette meg 166 kiadott kötetben, nagyjából olyan műveket, amelyek maradandó értéket képviselnek. Első regényét, P. Gulácsy Irén munkáját, a *Hamuesőt* 1925-ben adta közre, utolsó könyve Jékely Zoltán *Angalit és a remetéket* című kötete volt 1944-ben. Kiadásában jelent meg Tamási Áron *Ábelje*, Kuncz Aladár *Fekete kolostor* című regénye, Bánffy regényhármasa, az *Erdélyi Történet*, akárcsak a *Napos oldal* Karácsony Benőtől, vagy a mindössze 31 esztendő korában elhunyt Dsida *Angyalok citeráján* című posztumusz kötete. A kiadóvállalat a számozott sorozaton kívül is adott ki könyveket, s több alkalommal megjelentette *Kalendáriumát*. Értelemszerűen itt láttak napvilágot az írócsoportosulás legfontosabb pályázataira készült díjnyertes munkák is, közöttük Szerb Antal jól ismert értekező pályaműve, a *Magyar irodalomtörténet*, mely a Céh fennállásának 10. évfordulóján jelent meg Makkai Sándor előszavával. Könyvtörténeti kutatások azt látszanak alátámasztani, hogy a kiadványok összpéldányszáma a húsz esztendő leforgása alatt meghaladta a kétfélmilliót. Eközben a könyvkiadót pártoló magyarországi tagság száma nőtt, volt év, amikor átlépte a huszonnolcezer főt! Az ESZC 1929-ben az *Athenaeummal*, majd 1935-től a *Révai-testvérekkel* kötött megállapodást, ennek értelmében ezek a kiadók vállalták a helikonisták jelentős példányszámú magyarországi kiadását és terjesztését.

Legalább ilyen jelentőséggel bír az, hogy a vállalat adta ki 1928 és 1944 között a havonta megjelenő szépirodalmi és kritikai folyóirat, az *Erdélyi Helikon* 17 évfolyamát, mindösszesen 173 lapszámot, ami a korszak összmagyar irodalom- és sajtó-

Az Erdélyi Helikon
íróinak 1926. évi
marosvécsi csoportképe

történetében is megkerülhetetlen epizód. A lap létét is előfizetők biztosították, rangját s pártatlanságát pedig olyan szerkesztők, mint Áprily, Kuncz vagy Kovács László, főszerkesztője, Bánffy Miklós ugyanakkor ügyesen burkolt magyarországi támogatókkal is segítette mindezt az 1930-as évektől.

54

A sikertörténet a román cenzúra szorításában önmagában is megkérdőjelezhetetlen, akárcsak a helyi olvasói szükségletek nívós kielégítése és az említett szövegtranszfer felől nézve, ugyanakkor nem ajánlatos egy kényelmesen romantizáló képet magunk elé festeni róla. Tabéry *Emlékkönyve*, Ligeti Ernő korszakos könyve, a *Súly alatt a pálma*, de Bánffy, Kós, Olosz Lajos vagy Reményik Sándor levelezése is mind azt bizonyítja, hogy bőven voltak viták is, a belső széthúzások az 1930-as évek elejétől fokozatosan napirendre kerültek. Mint minden vállalkozás – túl a működését nehezítő, külső korlátozási tényezőkhöz – napi gyakorlatában óhatatlanul egyéni érdekeket (és írói önértéket) sértett. A kiadó – a Bánffy emberének tartott Kovács László révén – ráadásul néhány erősebben kritikai szellemű könyv (Tamási Áron *Czímeresek*, Kacsó Sándor *Vakvágányon*, Berde Mária *Szentségvivők*, Böződi György *Székely bánja*) megjelentetése elől elzárkózott. A kiadói gyakorlattal, illetve az ESZC vezetésével és adminisztrációjával elégedetlenek (többek közt Berde, Olosz, Tabéry) 1932-ben a helikoni szel-

lemiséget hangsúlyozva ugyan, de felháborodásukban új csoportosulást és kiadót álmodtak *Erdélyi Magyar Írói Rend* néven, ami rövid életű vállalkozásnak bizonyult, alig 6 könyv kiadására futotta erejükből. Jellemző azonban rá, s a „kisjenői manifesztum” egészére, hogy a könyvkiadási problémákon túl a protestálók az irodalmi élet és a szervezett közönségtalálkozók túlon túli Kolozsvár-centrikusságát rótták fel az „új végek” felől, akár a Partium és Bánság, akár a Székelyföld felől néztek a korabeli irodalmi rendezvények ESZC-megszabta hangsúlyaira.

A fokozatosan kiadói nagyüzemmé váló Céh az erdélyi irodalomban egyre inkább „üzletet” is látott (ezt Reményik felháborodva tette szóvá például Olosz Lajosnak több levelében 1933 folyamán szolidarizálva a kilépőkkel), ami azonban természetes, noha sok tekintetben sematizáló folyamatnak is tekinthető. A kiadóvállalat idomult az idők szavához: ahogyan közeledünk a harmincas évek végéhez, s egyre inkább szűkül a transzilvanizmus eredeti koncepciója, a kínálat és a körülötte keltett reklám is igazodik a piac keresleti potenciáljához, a Budapest–Kolozsvár tengelyhez. Ez a piac pedig egyre inkább csak a magyar-magyar termékeket kereste már. A visszaszerzendő halinát, minden áron.

BOKA LÁSZLÓ

Egy dalang születése

Váradai bábszínész az indonéz árnyjáték világában

SZOMBATI-GILLE TAMÁS nagyváradai újságíró, 2011–2018 között a *Reggeli Újság* c. Bihar megyei napilap munkatársa. 2014-től az egyházmegyei Caritas Catolica segélyszervezet sajtószóvivője. Riportokat, interjúkat és kritikákat rendszeresen publikál kulturális, egyházi és gasztronómiai folyóiratokban. 2013-ben elnyerte az Iványi Ödön Pályakezdő Díjat.

Rendkívüli lehetőséggel élt 2023 nyarán **Benczi Tekla** nagyváradai bábszínész, aki egy nemzetközi ösztöndíjjal egy évet tölthet Jáva szigetén, Indonéziában, hogy az árnyjáték őshazájában sajátítsa el a helyiek ezeréves művészetét, a vajangozást. A ma már Váradhoz tartozó Biharpüspökiből induló

Indonéziában így fogyasztják a kókuszdiót

fiatal művészt, aki a *Valahol Európában* főszereplőjeként lopta be magát a váradai közönség szívébe, új kihívások elé állította az európaiától teljesen eltérő szakmai közeg. Augusztus óta tartózkodik a délkelet-ázsiai szigetországban, de már életre szóló tapasztalatokat szerzett úgy a színpadon, mint magánemberként. Bár novemberben a külföldi ösztöndíjasokkal együtt sikeresen mutatta be első vajang előadását, kiérdemelve a jávai közönség elismerését, önmagáról úgy nyilatkozik, csak az út elején jár, néhány kezdőlépést tett azon az évtizedes gyakorlást igénylő, rögzös ösvényen, ami ahhoz kell, hogy valaki kiforrt árnyjáték művésszé, vagyis dalanggá váljon.

Hogy bukkant fel az életedben ez az ösztöndíj?

Egy korábbi ösztöndíjas élménybeszámolója révén hallottam róla, amikor egyetemista voltam. Yvette-tel, az évfolyamtársammal tátott szájjal hallgattunk arról a távoli egzotikus világról – ahol az árnyjáték és az azt művelő bábszínészek a társadalmi élet központi és megbecsült részei. Már akkor megfogalmazódott bennünk a gondolat, hogy részt szeretnénk venni benne. De a járvány alatt szünetelt a program, így az én látószögemből is kikerült. A mehetnék viszont mindig is bennem volt, majd eljött egy pont, amikor úgy éreztem, itt az ideje menni.

Sok más lehetőséget is átgondoltam, mikor megtudtam, hogy újra elindult az indonéz ösztöndíj. Kevéssel a jelentkezési határidő előtt értesültem róla, úgyhogy vettem egy nagy levegőt, és azokat a jelentkezési anyagokat, amikhez normális esetben legalább egy hónap kellett volna, egy hét alatt összeállítottam. Segített, hogy nem volt idom túlgondolni, de nem voltam benne biztos, hogy elnyerem az ösztöndíjat, ezért nem is szóltam róla senkinek. Két hónap után visszajelzést kaptam, hogy kiválasztottak. Ráadásul nem csak engem, hanem egykori évfolyamtársnőmet is, akivel évekkal ezelőtt ámulva hallgattuk a jávai történeteket, és aki azóta a sepsiszentgyörgyi bábszínház bábszínésze lett. Így együtt jöhettünk Indonéziába.

Mi volt az első benyomásod az országról, és hogyan változott ez a kezdetben kialakult kép a későbbiekben?

Az első dolog, amit a 16 órás repülőút után, fáradtan leszállva megéreztem, az a főváros büze volt. Fel is ébredtem rögtön. Jakarta a világ egyik legsúlyosabban légszennyezett városa. Ettől ébredtem rá igazán, hogy a bolygó másik felén landoltam, ahol szinte a nulláról kell majd kezdenem mindent, mert aligha volt olyasmi a korábbi eszköztáramban, amit hasznosíthattam.

Ami a szagot illeti, szerencsére csak Jakartára jellemző. Abban a városban, ahol tanulok, jobb a helyzet. Jakarta más világ még Indonézián belül is, így az a három nap, amit ott töltöttünk, bár izgalmas volt, nem mérvadó. Mi Jáva-sziget közepén tanulunk, Surakartában, mely a legautentikusabb formában adja át a jávai életérzést. Ide érkezve sokkal erősebben éreztem azt a hangulatot, amit elképzeltem Indonéziáról. Út mentén magasodó nagy pálmás banánfák, jellegzetes keleti pagodák, nagy kapuk. Valami bölcs nyugalmat áraszt az egész milió. Ez az első benyomás viszont hamar megváltozott. Mert a természetközelség ellenére a város minden apró szegletében ott pezseg az élet. Soha ennyire hangos, folyamatosan neszezős helyen nem voltam. Állandóan van valami alapzaj: motorok, zene, imádságok, az utcai ételárusok hangjai... Nehéz volt megszokni, de ma már a kihangosított hajnali imádság alatt is úgy tudunk aludni, mint a kisbabák. Arra is rájöttem, itt az emberek magukban hordozzák azt a csendet s nyugalmat, amit én a környezettől vártam.

Milyennek ismerted meg a jávai embereket?

Az általános, tényleg mindenkire jellemző kedvesség és segítőkészség, amit itt tapasztalok, teljesen másik szint. Nincs sok mindenük, de mintha nem is vágnának többre, s azt a keveset is megosztják egymással. Mintha az egész nép egy nagy család lenne, közösség-központúak, jellemzően mindenkivel barátságosak.

Ami hamar feltűnt, hogy senki sem vet szemet arra, ami a másé. Értem ezt úgy, hogy ha a táskámat nyitva otthagynom az utcán, nem nyúlnak hozzá, vagy kedvesen félreteszik, hogy visszaadhassák, ha majd érte megyek. Például a kint evés itt arról szól, hogy az utcán sorban állnak a kifőzdék, s a járdára leterített szőnyegekben eszik mindenki. Eleinte minden holmimat hordozgattam magammal ilyenkor, de már simán otthagynom a pénztárcámat a szőnyegen, amíg elszaladok rendelni valamit öt bódéval arrébb.

Visszakanyarodva a csendesség témájához, azt hittem, befelé fordulóbbak, filozofikusabbak az emberek. De itt pont az egyszerűsége és az élet

apró örömein keresztül élük meg ezt a lelkiületet. Talán pont az életfilozófiájukból adódóan, semmit nem élnek meg tragédiaként. Még a tényleg komoly problémákat sem. Összetart a közösség, és az élet-szemlélet is olyan, hogy jobban hagyatkoznak az isteni gondviselésre, a „mindenképp lesz valahogy”-ra, miközben azért teszik a dolgukat is, egyszerűen, bölcsen. Ez volt számomra az egyik első tanulság, hogy nem kell mindenbe „belehalni”.

Hol tanulsz és konkrétan mit?

Surakartában (a helyiek Solo-nak nevezik) tanulok, az ISI-n (Institut Seni Indonesia), ami az egyik legnépszerűbb művészeti egyetem az országban. Táncot, filmet, batikot, színháztudományt, tradicionális zenét lehet remek tanároktól tanulni, s ez az egyik legfontosabb intézmény a kevés közül, ahol tanítanak árnybábozást, amit én is hallgatok most. A fő vonal a vajang mozgatása, a történetek megtanulása, de ezen felül az előadások tradicionális dalait, a jávai szöveg kiejtését, a dalang sokrétű feladatait is tanuljuk, s az előadást állandóan aláfestő gamelán zenekar számomra eddig teljesen ismeretlen hangszereiben is meg kell tanulnunk játszani. A helyiek sokszor mondják, sikerült kiválasztanunk a legnehezebb szakot.

Mekkora szerepe van a művészeteknek, azon belül a bábművészetnek az ország életében? Mennyire támogatja az állam?

Szinte minden előadás ingyenes. Ha nagyritkán kell is fizetni, az összeg jelképes. Az előadások zöme szabadtéri, konkrétan az nézi, aki akarja, sokszor ingyen ételt és italt is felszolgálnak. Nem szokatlan látvány, hogy kérges kezű munkások koszos ruhában beülnek a közönség soraiba, közvetlenül munka után. Az a pihenés számukra, hogy megnéznék egy előadást.

Itt az állam fontosnak tartja a kultúra fenntartását. Ez az egyik alapkö a nevelésben is. A kulturális eseményeket az állam vagy szponzorok finanszírozzák, nem a nézőközönség. Ugyanakkor nincs misztifikálva a művészet, nem csak néhány rétegnek elérhető. Ez annak is köszönhető, hogy nincs szakadék a különböző nézői igények közt. Itt megvannak a tradíciók, amikhez régóta ugyanúgy tartják magukat, mindkét oldalon. Az árnyjáték annyira természetes és az élet része, mint az evés vagy a napi öt imádság. Az előadások tradicionális történeteit (főleg az indiai Mahábhárata eposzt) s a benne foglalt életigazságokat mindenki totyogós korától hallgatja. Ismerik és szeretik a karaktereket, s a modern kultúrában is ugyanannyira jelentősek és jelenlévők.

|||||
Egy osztályterem
a vászonnal
s mögöttes
a gamelán zenekar
hangszereivel

Amikor itt azt mondják, hogy a kultúra mindenkié, úgy is értik. Otthon is ez volna a cél, csak épp ott az állam nem támogatja ezt olyan erővel, mint Indonéziában. Most tapasztalom, hogy ez mennyire nem mindegy. Eddig csak elképzelni tudtam, milyen lenne, ha megkapnánk otthon azt a hátszelet, amire szükség volna, most látom is, mikor ez működik a gyakorlatban. Ég és föld a két ország hozzáállása közötti különbség. S a föld szempontjából ez szomorú.

Mennyiben különbözik az ottani bábművészet a hazaitól?

Sokban, kezdve azzal, hogy az indonéz bábművészet főként kétfajta vajangra koncentrálódik. Nagyon érdekes számomra, bár jobban szeretem a technikák széles skáláját, ami otthon van. Indonéziában más technika szinte egyáltalán nem vetette meg a lábát. Zárt kör az itteni bábos kultúra, ugyanazokat a történeteket dolgozzák fel, s elképesztően komoly tradíciókat követnek, kevés európai értelemben vett modernitással. De mindez érthető, s látszik is az eredménye. Annyira egyedi, annyira a kultúrájuk alapja, gyökere, hogy az UNESCO is a világörökség részévé nyilvánította. Őszintén lenyűgöző volt számomra, mennyire szórakoztatónak s érvényesnek tudják tartani a vajangozást az indonézek, az őket körülvevő, amúgy modernizálásra kényszerítő világ ellenére is.

Technikailag mennyire nehéz a vajang?

Nagy kihívást jelent még a helyieknek is, akik ebbe nőttek bele, nekünk európaiaknak pedig még nehezebb. Alig tudok hasznosítani valamit a koráb-

ban tanultakból. Az első két hónapban olyan testrészeim is fájtak, amiket korábban nem is ismertem. Eleve ahogy ül a dalang, az számomra egy természetellenes póz. Törökülésben keresztbe vetett lábakkal, a jobb lábaddal le kell lógnia, mert a jobb lábaddal nagyujjával is jelzel a zenekarnak. Nem mondanám, hogy összetettebb technikailag, mint a nyugati bábozás, hiszen otthon is minden testrészünkre koncentrálnunk. De ez ismeretlen módon komplex.

Otthon legtöbbször vannak kisebb-nagyobb szerepek, csapatmunka, hasonló felelőségekkel, de itt, ha dalang vagy, minden alkalommal egyedül csinálsz mindent, már ami a bábozást, az énekeket, a karakterek megjelenítését illeti. Ott van csapatként mögöttes a gamelán zenekar, ami nélkül nincs előadás, de a „karmester” az a dalang, a zenekart ő vezényli. Ijesztő és lenyűgöző volt, mikor először belekóstoltam. Arról nem beszélve, hogy egy indonéz bábelőadás minimum négy, de általában 7-8 órás, szünet nélkül, ami brutális.

Nemrég volt egy bemutató előadásotok. Hogy sikerült?

Kicsivel több mint egy hónap gyakorlás után, a nemzetközi vajang-napon mutattuk be az ösztöndíjasok műsorát, ahol egy 15 perces jelenetet kellett előadnunk, hála a könyörületes tanárainknak. Értékes tapasztalat volt mindnyájunknak.

Kihívást jelentett a tradicionális jávai nyelvű párbeszéd és dalok betanulása is. Nem csak nyelvi szempontból, hanem azért is mert itt teljesen más skálát használnak, ami csak öt hangból áll, az ottho-

ni 8 helyett, és a hangközök is mások. A közönség reakciójából úgy ítéltük meg, hogy sikerült felönnünk a feladathoz, de tisztában vagyunk azzal, hogy még rengeteg a fejlődni valónk. A programnak nem is célja, hogy teljesértékű dalangokká váljunk, mert az több gyakorlást és tanulást igényel, mint ami belefér egy egyéves ösztöndíj kereteibe. Mi, külföldiek, inkább ízelítőt kapunk, amit később beépíthetünk saját eszköztárunkba, és amivel majd hírvivői lehetünk ennek az ősi művészetnek a saját környezetünkben.

Kik tartoznak még az ösztöndíjasok csapatához?

Nyolcan vagyunk külföldiek. Yvette barátnőm és én Romániából, vannak magyarországi, ausztráliai, görög, német és amerikai kollégáink. Egy részük vajangozást tanul, mások tradicionális indonéz hangszereken játszanak. Hatan egy fedél alatt lakunk. A csapat dinamikája nagyon jó. Megnézzük egymás fellépéseit, gyakran összeülünk beszélgetni és megvígáztatjuk egymást, amikor szükséges. Jó közösség vagyunk, ugyanakkor mindenki a saját útján halad a saját tempójában.

Hogy telik egy átlagos oktatási napotok és mi a program a szabadnapokon?

Heti négy napon vannak óráink, és mivel közel vagyunk az egyenlítőhöz, itt délután 5 óra körül sötétedik, ezért az oktatás végeztével már úgy érzi az ember, hogy vége a napnak. Egy tanóra itt száz

percet tart. Az órák közti szünetben főleg az egyetemi kantint vagy a környező ételárus bódékat látogatjuk. Finomabbnál finomabb fogásokat és frissen facsart gyümölcsleveket lehet venni fillérékért.

Pezsgő a kulturális élet, ezért szabadidőnkben sokat járunk eladásokra, koncertekre. Mivel a vajang művészet fizikailag elég megerőltető, időt kell szánunk pihenésre, regenerálódásra. Sokszor annyira fáradtan érünk haza, hogy csak elterülünk és a falon mászó gekkókat nézegetjük. Szabadnapokon szeretünk eljárni kirándulni, úszni, sőt beiratkoztunk egy Pencak Silat tanfolyamra is, ami a jávaiai őshonos harcművészete.

Melyek a kedvenc helyi ételeid?

Lehet, hogy én érkeztem későn a bulira, de én a szója készítményeket most fedeztem fel igazán. Ettem már otthon is, de itt teljesen más az ízük. Nagyon olcsó és ezer variációban készítik házilag a tofut és a tempeh-t, úgyhogy ezekből rengeteget fogyasztok. Rizst viszont hónapokig látni se akarok majd, mikor hazamegyek, mert itt mindenhez azt adják. Néha eszem csirkét és marhahúst is, de csak azon a néhány helyen, amit megbízhatónak tartok. Nagyon szeretem még a kue putu-t, ami egy szusi-szerűen feltekert tradicionális jávai édesség, karamellizált pálmacukorral a közepén, kókuszreszelékkel megszórva. Sok mangót, banánt, csillaggyümölcsöt, kókuszt és görögdinnyét is eszem. Arra viszont még nem vitt rá a lélek, hogy a híresen bűdös durian gyümölcsöt megkóstoljam. Pedig állítólag a szaga ellenére nagyon finom. Szellemes érdekesség, itt a városi buszokon a kutyák felszállását tiltó tábla mellett általában egy duriannal való felszállást tiltó tábla is van.

Amilyen alapkérdés nálunk a „hogyan vagy?”, olyan Indonéziában az „ettől már?”. Az itteni emberek számára az imádságok után az étkezés a legfontosabb. Ez nagy tanulság volt számomra, mert ott hon többnyire csak a túlélésért ettem, sietve. Itt kezdem érezni, mit jelent az, amikor külön program-

Számomra az ittlét a saját korlátjaim leküzdéséről szól, mert alapvetően félek ember vagyok, itt pedig a mindennapi dolgok is kihívást jelentenek. De elhatároztam, hogy mindennek bátran elébe megyek.

Művész munka közben – Benczi Tekla vajangozik

Ösztöndíjasok a fellépés után, vezető tanárunkkal

pont az evés és külön élvezetet nyújt, nem csak két program között rohanva kapunk be valamit.

Milyen élményekben volt részed azokon a napokon amikor nem a szakmával foglalkoztatok?

A mindennapi apró élmények mellett részt vettem két nagyobb utazáson is. Szeptember végén ellátogattunk Karimundzsáva szigetére, ami egy híres természetvédelmi terület, lenyűgöző korallzátonyokkal és mangrove erdővel. November közepén pedig megmáztuk a 3153 méter magas Sindoro vulkánt.

Számomra az ittlét a saját korlátjaim leküzdéséről szól, mert alapvetően félnék ember vagyok, itt pedig a mindennapi dolgok is kihívást jelentenek. De elhatároztam, hogy mindennek bátran elébe megyek. Ezért olyan apróság, mint az, hogy nem tudok úszni, nem akadályozott meg abban, hogy könnyű-búvárkodjak a korallzátonyoknál. Ehhez az egyik túravezetőnek végig mellettem kellett maradnia, de végül ennek köszönhettem a legnagyobb élményt, ugyanis találkoztunk egy delfinrajjal, amiről a többiek, akik messzebbre elúsztak, lemaradtak.

Életem egyik legszebb látványa volt a korallzátony. Amint elém tárult a sokszínű vízalatti világ, minden félelmem elpárolgott. Legszívesebben fel se jöttem volna a felszínre. Később megebédeltünk a helyiek által frissen fogott halakból, a naplemente pedig a mangrove szigeten ért. Életre szóló élmény volt, ahogy a hegymászás is. A csúcstámadást min-

denki a saját egyéni tempójában tette meg. Felejtetetlen érzés volt a felhők fölé kapaszkodni a forró köveken, majd a csúcsról belebámulni a vulkán szemébe, miközben gőzölgött belőle a kén. A távolban kirajzolódott egy másik vulkán sziluettje, mögötte egy lilás-aranyos színű szálban jött fel a nap, a lábunk alatt pedig annyira sűrű volt a felhőzet, hogy konkrétan úgy nézett ki, mint egy habfürdő. Azt éreztem, karnyújtásnyira vagyok a mennyországtól.

Mi az, amit biztosan magaddal hozol, ha lejár az ösztöndíj és hazajössz?

Minden nap tanulok valami újat, de az egyik legnagyobb tanulság, hogy nem kell véresen komolyan venni a dolgokat. Nem kell belehalni sem a munkába, sem a kapcsolatokba. Ami nem azt jelenti, hogy elbagatellizálja az ember a bajokat, hanem inkább arra figyel, ami igazán fontos, és értékeli az élet apró örömeit. Itt a társadalom és a mindennapi élet is arra készíti az embert, hogy egy kicsit lelassuljon. Ez az első hónapban nagyon nehezen ment. Furcsa volt az otthoni stresszes életformából egy ilyen környezetbe kerülni. Sok szempontból az én habitusomhoz közelebb áll ez a keleti lassúság, ami sugárzik a jávai lelkületből. Ez a lassúság nem a restségen alapszik, sokkal inkább a bölcsességen és életigenlésen. Ennek köszönhetően jobban oda tudok figyelni a belső megérzéseimre, és gyakrabban hagyatkozom is rájuk. Remélem, ezt sikerül majd otthon is megőriznem.

SZOMBATI-GILLE TAMÁS

Boldogok a lelki szegények?

„Senki sem különálló sziget (...); minden halállal én leszek kevesebb, mert egy vagyok az emberiséggel; ezért hát sose kérdezd, kiért szól a harang: érted szól.”
John Donne

Egressy Zoltán regényeihez a *Bárka* folyóirat oldalán megjelent tárcasorozata vezetett el engem. Kíváncsi lettem erre az íróra, aki ilyen érdeklődve és értékelően ír a 20. század eleji „kismesterekről”: Szomor Dezsőről, Szép Ernőről. A Jolka-regényben Egressy ugyanilyen bátran mond le a „nagy történetről”, és hajol le egy látványos katarzissal nem kecsegtető témához: egy kilencvennégy éves zalai parasztasszony élettörténetéhez. Kácsor Zsolt a *Jolka harangjáról* írt recenziójában „irodalmi ködre” panaszkodik, amiben nem lehet észrevenni a tehetséget, mivel túl sok a mű, és a sztárolás félretereli az olvasók ítélőképességét. Ennek ellenére a könyvről szép számú kritika, illetve recenzió jelent meg, a Merítés-díjazásnál pedig felkerült a kimaradók listájára, többek között ez is kiemeli a 2022-ben megjelent számtalan magyar prózakötet közül.

 „Megismerkedtem egy számomra *lenyűgöző* egyéniséggel, akiről mintáztam a főszereplőmet. Az ő életéből vett elemekből építkezik könyv. Valóságos tényeken alapuló fikció” – mondja a szerző a *Szeged.hu*-n megjelent interjújában (kiemelés tőlem, G. Á.). Egy halálára készülő öregasszony mesél életéről ebben a „valóságos tényeken alapuló fiktív” naplóban, pszeudo-oral historyban, amely ugyanakkor több mint napló és oral history, többek között azért, hogy Egressy, a sikeres drámaíró ügyesen adagolja feszültséget, és a fent említett „nagy történet” hiányában is fokozatosan kibontakozik egy krimi. Ennek drámai csúcspontját emeli ki a cím is: *Jolka harangja*. Mert az énelbeszélőt mindenki Jolikának szólítja, kivéve egyvalakit: „A Somogyi... Az meg engem mindig Jolkának hívott. Most is úgy hív.” A zalai asszonyt a némi helyi érdekű mefisztói jegyekkel is felruházott, kitartó gavallér a férj hosszas agonizálása alatt sem hagyja cserben, sűrűn látogatja, s egyszer, miután Jolika a betegszobából kimegy, visszatérve „Béla papát” holtan találja, Somogyinak meg kezében a nagypárna.

De mit jelent a címben a „harang”? Honnan a kép? Jolika sokszor és szívesen emlegeti a (katolikus) templom szolgálatában eltöltött időket, ugyanis harangozó volt egy ideig. A papokhoz is mindig jó viszony fűzte. Adódik a képzetársítás: Jolka harang-

GÁLFAI ÁGNES (1970) a kolozsvári Irodalomtudományi Intézet doktorandusza, műfordító, a Lector Kiadó vezetője. A rendszerváltás utáni romániai magyar könyvkiadás történetét kutatja.

ja – Jolka hangja, bár a szerző azt állítja egy interjúban, amely a WMN portálon jelent meg, hogy nem gondolt erre az „áthallásra, de igen, benne van”. „Jolka harangja lélekharang, jelzi, hogy végéhez ért egy élet” – értelmezi *Bárka*-beli recenziójában a címet Nagygyéci Kovács József.

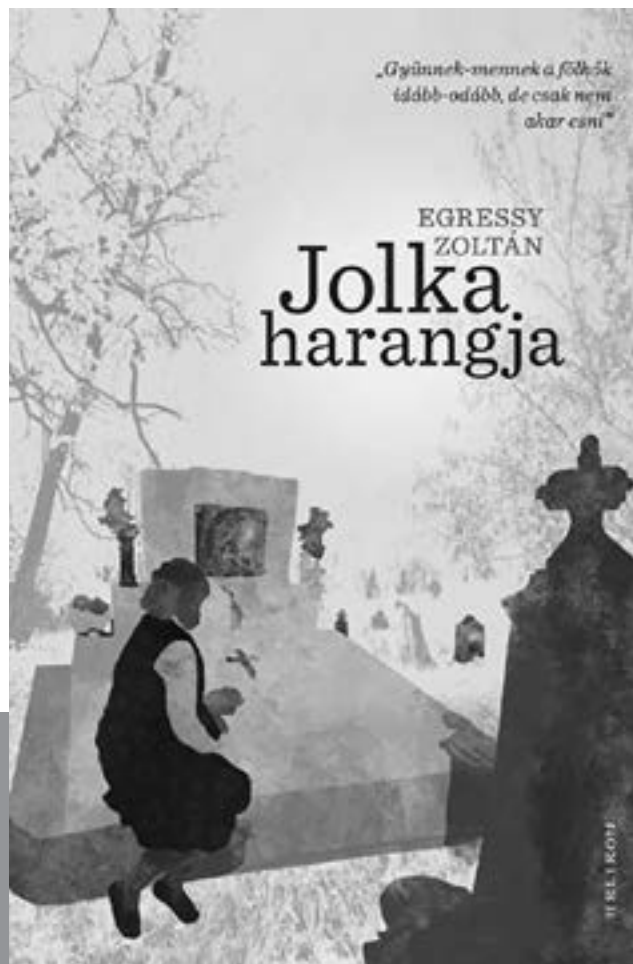
Féder Márta gyönyörű kötetborítóján (úgy tudom, a Jolika mintájául szolgáló asszony fotója alapján készült) mottó is van, ami a magyar könyvkiadásban szokatlan: „Gyűnnek-mennek a fölhők idább-odább, de csak nem akar esni.” Ízelítőül szolgál az igazi Jolika gyönyörű, egyedi tájnyelvéből, amely vele együtt száll majd a sírba, mert Egressy szerint gyermekei már nem beszélnek. Emellett kulcs lehet a regény értelmezéséhez. Mert Jolika egyike a magyar irodalom sorstalan hőseinek: „én már semmi se vagyok” –minősíti önnön helyzetét, mégpedig többször. A történet nem halad előre, csak kavarg – a megváltás felhőszakadása Jolika életében is elmarad.

Az elbeszélés (amelynek időtartama kora tavasztól halottak napja utánig húzódik) *in medias res* kezdődik: Jolika sósperecet süt. Hasonlóképpen, a könyv végén a narrátor Jolika nem befejezi, hanem abbahagyja a történetet Nagygyéci Kovács József találatos észrevétele szerint. Hiszen élettörténetének vége logikusan a halála lenne, de a könyv végén Jolika még él, ő mondja ki az utolsó mondatot is. Ha meghalna a könyvben, értelemszerűen narrátorváltás következne be.

A narráció egyes szám első személyt használ. A fűlszöveg mintegy mellékesen felteszi a kérdést: megbízhatatlan a mesélő, avagy mégis megbízható? Hiszen maga az énelbeszélő gyakorlottan, reflektálatlanul hazudik, mert ez a világ legtermészetesebb

dolga (pl. a kismacskák megölésével kapcsolatban az unokájának). „Az én fajtam nem olyan hízelgő fajta” – jellemzi magát. Jolika „nem egy romantikus lélek, nem is gonosz természetesen, egy ember ambivalens érzésekkel és ellentmondásos viselkedéssel” – jellemzi a fent említett interjúban maga Egressy. Szeszélyességét tekinthetjük a női princípium jegyének a műben. „Egressy finoman sejtető, diszkrét szövege” (Nagygéci Kovács József) engedi szóhoz jutni az énelbeszélő Jolikát. Olvasás közben többször is kérdéssé vált számomra, együttérez-e vele a szerző. A választ a *Szeged.hu*-s interjú általam kiemelt jelzője adta meg: igen, úgy gondolom, az író együttérez Jolikával annak ellenére, hogy nem idealizálja, de nem is moralizál.

Az interjúban Egressy a következőképp folytatja: „A nyelv, amit Jolka beszél – a valóságban természetesen nem így hívják –, valószínűleg megszűnik, amikor ő meghal, mert a családja már nem így beszél. Nem annyira a tájszólás a lényeg, inkább az egyéni szóképzései, illetőleg az ebből következő gondolkodásmód. Bele kellett helyezkednem a nyelvbe. Jolkává kellett válnom.” Úgy értelmezem, a

szertől Jolka egyéni nyelvváltozata nyűgözhetette le, mely ugyanakkor személyiségét bekapcsolja a közösségbe.

Az a kérdés is feltevődött bennem: ki a fiktív befogadója ennek a szövegnek? Egy másik szereplő? Maga a narrátor?

Jolikának van néhány története, melyet többször, Egressy szerint „monomániásan” elismétel, „mindig kicsit másképpen, kiszínezve, bizonyos részleteket felnagyítva, ahogy látja a világot a kis faluból, ahol az egész életét eltöltötte”. Az ismétlődéseknek fontos szerepe van a narrációban; ezek oszlopán nyugszik a 25 fejezet, hozzájárulnak, hogy a nem túl eseménydús elbeszélés ne váljon egyhangúvá.

A babona ott él Jolikával: kukoricát potyogtat a férje volt szeretője, akit az anyósa nem engedett elvenni, mert amíg háborúban volt Béla papa, az „elkurvintotta magát”, a kukoricapotyogtatás következtében meghalnak a tyúkok. Suhan a szellem. Számára mindez valóságnak számít. Hiszen a világról való tudásának fő forrásául szolgáló papok is azt mondják neki, van jó szellem meg rossz szellem. Na meg van a fekete „bakmacska” is, az agyonütött kismacskák apja, amely mintha egy Arany-balladában grasszálna vádlón a cicaölő öregasszony szobájában... De a Macbeth is mindegyre eszembe jutott a „suhanó” szellemekről.

Ebben a kultúrában él Jolika, amelyet kiegészít a magyar nóta („Azokba sokszor el van mesélve, mi vót, hogy vót az életembe”), az imádkozás, na meg a tévé is, igaz, hogy csak módjával: szappanoperák, vetélkedők és a híradó. Nagyon magyar világ ez, egyszer megy csak külföldre Jolika, akkor is egyház szervezte kirándulásra; sajnos, élményeiről nem számol be. Magyarországon vagyunk, idegenek nincsenek, csak „a cigányok”, de különösebb ellenszenv nem érzékelhető Jolika szavaiban. „Cigány, de rendes ember, segít, ha kell valakinek” – mondja egyik szomszédasszonya új élettársáról. Az asszony férje viszont „buzis” lett. A református mise „szép, szép, csak mégse olyan, mint a mienk”. Amíg a tévészen dolgozott Jolika, működött a szocialista lopás intézménye, amelyről Gagy József írt itt, Erdélyben monográfiát (*Aki tudta, vitte*). Jolika saját bevallása szerint csak ilyen keretek közt tulajdonított el bármit, márpedig az nem bűn. Első olvasásra úgy tűnik, a történelem nemigen érintette az életét. Ez nem biztos, az viszont biztos, hogy ő így érzékeli (az énelbeszélő Jolika nem túl reflektált, ami nagyban hozzájárul a narráció hitelességéhez). Szerintem úgy alakult a sorsa (kérdés, hogy mennyire volt ő alakí-

tója), hogy nem érték tragédiák. Vagy ennyit mesél el belőle. A történetben megjelenik a második világháború, a tévesztés, a rendszerváltás, majd a járvány. A járvány ugyan okoz halálozásokat, de mivel ő is aggastyán, azok nem rázzák meg. Úgy beszél magáról, hogy „mi, szegények”. Az is, szegény. Lelki szegény (a Bibliának ez a kifejezése a sűrűn hallható vulgáris értelmezéssel ellentétben korántsem negatív, lásd gazdag szakirodalmát). És ha már a regény erkölcsi dimenziójánál tartunk: Egressy Zoltán Rátkai Zsófi, a *Telex* recenzense szerint „átfogó képet közöl a kor vidéki társadalmáról: a lecsúszottak, a kurvák, az iszákosok, a megúszósok, a füllentők, a kisstílu tolvajok, az irigyek, az erőszakoskodók világa ez, embereké, akik boldogulnak úgy, ahogy tudnak. (...) Súly- és alkoholproblémákkal küszködnek.” Munkanélküliség, tudatlanság, iskolázatlanság, pénztelenség. Vidéki Magyarország, mondja a recenzens, de nekünk innen, keletebről van annyi távlatunk, hogy kiegészíthessük: Közép-Kelet-Európa.

A recenzensek a könyvet a faluregények hagyományába állítják, és a következő művek merültek el összehasonlításként: Csalog Zsolt: *Parasztregény*, Háy János: *Mamikám*, Borbély Szilárd *Nincstelenség*, Nádas Péter: *Rémtörténetek*. Nekem egy másik faluregény ötlött eszembe sűrűn, amelyet régen, körülbelül negyven éve olvastam. Az írójára valószínűleg kevesen emlékeznek, ha egyáltalán ismerős a neve

valakinek is Magyarországon: Kiss János kolozsvári író, szerkesztő Tégy engem mint egy pecsétet a te kebeledre című kisregényéről van szó, 1977-ben jelent meg a *Kritérium* Könyvkiadónál. A főszereplő nem zalai, hanem erdélyi, nem nő, hanem férfi: Eke Mihály. Mégis, számos analógia van: egy megözvegyült, ágyában álmatlanul heverő falusi öregember monológjaiból épül fel a narráció. Ahogy a hajnalfényben lassan kibontakozik a szoba („Először mindig a gerenda világosodik meg; a fekete repedések és örvénylő göcsök mintha szennyes, sötét víz mélyéről merülnének fel”), az öregember lelki szemei előtt is leperreg élete, mindenekelőtt házassága gyöngéden szeretett feleségével, Borival. A Jolka harangja (melynek nyelvi regiszteréből nem hiányoznak a vulgáris kifejezések sem) élőbeszédszerűségével ellentétben azonban Eke Mihály átpoétizált, lírai nyelven beszél magában – néha hangosan is: „egyre gyakrabban mondja ki a gondolatait”, jegyzi meg a narrátor mindjárt a könyv elején. Mindkét könyv emlékezője egy házasság történetére összpontosít monológjaiban, hiszen Jolika sem igen időzik el gyermekkoránál; bár egyikük férfi, másikuk nő, életük egyaránt mintha a házasságban válna egyetemessé, elbeszélésre érdemes tárggyá.

Ami elbeszélhető, az már közös: Jolka harangja következőképpen értem, értünk is szól.

GÁLFALVI ÁGNES

A HOLNAP KÖNYVEK ÚJDONSÁGA

Sajtótörténeti kuriózumként tekinthetünk a Tandem rovatra, hiszen két folyóiratban is futott. Történt, hogy miután 2020 decemberében Bihar Megye Tanácsa a közjobb érdekében felszámolta önálló kulturális intézményként a Várad kulturális folyóiratot, a megkezdett tandemrepülés landolás helyett pár héttel később már az Újváradban folytatódott – megtörtént a levegőben az átstartolás.

Magyar Sára rovatgazda a humán tudományok számos kiválóságát nyerte meg e rendhagyó formájú közös gondolkodásra, szerte a Kárpát-medencéből, könyvünk mégis hangsúlyosan partiumi-bánsági, hiszen a szerzők többsége ebben a régióban él és dolgozik. Hasonló módon, tematikai hangsúlyok is megfigyelhetőek, hiszen az előző kötetéhez, a Takázáshoz hasonlóan a szerző szívügyét jelentik a nyelvészettel, az anyanyelvhasználattal kapcsolatos témák, továbbá ezúttal sem feledkezett meg a másik, általa is megélt, s kutatott élethelyzetről: a szórványlét kihívásairól. Gondolatébresztő olvasmányokat, igényes értekezéseket, de nem tudományos szövegeket kínál ez az ötven szövegpár.

Temesvár és Arad után a Tandem következő bemutatója Nagyszalontán lesz március 13-án, szerdán 18.30-tól az Arany-palotában.

Színház usankában és pufajkában.

1978/2023

HEGYI RÉKA színikritikus (Brassó, 1976).
A BBTE-n diplomázott dramaturgia, illetve marketing szakon. Alapítója volt a Hamlet.ro oldalnak. Marketingasszisztensként dolgozik. Kolozsváron él.

Mielőtt bármit leírnék a szlovéniai Tomi Janežič legújabb, a temesvári Csiky Gergely Állami Magyar Színházban rendezett előadásáról, be kell vallanom, hogy elfogult rajongója vagyok. Olyannyira, hogy a korábban látott előadásai, *A sirály* és az *Ivan Iljics halála* a személyes kedvenceim között foglalnak helyet. Lényegtelen részlet, kit érdekel a recenzió elfogultsága... Ám ez az előadás leginkább ez: személyes. Nemzedékeken átívelő dokumentum-fikció, dokufikció – sorolja be műfajilag a produkciót a színlap. Tovább is lehetne árnyalni, vagy újabb címkékkal ellátni: autofikció – önéletrajzi ihletésű történet. Személyes történelem. Családtörténet. Kitágított pillanat, amelybe egy régió és egy évszázad eseményeit sűrítették az alkotók: a rendező mellett első-

sorban Simona Semenič drámaíró, Branko Hojnik díszlet- és Marina Sremac jelmeztervező, a színészek és a stáb többi része.

Számomra az előadás akkor kezdődik, amikor mindenféle szervezési részlet tisztázása közben kiderül, hogy ajánlatos meleg ruházatot viselni, mert a helyszínt „csak bizonyos hőfokig lehet kifűteni”. Bepakolom a gyapjú pulóvert és a tolldzsekit, és valahol az emlékeim mélyén elkezd motoszkálni egy másik kor, amikor a fűtetlen színháztermekben csak úgy lehetett végignézni egy előadást, ha pufajkában ültek a nézőtérben. A sötét 80-as évek emléke, talán egy színháztörténeti tanulmány illusztrációja... Az *1978* című előadásnak 2023-ban a temesvári műszaki egyetem egyik, a belvárostól távol eső épülete ad otthont, nem a színház... Később az épület szocreál közönségessége fontos, csak egy különleges, félkörben tekerő lépcsősor töri meg a semmilyenséget. Fentről lefele, mennyből a pokolba, egy előadóterem és egy szülinap derűjéből merülünk alá felvonásonként egyre mélyebbre, az utolsó részben megjelenített lövészárkok sáros, véres történelmi valóságába. Persze, tudjuk vagy sejtjük, akiknek volt szerencsénk Janežič-előadáshoz: egy ilyen kaland sok órát tart,

|||||

Az előadás harmadik
része történelemlecke,
lövészárokkal, művérrrel

kényelmes bársonyszékekről szó sem lehet, és minden bizonnyal nem csak fizikai értelemben kell kilépnünk a komfortzónánkból.

Szó sincs arról, hogy bárkit a közönség soraiból el akarnának ijeszteni: meleg, cukros teát adnak mindenkinek a szünetben. A papírpoharak, legalább a szünetek idejére, visszahoznak a klímaszorongásos, posztcovid 21. századba. Innen kell ismét alámerülnünk, hogy kövessük a szereposztásban részt vevő színészeket (és zenészeket), akik saját keresztnévüket viselik a játékban is: Attila, Emília, Mónika, Loránd, Előd, Attila, Ernestszó, Zsolt, Emese, Eszter, Boróka.

Sziporkáznak, amint civil énjükből belépnek szerepeikbe. Néha segítségükre siet egy-egy jelzés, de nem mindig... Zenélnek, énekelnek, táncolnak, és mindenekelőtt mesélnek. Janežič nagyon ért ahhoz, hogy színészei úgy bánjanak a szavakkal, hogy a közönség ne hiányolja a *modern* színházi eszközöket, a *kortárs* technikákat. Nehéz is lenne tetten érni, hogy mi a kulcs. Hangulatteremtés szavakkal. Hitelesség. Valami őszinteség, amit nem a Sztanyiszlavszkij-módszer, vagy nem csak az alapoz meg. A színészek is civilek, eltávolodnak, és kívülről nézik a produkciót, a korábban letett szerepükkel együtt, de másodperc töredéke alatt felveszik egy újabb jelenet kedvéért. A közönség nem tudja, ki/mi következik, ezért figyel, mert itt vele is játszanak, és muszáj megengednie, hogy bevonják őt is,

beavatott kell legyen az előadás végére. Ha gátakat vagy falakat hoz be, és nem bírja ki a 7 és fél órát (*A sirály*), vagy nem nyílik meg a mellette ülő, akár más nyelven beszélő nézőnek, amint a játék kéri (*Ivan Iljics halála*), egy gazdag, összetett tapasztalattól fosztja meg magát. Az 1978-ban is a színészek viszik a prímet, de az 5 órás kitágított pillanat nem sétagalopp, hanem örült vágta.

A hetvenes éveket idézi a színészek jelmeze és parókája, a szvetterek, bundák és dzsekik, és bár sokan közülük annyira fiatalok, hogy kizárt, bármit tudnának a 70-es, 80-as évek Romániájáról, az elmesélt történetek (részben) a színészek és a rendező személyes történetei. Bőven elhangzanak történelmi tények is, de építenek a kollektív tudatalattira is, ami több generáción keresztül átível, és valamit elindít mindenkiben, akár élt az adott korban valamelyik őse, akár nem. Ha közvetlenül nem is volt részese a történetnek, tud kapcsolódni hozzá. Így tágul számomra például az első részben megidézett dátum, pontosabban annak egy pillanata, 1978. január 24-ének délutánján... Mert ott, abban a színpadi mesében a *Gyökerek* című sorozat megy a tévében, egy sok generáción át végigvezetett családi eredettörténet, amit dióhéjban össze is foglalnak a gyengébbek kedvéért, és amit én nem láttam soha, nem is hallottam róla, de kiderül, mégis van közöm hozzá: gyermekkoromban, amikor nem tudtuk, mi az, hogy *politically correct*, a barátnőm egyik fekete macskáját Kunta Kintének hívták, mint a sorozat egyik fősze-

|||||

Utazás a sötét
nyolcvanas évekbe

replójét. A másikat Mobutu Sese Sekonak, és akár ennek a névnek is lehet (ha akarjuk) köze az első rész kitágított pillanatához, hiszen az afrikai (Zaire) diktátor és a Ceaușescu házaspár között van némi ideológiai hasonlóság.

A műszaki egyetem előadótermét, ahol épp vagyunk 2023 decemberében, 1978-ban minden biznnyal rendeltetésének megfelelően használták. Nem kizárt, hogy a transzparenszek, a portré, a mindenféle figyelmeztető felirat némelyikét épp ott, a helyszínen használták, rendeltetésüknek megfelelően. Lényegtelen részletkérdés, de ezeknek köszönhetően repülünk vissza az időben 40 évet, hogy egy osztályteremben találjuk magunkat... Pontosabban átrepülünk, a kitáguló pillanat helyszínéről, egy tömbházlakás szűk konyhájából... Ahol már megismerkedtünk a családtagokkal és a szomszédokkal, akik mindannyian benne vannak a mesében, saját jogon, jelenben, múltban vagy jövőben. Ez a játékhelyszín már nem lehet egy szocreál konyha replikált mása, de elsősorban az oda gyűjtött tárgyaknak köszönhetően élethűen idézi meg a kommunizmus éveit.

A második rész egy szinttel lennebb berendezett térben zajlik. Groteszk, humoros intermezzóval indul, amelyben a dokumentálási folyamatban résztvevő operatort ismerjük meg – stílszerűen, felvételtől. Személyes történettel járul hozzá a szerteágazó sagához, mint minden szereplő, és jelenete kulcsfontosságú, hiszen műfajilag is tágítja az előadás szövetét, amely nem szakad szét a negyedik falról – esetünkben egy garázsajtó jeleníti meg – zengett kiselőadástól sem, amin nyüsztve röhögünk. De még ebben a térben következik az egyik legtorkosorítóbb jelenet, a cigány szomszéd meséje, aki megmentette a nagynénit... Térben is messzire jutunk, a Bánságból a szlovén–olasz határ melletti Nova Goricára (a rendező szülővárosába), amely egykor az Osztrák-Magyar Monarchiához tartozott, akárcsak Temesvár, majd Jugoszláviához. Sok nyugatra szökő romániai polgár útja vezetett erre, majd megtesszük ugyanazt az utat visszafelé is, a Nova Gorica határában lévő isonzói front helyszínéről vissza, az első világháborús veterán nagytata nyomát követve.

A harmadik rész ismét más regiszterben játszódik, a legelső szinten (és alatta). A betonpadló feltörve, lövészárkot ásnak, csorog a víz, műanyag palackból (helló 21. század!) ömlik a színészek arcára a

művér. Gyomorforgató történelemlecke élő szereplőkkel. Történelmi személyiségekkel. (Ha másért nem, azért érdemes megnézni az előadást, hogy megtudjuk, ki volt Illy Ferenc.) Egy-egy szál lezárult már az előadásban, más csak most kezdődik, sőt, van olyan szereplőnk is, a mesélő, Zsolt, akit most látunk először... Ehhez a 100+ éves világhoz már nehezen lehet kapcsolódni, de nem jut idő ezeken ott helyben agyalni, a csarnokszerű, korlátos „lelátóval” felszerelt teret (az egykori egyetemi labor/műhely lehetett a gyakorlati tárgyak oktatásához) épp egy csatajelenet tölti ki... Visszautaztunk az időben, hogy fogunk mi innen visszakerülni a mába? A színészekről lecsutakolják a sarat, mi meg visszük magunkkal a buszba, vissza a belvárosba, a fénybe – a bemutató része volt a Temesvár 2023 – Európa Kulturális Fővárosa bővített programjának is, melynek mottója „Fényeddel világítsd városod!”.

HEGYI RÉKA

TEMESVÁRI CSIKY GERGELY SZÍNHÁZ 1978 – dokufikció

Írta: Simona Semenič a rendező és az előadás alkotóinak története alapján

Rendező: Tomi Janežič

Díszlet: Branko Hojnik

Jelmez: Marina Sremac

Koreográfus: Döbrei Dénes

Zene, sound design: Samo Kutin, Eduardo Raon

Video: Carlo Zoratti

Szereplők: Balázs Attila, Borbély B. Emília, Császár Mónika, Czúvek Loránd, Jancsó Előd, Kiss Attila, Lajter Márkó Ernesztó, Mátyás Zsolt Imre, Simó Emese, Szöllősi Eszter, Vajda Boróka.

Az 1978 egy tizenkét előadásból álló, *Destin(y)ation* címet viselő sorozat része, amely különböző országok színházait kapcsolja össze egy rendkívüli projekt keretében, partnerségben a Mittelfest nemzetközi fesztivállal, amelyet az olaszországi Cividaleban szerveznek – a Nova Gorica (Szlovénia) // Gorizia (Olaszország) 2025 Európa Kulturális Fővárosa program része.

|||||

Létkérdések rózsaszínben

Greta Gerwig: *Barbie*

Pasztellszínű metamozit rendezett a Mattelnek Greta Gerwig, a függetlenízű filmjeiről ismert forgatókönyvíró-rendező, akit korábban *Lady Bird* és *Little Women* című alkotásaiért Oscar-díjra is jelöltek. A *Barbie* a tavalyi nyár egyik várt-váratlan slágerfilmje lett, amely nemcsak nézők tömegeit vonzotta (vissza) a mozitermekbe, hanem a közvéleményt is alaposan megosztotta.

Rózsaszín ruhás lány lebeg rózsaszín háztetőről a rózsaszín Cabrio volánja mögé. Nemcsak ő, hanem egész környezete rózsaszínűn tökéletes. Mintha kislánykorunk Barbie-babája elevenedett volna meg, és nem is testesülhetett volna meg másképpen, csak is Margot Robbie-ként – és nem is lehetett volna belőle más, csakis filmszatíra. Ez legkésőbb a film első jeleneteinek egyikében világossá válik, amikor a Robbie által alakított Sztereotipikus Barbie egy fergeteges buli közepén váratlanul felteszi a kérdést: szoktak-e Barbie-társai a halálra gondolni. Hogy kiderüljön, honnan erednek ezek a – műanyag gyerekjátéktól merőben szokatlan – gondolatai, olyan útra kell lépnie, amin még nem járt Barbie: át kell kelnie a valóságba, és meg kell keresnie azt, aki épp vele játszik. Nincs azonban egyedül, hiszen vele tart lerázhatatlanul hűségese udvarlója és hívatlan lovagja, Ken (Ryan Gosling).

A film egyik erőssége a gyerekjátékhoz való felnőttes hozzáállás, jelesül az, ahogyan a pasztell Barbie-világot szembeállítja az egzisztenciális kérdésekkel, meghökkenítő és humoros kontrasztokat hozva létre. Sok olyan téma felvetődik, amelyről a Barbie-baba mint jelenség kapcsán évtizedek óta folynak a viták, hiszen magának Barbie-nak a léte is kétélű. Egyrészt, a gyártó Mattel reklámszlogenje szerint, azt jelképezi, hogy a kislányok bármivé válhatnak és bármit elérhetnek, és ez az üzenet a baba megjelenésekor, a 60-as években még nem volt elcsépelet. Másfelől azonban a baba által megjelenített nőalak természetesen köszönőviszonyban sincs a valódi női testtel, így Barbie nemcsak a női karrierlehetőségeket, hanem a testképzavart is korát megelőzően „divatba hozta”. Nyilván mindebből nagyon sok ma is aktuális problémára lehet reflektálni, nem utolsósorban a nő és vele együtt a férfi szerepéről és helyéről a változó világban, és Gerwigék tőlük telhetően ki is maxolják ezeket a lehetőségeket. Kár, hogy sokszor kínosan didakti-

BOZSÓDI-NAGY ORSOLYA újságíró, szerkesztő (Nagyvárad, 1983). A PKE angol nyelv és irodalom szakán diplomázott. 2016 óta a nagyvárad Szigligeti Színház irodalmi titkára.

kus módon teszik ezt – ezek a sokat idézett, tömegek által imádott és további tömegekben felháborodást keltő monológok és jelenetek a film gyenge pontjai.

Ami viszont emlékezetes, az a *Barbie* látványvilága, amelyet az alkotók a lehetőségekhez mérten hagyományos módon, számítógépes grafika használata nélkül hoztak létre. A vibráló rózsaszínek mellett a plasztik berendezési tárgyak, a nyitott babaházak, csúszdák, műanyag cipők, víz nélküli medencék, tej nélküli tejesdobozok hihetetlen gyorsasággal repítik vissza az időben mindazokat, akik valaha játszottak ilyen babával. A Barbie-világból a valóságba való átlépés képsorai valódiak, gyönyörűen koreografáltak, a jelmezek mintha tényleg az egykori babákról elevenedtek volna meg. És akiktől mindennek lelke lesz: a valószerűtlenül tökéletes Margot Robbie, aki finom (ön)íroniával játssza a naiv, butuska, szeretetreméltó, az élettől most először találkozó játékfigurát, és az elképesztő komikusi tehetségű Ryan Gosling, aki a film egyértelműen legerősebb jelenetében, egy musicalbetétben előre bezsebelte a 2024-es díjszezon összes mozis vígjátékszínészi elismerését. Ő a film igazi revelációja, egy olyan mellékszereplő, aki nélkül semmi nem működne, hiszen olyan tűpontosan találta meg a figura kulcsát, a jóra való, mindig reménykedő szerelmest, akinek valójában fogalma sincs a szerelemről, és kétségbeesésében akár a férfiuralmat is kiharcolná – míg csak rá nem jön, hogy nincsenek benne lovak.

Mellettük pedig ott sorakoznak a kreatívabbnál kreatívabban kitalált mellékszereplők: a leharcolt Barbie (Kate McKinnon), akinek a haját lenyiszítelték, arcát filccel összefirkálták, egyik lába pedig már többé nem tud visszaállni eredeti helyére, mindannyiunk gyerekoszobájában több példányban is meg-

Tükörkeret tükör nélkül, hajkefe sörték nélkül. Barbie (Margot Robbie) készen áll egy újabb rózsaszín napra

Ő csak Ken – de nem akármilyen!
Ryan Gosling

||||||

található volt. A Mattel főnöke (Will Ferrel), aki csupa férfiakból álló igazgatótanácsával magabiztosan megjósolja, mit is akarnak a nők, a valóságból is kiléphetett volna. Gloria (America Ferrera), a Mattel alkalmazottja, aki akaratlanul sodorja Barbie-t egzisztenciális válságba, valójában bármelyikünk lehetne.

Greta Gerwig üdítően vidám marketingkampánnyal megtámogatott filmje nem fogja megváltoztatni a világot vagy megdönteni a patriarchátust (amelyben a lovak száma amúgy is tragikusan alacsony), de velejéig szórakoztató, káprázatosan látványos moziélményt nyújt, és garantáltan többször is megnevetet – arról nem is beszélve, hogy nem foly-

tatás, nem előzményfilm és nem remake, ez pedig napjainkban nem kevés.

BOZSÓDI-NAGY ORSOLYA

BARBIE (2023)

||||||

Rendezte: Greta Gerwig

A forgatókönyvet írta: Greta Gerwig és Noah Baumbach

Fényképezte: Rodrigo Prieto

Zeneszerző: Mark Ronson, Andrew Wyatt

Szereplők: Margot Robbie, Ryan Gosling, America Ferrera, Kate McKinnon

